

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS PAGRINDŲ IR TEORIJOS KATEDRA

Lukas Rekevičius

ISTORINĖ KONFESINIŲ MIESTO RAJONŲ VIETA VILNIAUS STRUKTŪROJE

**THE HISTORICAL PLACE OF CONFESSIONAL DISTRICTS IN THE
STRUCTURE OF CITY VILNIUS**

Baigiamasis magistro darbas

Architektūros istorijos ir teorijos studijų programa

Mokslo kryptis

Menotyra

2008

Vilnius

VILNIAUS GEDIMINO TECHNIKOS UNIVERSITETAS
ARCHITEKTŪROS FAKULTETAS
ARCHITEKTŪROS PAGRINDŲ IR TEORIJOS KATEDRA

TVIRTINU
Katedros vedėjas

(Parašas)

(Vardas, pavardė)

(Data)

Lukas Rekevičius

ISTORINĖ KONFESINIŲ MIESTO RAJONŲ VIETA VILNIAUS STRUKTŪROJE

**THE HISTORICAL PLACE OF CONFESSIONAL DISTRICTS IN THE
STRUCTURE OF CITY VILNIUS**

Vadovas

Dr. Tomas Grunskis

Moksl. laipsnis, vardas, pavardė

(Parašas)

(Data)

Konsultantas

Dr. Gediminas Vaitkevičius

Moksl. laipsnis, vardas, pavardė

(Parašas)

(Data)

Baigiamasis magistro darbas

2008

Vilnius

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Architektūros fakultetas
Architektūros pagrindų ir teorijos katedra

ISBN ISSN
Egz. sk.
Data-....-....

Achitektūros istorijos ir teorijos studijų programos baigiamasis magistro darbas

Pavadinimas **Istorinė konfesinių miesto rajonų vieta Vilniaus struktūroje**

Autorius **Lukas Rekevičius**

Vadovas **dr. Tomas Grunskis**

Kalba

☒ X

lietuvių

☐

užsienio

Anotacija

Magistro baigiamajame darbe nustatomos konfesinių rajonų istorinės vietos Vilniaus senamiestyje (nuo pirmojo Vilniaus paminėjimo iki III Abiejų Tautų Respublikos padalijimo) remiantis konfesinių objektų dislokacijos vietomis, gatvėvardžiais, išvelgiamos konfesinių rajonų ribų kitimo politinės priežastys, ir nustatomas sąryšis tarp kvartalo konfesiškumo ir miesto geografinių bei erdvinų-funkcinių parametrų. Darbe naudojamos K. Lynch „teritorinių žymeklių“ (landmarks) metodika konfesiniams rajonams apibrėžti, istorinių įvykių priežasčių-pasekmių analizės metodika konfesinių rajonų ribų kitimui nustatyti, ir V. Petrušonio diachroninės atribucijos metodika konfesinių kvartalų erdviniams-funkciniams ir geografiniams ypatumams išskirti.

Darbe nustatoma, kad Vilniuje konfesiniai rajonai egzistavo, kad jų teritorijų kitimas priklausė nuo valstybės visaus ir tarptautinių politinių įvykių, ir kad skirtingų konfesijų įtakoje esantys kvartalai pasižymi unikaliais, tik tai konfesijai būdingais geografiniais ir erdviniais-funkciniais bruožais.

Darbo apimtis – 112 psl p. teksto be priedų, 17 iliustr. (iš jų 11 autoriaus parengtų žemėlapių), 3 lent., 71 bibliografinis šaltinis.

Atskirai pridedami 2 priedai (viso 34 psl., 36 iliustr.).

Prasminiai žodžiai: Vilnius, senamiestis, konfesija, religija, struktūra, rajonas, teritorija, savitumai

Vilniaus Gediminas technical university

Faculty of Architecture

Department of **Basics and Theory of Architecture**

ISBN ISSN

Copies No.

Date-....-....

History and Theory of Architecture study programme master thesis.

Title: **The Historical Place of Confessional Districts in the Structure of City Vilnius**

Author **Lukas Rekevičius** Executive **dr. Tomas Grunskis**

Thesis language

☒ Lithuanian

☐ Foreign (English)

Annotation

In this master degree graduation thesis the historical locations of confessional districts in Vilnius Oldtown are defined, in the time limits between first mentioning of Vilnius and 3rd division of Lithuanian-Polish state. Locations are identified on the basis of spread of confessional objects, street names. Work describes political reasons, causing the dynamics of boundaries of confessional districts, and reveals the correlation between districts confessionality and citys geographical and functional-spatial parameters.

Thesis uses K. Lynch „landmarks“ method for indentifying confessional districts, cause-reason analysis of historical events to describe the dynamics of boundaries of confessional districts, and dr. V. Petrušonis method of diachronical attribution to discern the geographical and functional-spatial peculiarity of confessional quarters.

Thesis reveals, that Vilnius had confessional districts, that dynamics of boundaries of confessional districts has strong cohesion with states and international political events, and that quarters under influence of different confessions distinguishes unique geographical and functional-spatial traits, typical only for one confession.

Thesis consist of: 112 p. text without extras, 17 pictures (of which 11 are maps, prepared by author) , 3 tables, 71 bibliographical entries.

2 appendixes included (in total 34 p., 36 pictures

Keywords: Vilnius, oldtown, confession, religion, structure, district, teritory, peculiarity

DARBO TURINYS

IVADAS	1
Tyrimo objektas	1
Darbo aktualumas	3
Nagrinėjimo kryptys ir ribos	5
Nagrinėjimo metodai	7
Literatūros šaltinių apžvalga	12
 1. VILNIAUS SENAMIESČIO ISTORINIAI KONFESINIAI RAJONAI EGZISTAVIMO PRIELAIDOS, TERITORIJOS, DISLOKACIJA, KAITA	16
1.1. <i>Pagrindinių Vilniaus konfesijų istorijos ir raidos apžvalga: katalikai, stačiatikiai, reformatai, unitai, judėjai, karaimai, musulmonai.</i>	17
1.2. <i>Konfesinių rajonų Vilniaus istorinėje dalyje egzistavimo prielaidos – maldos namai, vienuolynai, kapinės, gatvėvardžiai.</i>	24
1.3. <i>Pagrindinių Vilniaus religijų konfesinių objektų dislokacijos vietų nustatymas raidos bruožai istorinėje perspektyvoje.</i>	26
1.3.1. Bažnyčių, cerkvių, maldos namų, koplytėlių, sinagogų, vienuolynų kitų konfesinių objektų vietos ir raida.	26
1.3.2. Pagrindinių konfesijų kapinių vietos.	32
1.4. <i>Konfesijų nurodantys istoriniai Vilniaus senamiesčio gatvėvardžiai.</i>	34
1.4.1. Etnosą nurodantys gatvių ir kelių pavadinimai.	34
1.4.2. Konfesijų nurodantys gatvių ir kelių pavadinimai.	35
1.4.3. Etniškumo ir konfesiškumo sąsajos.	35
1.5. <i>Konfesinių rajonų ribų apibrėžimas pagal konfesinių objektų, kapinių vietų gatvių ir kelių pavadinimus.</i>	36
1.6. <i>Konfesinių rajonų (teritorijų) ribų kitimo prielaidos.</i>	38
1.6.1. Veikiant europinio konteksto geopolitiniams įvykiams.	42
1.6.2. Veikiant LDK ir Abiejų Tautų Respublikos politiniams įvykiams.	42
1.7. <i>Skyriaus apibendrinimai.</i>	46
 2. VILNIAUS KONFESINIŲ RAJONŲ SAVITUMŲ PAIEŠKA	48
2.1. <i>Konfesinių rajonų savitų bruožų nustatymo metodika</i>	49
2.1.1. Metodikos parinkimas – diachroninė atribucija	49
2.1.2. Tyrimo parametrai – geografiniai, konfesiniai, erdviniai-funkciniai kvartalų bruožai	49
2.1.3. Diachroninė atribucija	51
2.1.4. Sinchroninis pjūvis. 1795 m.	59
2.1.5. Diachroninių pjūvių ir sinchroninio pjūvio rezultatų palyginimas.	73
2.2. <i>Konfesinių rajonų sąsajos su tiriamais kvartalų bruožais</i>	88
2.2.1. Katalikų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais funkciniais-erdviniais parametrais	89
	92
	93
	95

- 2.2.2.** Stačiatikių konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais
- 2.2.3.** Unitų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais
- 2.2.4.** Protestantų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais
- 2.2.5.** Judėjų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais

2.3. Skyriaus apibendrinimas.

Išvados

Žemėlapių sąrašas

1. Vilniaus miesto struktūros elementai, M 1:10 000, parengta autoriaus;
2. Vilniaus miesto apgyvendintos zonos XIV a. pabaigoje, pagal K. Katalyną, M 1:10 000;
3. Vilniaus miesto apgyvendintos zonos XVI a. pradžioje, pagal K. Katalyną, M 1:10 000;
4. Vilniaus miesto apgyvendintos zonos XVII a., pagal K. Katalyną, M 1:10 000;
5. Žinomi Vilniaus miesto konfesiniai objektai nuo ankstyviausių laikų iki 1387 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
6. Žinomi Vilniaus miesto konfesiniai objektai nuo 1387 m. iki XVI a. pabaigos, M 1:10000, parengta autoriaus;
7. Žinomi Vilniaus miesto konfesiniai objektai nuo XVI a. pabaigos iki 1795 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
8. Žinomų Vilniaus miesto kapinių schema. Visi laikotarpiai. M 1:15 000, parengta autoriaus;
9. Numanomos Vilniaus miesto konfesinės teritorijos nuo ankstyviausių laikų iki 1387 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
10. Numanomos Vilniaus miesto konfesinės teritorijos 1387 m. iki XVI a. pabaigos, M 1:10000, parengta autoriaus;
11. Numanomos Vilniaus miesto konfesinės teritorijos nuo XVI a. pabaigos iki 1795 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
12. K. Grunerto “Vilniaus miesto planas” (be Lukiškių, Pohuliankos, Žvejų priemiesčių), 1808 m.

Lentelės

1. Vilniaus įvairių konfesijų maldos namų suvestinis sąrašas. 1323 – 1795 m., parengta autoriaus;
2. Vilniaus istorinių viešųjų kapinių sąrašas. Visi laikotarpiai, parengta autoriaus;
3. Tipologinė-struktūrinės atribucijos skaičiuojamųjų bruožų pasikartojimo dažnių lentelė.

Iliustracijos

1. Schema “Rytų krypties kelių įtakos zona“, parengta autoriaus, psl. 62;
2. Schema “Lenkijos ir pietinių LDK miestų krypties kelių įtakos zona“, parengta autoriaus, psl. 64;

109

3. Schema „Lietuvių-prūsų žemių (vakarinių LDK miestų) krypties kelių įtakos zona“, parengta autoriaus, psl. 66;
4. Schema „Šiaurės, Livonijos miestų krypties kelių įtakos zona“, parengta autoriaus, psl. 67;
5. Schema „Tiriamos kvartalų grupės“, parengta autoriaus, psl. 81.

Literatūros sąrašas

Priedai

- 1.** Priedas 1. Senosios Vilniaus kartografinės ir ikonografinės medžiagos reikšmė miesto architektūros istorijai.
- 2.** Priedas 2. Šnipiškių (Žvejų priemiesčio) buvusių žydų kapinių teritorijos apsaugos reglamentavimas.

IVADAS

Tyrimo objektas

XX amžiaus istorija net be gilios analizės leidžia teigti, kad Vilniaus yra daugiatautis polikultūriškas miestas – Rusijos okupacinė valdžia, vokiškas periodas I pasaulinio karo etapuose, lenkiškoji okupacija, dvi tarybinės ir viena nacistinė okupacijos – vien šie svetimų valstybių dalyvavimo atvejai Vilniaus raidoje sufleruoja apie paliktą tautiškai margą pėdsaką. Šiuo metu Vilniuje gyvena tik apie 60 proc. lietuvių, kiti yra gudai, rusai, lenkai, žydai, totoriai, karaimai*. Nors dabartinė situacija yra sąlygota 50 metų egzistencijos TSRS sudėtyje, karo metų žydų genocido ir prieš II pasaulinį karą įvykusios lenkų okupacijos, daugelis veiksnių (tokių kaip skirtingų konfesijų maldos namai, kapinės, gatvėvardžiai) rodo, kad Vilniaus mieste egzistavo keletas religiniu pagrindu susidariusių bendruomenių. Kokių konfesijų bendruomenės ir kokiais laikotarpiais egzistavo, kokios jų atsiradimo, evoliucijos ir nykimo priežastys, kokius savo egzistavimo pėdsakus paliko – šie klausimai kol kas kompleksiskai viename darbe nei istorikų, nei menotyrininkų nėra tirti.

Kalbant apie bendruomenes, svarbūs etniniu ar religiniu pagrindu susidariusių bendruomenių teritorijų, jų dydžio, vietos, ribų, kaimynų klausimai. Priimta Vilnių laikyti katalikiškos kultūros miestu nuo 1387 metų katalikiško Jogailos krikšto. O kokios etninės-religinės bendruomenės dar egzistavo? Kas suteikia pagrindą manyti, kad jos užėmė pakankamai solidžias teritorijas ir sudarė savo, kaip bendruomeninio vieneto, svorį miesto rajonų struktūros balanse ir vietinės savivaldos reikaluose?

Visų pirma hipotezę padeda iškelti Vilniaus istorijos tyrėjas Juozas Jurginis [2. psl 41]. Pasak jo, nei vienas iš senųjų gatvių pavadinimų, kuriuos turime iki šiol, nėra sukurtas atsitiktinai. Visi gatvių pavadinimai, net miesto rajonai, pavadinami pagal ten gyvenusią etninę ar religinę bendruomenę, pagal jos narių amato ar verslo pavadinimą, pagal tomis gatvėmis cirkuliuojančias prekes. Kokį Vilniaus gatvių vaizdą regime? Vokiečių gatvė, Žydų, Sinagogos ir Gaono gatvės, Rusų gatvė, anksčiau net keturios Totorių gatvės liudija tik vieną faktą – kad savo apsigyvenimo Vilniuje metu tos bendruomenės užėmė pakankamai tvirtas teritorijas, kuriuose vertėsi savo verslais. Taip atsirado Stiklo, Malūnų, Tymo, Odminių, Raugyklos, Liejyklos gatvės ir daugelis kitų.

* „Lietuvos Respublikos sostinėje Vilniuje, didžiausiame šalies mieste gyvena apie 600. 000 žmonių, tai sudaro apie 17% visų šalies gyventojų. Iš jų 57,8% yra lietuviai, 18,7% lenkai, 14,0% rusai, 4,0% baltarusiai, 1,3% ukrainiečiai, 0,5% žydai, o likę 3,7% – kitų tautybių atstovai (2001 m. gyventojų surašymo duomenimis)“ // <http://www.vilnius.lt/newvilniusweb/index.php/101/?itemID=65358>, žiūrėta 2008 04 26

Gatvės pavadinimas tam tikrais atvejais gali būti ne itin tvirtas įrodymas – tai tik viena linija su abipus jos išsidėsčiusiomis posesijomis dideliame Vilniaus plane, kuriai tautybę nurodantis pavadinimas gali būti priskirtas ir dėl šiandien nebesuprantamų, viduramžiškos mąstysenos apraiškų – pavyzdžiui, Rusų gatvėje galėjo gyventi su Rusijos miestais prekiaujantys pirkliai, Vokiečių gatvė gali tiesiog nurodyti kryptį – Livonijos vokiškų miestų link. Taip pat, posesijų ribos ir savininkai keitėsi ne vieną kartą, todėl vieno ar kito etnoso vardu pavadinta gatvė dar nereiškia reikšmingo grupės įsitvirtinimo toje vietoje. Čia į pagalbą gali ateiti senieji raštijos paminklai. Seniausias apie užsieniečius Vilniuje kalbantis raštas – Gedimino laiškas Europos miestų piliečiams ir amatininkams, kviečiantys atvykti ir apsigyventi Vilniuje, kur jiems esą pastatyta krikščioniška bažnyčia [47. 53 psl.]. Tai – kvietimo aktas konkrečiai bendruomenei, kurį sugretinę su „Vokiečių gatve“, gauname religiniu pagrindu grįstą bendruomenę, kurios teisės pagoniškame Vilniuje gina LD Kunigaikščio privilegijos.

Bene aiškiausiai pamatyti vienos ar kitos konfesijos apraiškas galima analizuojant visų konfesijų maldos namus. Tos, kurios turi kryžius su papildomu įstrižai pakabintu skersiniu (šešiagalis kryžius), yra stačiatikių („pravoslavų“) arba unitų (Rytų apeigų katalikų) cerkvės, kurios turi paprastą kryžių – katalikų arba reformatų [13. 24-25 psl.]. Bažnyčia ir jos būklė vienu ar kitu periodu, taip pat naudojimo aktyvumas – bene tiksliausiai konfesinę bendruomenę apibūdinantis vienetas. Bažnyčių dydis, remontų kokybė ir dažnis leidžia numanyti bendruomenės narių skaičių ir jų įtaką Vilniaus visuomeniniuose ar visos valstybės reikaluose [2., 58 psl.].

Taigi galima formuluoti tokias prielaidas:

- *Vilniuje gyveno ir viena kitą veikė keletas konfesiniu pagrindu susibūrusių bendruomenių;*
- *Vilniaus konfesinės bendruomenės buvo įsikūrusios teritorijose, kurių ribos nuolat kito priklausomai nuo valstybės ir išorės geopolitinių veiksnių;*
- *Gali būti, kad konfesinės teritorijos vieta geografinių miesto parametrų – kelių, reljefo, miesto centrų, gynybinės sienos – atžvilgiu yra neatsitiktinė;*
- *Gali būti, kad skirtingų konfesinių rajonų kvartalų struktūra, užstatymo pobūdis, kompozicija yra unikalūs ir būdingi tik vienos konkrečios konfesijos teritorijoms.*

Pagrindiniai darbo **tiksiai** yra šie:

1. **Apibrėžti konfesinių bendruomenių apgyvendintas teritorijas, nustatyti konfesinių teritorijų ribų kitimą ir jo priežastis;**
2. **Susieti konfesinius rajonus su miesto geografiniais elementais, kvartalų planavimo, struktūros, užstatymo pobūdžiu.**

Tikslams pasiekti keliama šie **uždaviniai**:

1. **Konfesinių objektų dislokacijos vietų nustatymas** – maldos namai, vienuolynai, kapinės;
2. **Gatvėvardžių, siejamų su konfesiškumu, analizė** – pagal etniškumą, konfesiškumą, amatus;
3. **Konfesinių rajonų ribų skirtingais laikotarpiais nustatymas;**
4. **Rajonų ribų kitimo priežasčių paieškos politiniuose valstybės įvykiuose.**
5. Nustatyti konfesiniams rajonams **būdingus bruožus**, suformuoti „konfesinio rajono pasą“..

Darbo aktualumas

Vilniaus, kaip ir bet kokio kito miesto, istorinė raidos analizė yra ypač svarbi naujų urbanistinių idėjų kontekste. Taip yra todėl, kad dauguma senųjų miesto kvartalų susiformavo stichiškai, neplaningai, „pasąmoningai“, o šiulaikiniams urbanistams tenka užduotis su daug didesnėmis žmonių masėmis sukurti gyvenamąsias teritorijas planingai, todėl nestudijuodami Vilniaus senamiesčio „skruzdėlyno“ urbanistikos ir jo tam tikrų teritorijų išsidėstymo, neiškodami „geniu loci“ – vietovės dvasios, atmosferos, rakto, negalėsime iki galo suvokti vilniečių nuo seno nusistovėjusių gyvensenos principų, kaimynų pasirinkimo politikos, galų gale saugumo ir jaukumo koncepcijų [19., 12 psl; 44., 355 psl.]. Natūraliai išsivystęs senamiestis – pavyzdys, kaip miestiečiai „natūraliai planuodami“ tenkina savo poreikius, kaip tam tikrais amatais (verslu) užsiimančios piliečiai atsiduria būtent ten, kur verstis tuo ar kitu amatu yra patogiausia [17., 9 psl.]. Senųjų miesto dalių natūralus zonavimas etninėmis, konfesinėmis ir užimtumo grupėmis gali būti labai naudinga informacija Vilniaus kultūros istorijos tyrinėtojams, istorinės tapatybės ieškančioms tautinėms ir religinėms bendruomenėms, o taip pat specialiųjų ar detaliųjų planų sudarytojai.

Svarbi šio darbo kultūrinė prasmė, siekiant suvokti visus Vilniaus polikultūriškumo klodus ir jų atspindžius šiandienos realijose, juo pasinaudoti galėtų ir kultūros istorikas, ir religijotyrininkas, ir urbanistikos teoretikas. Religinių miesto teritorijų apibrėžimas gali būti naudingas istorikams, kultūrologams, sociologams, nes, kiek žinoma, panašaus pobūdžio

kompleksinių darbų dar nėra parašyta, ir informacija apie miesto teritorijas konfesiniu požiūriu dar neklasifikuota. Šiuo metu jaučiamas ypatingas susidomėjimas kultūrų, ypač tokių, kurios istorijos tėkmėje buvo nevisateisės, raida ir dvasiniu palikimu, todėl žinios apie žydų, totorių ar net reformatų, kurių kultūra kontrreformacijos metu buvo smarkiai slopinama, kultūros židinius, kurie neišvengiamai atsirasdavo jų apgyventoje teritorijoje, yra įdomios ir kiekvienam vilniečiui, siekiančiam geriau suprasti savo miesto tapatybę.

Bendruomeninės teritorijos egzistuoja ir šiandieną. Kai kuriuose pasaulio miestuose tokia segmentacija yra virtusi problema. Prieš 500 metų būrimasis į grupes ir bendruomenės buvo būtinas saugumui ir menkam savo identiteto išsaugojimui agresyvios svetimos kultūros akivaizdoje, šiandieną toks būrimasis skatina organizuotą nusikalstamumą, skirtingų miestiečių grupių susvetimėjimą ir neprognozuojamus socialinius reiškinius. Vilniuje viena ryškiausių ir viena paskutinių etninių bendruomenių – čigonai, arba romai, Kirtimuose. Tai puikus neigiamo poveikio atskiriems nariams pavyzdys, nes čia veši prostitucija, organizuotos vagystės ir prekyba narkotikais. Dar didesnė problema egzistuoja Šiaurės Amerikos (ypač JAV), Brazilijos, Kolumbijos, kai kuriuose Azijos miestuose, kur ištisi juodaodžių ar Lotynų Amerikos imigrantų kvartalai apsitveria teritorijas – getus - spygliuotomis vielomis, budi prie užkardų saugodami atskiras miesto teritorijas kaip savo nuosavybę, ir visiškai nepaklūsta miesto savivaldos organams. Tai dar kartą įrodo, kad suvokti bendruomenės – religiniu ar etniniu požiūriu – formaciją ir jos vietą miesto struktūroje, gali būti ypatingai svarbu sauganti miestą nuo panašių nepageidaujamų reiškinių.

Svarbi ir temos simbolinė prasmė. Vilnius šiandien didžiuojasi savo istorine religine tolerancija. Čia taikiai egzistavo skirtingos religijos ir etninės grupės, kas pasirodė neįmanoma kituose Europos miestuose* – kur nuolat vykdavo pogromai, „Baltramiejaus naktys“, Altmarkto laužai, didesni ar mažesni etniniai valymai. Tolerancija – vienas išskirtinių Vilniaus bruožų, puiki galima rinkodaros priemonė turistams pritraukti, bruožas, kurį kiekvienas, save vadinantis vilniečiu, turi puoselėti ir gerbti. Vienas iš įrodymų, kad šiame mieste visais laikais gyveno skirtingos etninės ir religinės bendruomenės, galėtų būti istorinių konfesinių rajonų ribų nužymėjimas, svarbiausių bruožų išryškinimas, nunykusių tik vienai ar kitai konfesijai būdingų objektų atkūrimas ar pažymėjimas. Todėl ši medžiaga praverstų ir miesto savivaldybės turizmo vystymo specialistams, senamiesčio regeneracijos agentūrai, ar tiesiog svečius viliojančio viešbučio savininkui.

* Vilniuje irgi įvyko keli pogromai – 1592, 1606, 1635 metais, jų metu buvo apgriauama Didžioji Sinagoga. Tačiau nuo vakarietiško agresijos protrūkių vilnietiškieji skyrėsi mastu – turbūt dėl to, kad tolerancija žydams buvo skatinama praktiškai visų valdovų įsakuose ir privilegijose (išskyrus kunigaikštį Aleksandrą, 1495-1503 metais iš viso išvariusį žydus iš valstybės

Nagrinėjimo kryptys ir ribos

Siekiant kuo didesnio tikslumo ir kaip galima didesnio išsamumo šiame darbe, buvo atlikta atranka temos siaurinimui. Numatytas temos pavadinimas skelbia – „Vilniaus struktūroje“, tačiau Vilnius šiuo metu, priskaičiuojant atvykstančius darbininkus, yra beveik milijoninis miestas, todėl nušviesti jo konfesinių teritorijų raidą iki pat šių laikų viso miesto teritorijoje magistro baigiamajame darbe nei pagal darbo apimtį, nei pagal laiko ribas yra neįmanoma. Todėl pagrindinė tyrimų geografinė aprėptis siaurėja iki Vilniaus senamiesčio intramūro – gynybine siena XVI amžiuje aptvertos miesto dalies, tam tikro semantinio riboženklis, nužymintį svarbiausią miesto dalį ir atskiriančią ją nuo periferinės. Lygiagrečiai nagrinėjama ir platesnė senamiesčio ir naujamiesčio dalis, šiuo metu patenkanti į Vilniaus senamiesčio reglamento saugomą zoną: tai Gedimino prospekto pradžia, iki Vilniaus gatvės, už Aušros vartų esantis Aštriojo galo priemiestis, Užupis.

Užribyje lieka keletas itin reikšmingų konfesinių objektų. Tai yra:

- karaimų ir sentikių apgyvendintos zonos Liepkalnio gatvės rajone;
- buvusi totorių gyvenvietė Lukiškių / Lentpjūvių gatvių rajone;
- Šv. Georgijaus cerkvė Rasose;
- Panerių koplyčia;
- Šv. Stepono bažnyčia ir marijavičių vienuolynas;
- Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia ir dominikonų vienuolynas;
- Šv. Rozalijos bažnyčia ir Jėzuitų vienuolynas;
- Kalvarijos Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčia ir dominikonų vienuolynas;
- Švč. Trejybės bažnyčia ir trinitorių vienuolynas (Trinapolis);
- Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir trinitorių vienuolynas (Antakalnyje);
- Šv. Petro ir Povilo bažnyčia ir Laterano kanauninkų vienuolynas;

Toks darbo zonos apibrėžimas reikalauja keleto komentarų.

Visų pirma, miesto dalis, aptverta gynybine siena, yra tikrasis miesto branduolys, nes sienos tiesimo laiku į šalis Vilnius išsiplėtęs beveik ir nebuvo, išskyrus jau 1394 metais Vytauto Lukiškėse apgyvendintus totorius, tačiau pagal to meto miesto mastelį, Lukiškės ir nebuvo „Vilnius“, o tiesiog kaimas šalia sostinės [1 žemėlapis]. Miestui augant, svarbiausi religiniai ir politiniai įvykiai vyko taip pat „intramūre“, „intramūre“ kiekviena konfesija stengėsi turėti kuo daugiau šventyklų ir sklypų. Prasidėjus kontrreformacijai, pagrindinė kova vyko dėl reformatų išgyvendinimo „už tvoros“ ir dėl šventyklų „civitas ruthenica“ pusėje [43., 67-68 psl.]. Be to, tik „intramūre“ esančios teritorijos buvo pavaldžios magistratui (ir tai ne visos teritorijos, kai kurie

suformavo privačius jurisdikčius, kuriuose negaliojo miesto magistrato valdžios įgaliojimai), o dauguma priemiesčių tebuvo bajorų valdos, kas, galima daryti prielaidą, lėmė vienokį ar kitokį priemiesčių konfesinį charakterį, priklausomai nuo bajoro remiamos religijos ar sektos [2., 56 psl.]. Čia reikėtų išskirti Užupį, kuris didžiąją dalimi priklausė stačiatikių hierarchams (tačiau gyveno ir sentikiai pomorai, rasta žydų sinagogos paminėjimų [57., 13 psl.], iki šiol veikia Šv. Baltramiejaus katalikų bažnyčia), ir Rūdninkų priemiestį, kuris, stovėdamas prie didžiojo lietuvių-lenkų kelio buvo skirtas prekybai ir miestiečių butams, ir todėl buvo labiau kosmopolitiškas darinys [36., 21-22 psl.].

Be to, remiantis 1972 metų Vilniaus senamiesčio regeneracijos projekto istoriniais tyrimais „Vilniaus senamiesčio teritorijos augimas ir miesto planinė struktūra“ [52., 2-15 psl.], iki pat XIX amžiaus pradžios priemiesčių teritorijos išliko smarkiai agrariškos ir nevientisai užstatytos. Tai reiškia, kad konfesinės „įtampos“ tuose rajonuose daug mažiau, nes pigesnė žemė, mažesnis užstatymo intensyvumas ir didesnis sklypų plotas mažino įmanomą trintį su kaimynais; kitais žodžiais, konfesinių teritorijų dinamika lėčiau besivystančiuose Vilniaus priemiesčiuose neatspindi tų procesų, kuriuos galime įžvelgti gerokai tankesniame „intramūre“ [15., 46-47 psl.].

Tie konfesiniai objektai, kurie nepatenka į tyrimo ribas, nepatenka ir į šiuolaikinį senamiesčio apibrėžimą, jų dislokacija nuo miesto centro atitolus keliais ar net keliolika kilometrų, tarp šių objektų ir miesto centro išlieka „nekonfesinės“ - konfesinės tapatybės ženklų neturinčios - agrarinės zonos, atskiriančios šių objektų teritorijas nuo intensyvesnio „dalyvavimo“ nuolatinėje teritorijų ribų korekciroje.

Taip pat būtina nubrėžti aiškias laiko ribas nagrinėjamam objektui nuodugnai ištirti. Kadangi nuo pat miesto vardo paminėjimo miestas susietas su užsienio amatininkais, tai nagrinėjimo pradžia reikėtų laikyti 1323 metus – oficialus miesto paminėjimas ir iš karto žinios apie pirmuosius kitos konfesijos žmones, kviečiamus dirbti ir gyventi Vilniuje [47. 53 psl.]. Tiriamo laikotarpio pabaigai parenkami 1795 metai, arba III Lietuvos-Lenkijos padalijimas. Sprendimas reikalauja paaiškinimo: tai metas, kai Lietuvos ir Lenkijos Respublika prijungiama prie Rusijos imperijos. Tai įvykis, skaudus ne tik politine prasme, tai buvo labai smarkus impulsas, sutrikdęs natūralią ligtolinių religinių bendruomenių raidą, ją pakeitęs prievartiniu „konfesinių svarstyklių“ judėjimu vienos konfesijos – stačiatikių - naudai. Mat sulig III padalijimu prasidėjo, nors iš pradžių ir nežymi, tačiau palaipsniui vis aštresnė rusifikacija, dėl ko buvo diksriminuojama katalikų bendruomenė, žlugdomos sentikių ir unitų konfesijos, ir visais būdais iškeliamas stačiatikių religinė bendruomenė. Katalikų bendruomenei nauji smūgiai suduodami ir po vėlesnių sukilimų 1831 ir 1864 metais – bažnyčios verčiamos į cerkves ir soborus. Natūrali konfesijų vystymosi tėkmė buvo pažeista grubiu išorinės jėgos įsikišimu, todėl to nebegalima

priskirti prie natūralių politinių ar ūkinių veiksmų, kurie aptariami šio darbo konfesijų raidos apžvalgoje [12., 123-126 psl.]. Tačiau „rusifikuotą“ XIX amžių teks apžvelgti dėl to, kad susidarytume aiškesnį vaizdą ir galėtume palyginti, kuo skiriasi natūrali, neprievartinė konfesinė raida nuo politinės, prievartinės kaitos. Taip pat XIX amžius svarbus ir dėl to, kad XIX amžius kitoms konfesijoms buvo suklestėjimo laikotarpis – pavyzdžiui, judėjams. Nors ir ši bendruomenė neišvengė nuostolių – buvo uždarytos senosios Šnipiškių žydų kapinės – tačiau pradėtas žymiai laisviau traktuoti gyvenamosios vietos klausimas. Prieš tai tik „geto trikampyje“ tarp Dominikonų, Pilies/Didžiosios ir Vokiečių gatvių gyvenę žydai pasklinda po visą miestą: apsigyvena pietinėje Vokiečių gatvės pusėje, Pylimo gatvės rajone, Šv. Stepono gatvėje, Užupyje [63., 64., 65., 66., 67., 71., 22., 45., 27, 45 psl.]. Sinagogų skaičius XIX pab. – XX a. pr. išauga iki ~100 [45., 22 psl.] Taip pat dėmesio verti ir absurdiški architektūriniai pokyčiai, kada Rusijos „globos“ įtakoje Vilniuje pradėjo rasti rusiškojo ampyro, bizantinės architektūros pavyzdžių ir netgi gruzinų architektūrai būdingų dekorų elementų. Juos mieste matome ir šiandieną.

Nagrinėjimo metodai

Siekiant pagrindinių darbo tikslų, tenka pažymėti svarbiausius planuojamus uždavinius, ir aptarti jiems įvykdyti pasitelkiamus metodus.

Siekiant **apibrėžti konfesinių bendruomenių apgyvendintas teritorijas, nustatyti konfesinių teritorijų ribų kitimą ir jo priežastis**, šiame darbe vadovaujamasi Kevin Lynch sukurta koncepcija „landmarks“ – verstina kaip teritoriniai žymekliai, žemės ženklai. Pirmą kartą šis terminas aprašytas 1960 metais šio autoriaus knygoje „The Image Of The City“ [23., 78-83 psl.]. K. Lynch teigia, kad kiekviena miesto funkcija erdvėje yra išskirta „ženklais“, kurie susijungia į sistemą juos vertinant kaip vienos funkcijos, zonos riboženklius. Autorius rašo, kad šie ženklai labai svarbūs miesto suvokimui, nes yra esminis orientuojantis elementas – erdvėje, miesto struktūroje, suvokiant aplinkos tapatybę. K. Lynch išskiria daugybę objektų, kurie gali būti „miesto ženklai“ – gatvės laikrodis, kalnas, viešbutis, bažnyčia, rotušės bokštas, skveras ar parkas.

Kitaip tariant, galima teigti, kad jei miesto lankytojas pagal tam tikrus ženklus gali suprasti miesto tapatybę, planą ar struktūrą – tai reiškia, kad pasirinkus tinkamus ženklus, pagal juos galima būtų nustatyti tam tikrą miesto funkcinę zoną – tarkim, etninę, konfesinę teritoriją, gyvenamąją, ūkinę ar administracinę miesto dalį.

Kadangi šio tyrimo objektas – konfesinės teritorijos, siūloma K. Lynch pasiūlytą modelį supaprastinti iki vienos rūšies „ženklų“ nustatymo – tai yra visi Vilniaus maldos namai, egzistavę nuo miesto įkūrimo iki nagrinėjamo laikotarpio pabaigos (1795 m.).

Tam tikslui pasiekti yra parengtas visų žinomų Vilniaus maldos namų (bažnyčių, cerkvių, sinagogų, kirchių) nagrinėjamoje teritorijoje sąrašas. Tokiu būdu galime nustatyti, kurie kvartalai turi pirminių konfesinių požymių – t. y. maldos namai, vienuolynai, religinės mokyklos, o kurie kvartalai nėra konfesiškai „intensyvūs“ – turi tik antrinius konfesinius požymius – pavyzdžiui, yra ribojami konfesinio pobūdžio gatvėvardžio, yra greta konfesiškai aktyvaus kvartalo.

Kadangi konfesinės bendruomenės neįmanoma vertinti atskirai nuo jų konfesinių objektų (maldos namų, kapinių, religinių mokyklų), pagrindinis veiksnys, įgalinantis apibrėžti konfesinės bendruomenės dislokacijos vietą – konfesiniai objektai. Darant prielaidą, kad nėra viena neslapta religinė organizacija negyvavo be savo konfesinių objektų, galime daryti išvadą, kad išnagrinėjus visas esamas ir buvusias bažnyčias, gana tiksliai nusakysime konfesinės bendruomenės gyvavimo vietą. Susiejant bendruomenę su konfesiniais objektais, galime įvertinti bendruomenės dydį, pagal kulto objektų tankį ir išsidėstymo vientisumą, rekonstrukcijų, perstatymų bei remontų dažnį bei kokybę galime spręsti apie bendruomenės įtakingumą ir turtingumą, įvertinti religinės bendruomenės aktyvumą, vieningumą ir kultūrinio savo identiteto suvokimą. Bažnyčios, cerkvės, kirchės ar sinagogos statybos medžiagos ir statybos mastai išduos bendruomenės ar atskiros fundatoriaus finansinį pajėgumą, o bažnyčios griovimas, neatstatymas po gaisro arba užleidimas kitais konfesijai ar tiesiog kitai paskirčiai greičiausiai reiškia konfesinės bendruomenės įtakos praradimą tos bažnyčios kultūrinėje įtakos zonoje. Bažnyčių gausėjimo tempas išduoda aktyvų bendruomeninį palaikymą ir augančią tikinčiųjų minią, o mažėjimas išduoda menką tikinčiųjų prisirišimą prie vienos ar kitos konfesijos. Jei šventyklų skaičius ilgai išlieka toks pat, galime daryti išvadą apie uždara, tačiau pastovią bendruomenę, tam tikra prasme, elitinių narių klubą.

Kadangi religinės kultūros skleidėjai yra vienuoliai, dauguma katalikų bažnyčių buvo pastatyta kartu su vienuolynais, ko negalima pasakyti apie stačiatikių ar unitų konfesijas, o reformatai, žydai, sentikiai, karaimai ir totoriai tokio dalyko, kaip vienuolynas, iš viso niekada neturėjo [48., 34 psl]. Todėl vertindami prie bažnyčios stovėjusio vienuolyno dydį galime daryti prielaidas apie jų konfesijos aktyvumą viename ar kitame rajone.

Kita neišvengiamai su bendruomene susijusių teritorijų rūšis yra kapinės. Reikia paminėti, kad kapinės puikiai nusako aplinkui gyvenančių žmonių konfesinę sudėtį. Taip yra todėl, kad kitos konfesijos kapinės visada savų šventikų ir savito viduramžiško pasaulio supratimo yra parodomos kaip kito tikėjimo žmogui pavojingos vietos. Tai ne tik ksenofobinis reiškinys, o ir tam tikra savo teritorijos apsaugos priemonė. Sklindantys gandai apie vaiduoklius

kapinėse atbaido kapinių plėšikus ir ugdo pagarbų požiūrį į žmones, kurių proseneliais tie vaiduokliai yra buvę [13., 94-96 psl.]. Toks požiūris pasufleruoja paprastą išvadą: krikščionys stengiasi negyventi prie judėjų kapinių, tačiau paprastos viduramžiškos pasaulėžiūros vedami buvo nieko prieš gyventi savos konfesijos kapinių teritorijoje. Štai didelė Pilies gatvės rytinės dalies teritorija, kurioje iki XVII a. gaisrų buvo iki 40 stačiatikių cerkvių, kurių daugumos šventoriuose buvo laidojama, yra pastatyta tiesiogine prasme ant kaulų, tačiau didelių sentimentų šiandieną itin daug kainuojančio nekilnojamo turto savininkams tai nesukelia.

Kapinių teritorija savo dydžiu gali byloti apytikslį aptarnaujamos miesto dalies dydį. Šiuo metu bažnyčių kapinių dydį galime vertinti nebent pagal istorinius tyrimus ir šventorių dydžius [25]. Tikslius bažnyčių posesijų dydžius suteikia K. Grunerto 1808 metų Vilniaus senamiesčio planas [12 žemėlapis].

Antras konfesinių teritorijų paieškų metodas pagrįstas vietovardžių analize, būtent gatvių vardais [55, 1-17 psl.]. Yra gatvių, kurių pavadinimai tiesmukai byloja apie ten gyvenusius žmones ir jų tautybę, o tuo pačiu metu ir apie jų konfesinę priklausomybę. Galima manyti, kad Rusų gatvėje gyveno stačiatikiai, Totorių g. - musulmonai, o Vokiečių g. – katalikai. Kiti gatvėvardžiai kalba apie ten egzistavusius amatus – Tymo, Mėsinių, Liejyklos, Odminių gatvės. Skirtingais laikotarpiais amatininkų cechai priklausydavo vienai ar kitai konfesijai, todėl nustačius cecho priklausomybę vienai ar kitai konfesijai, jų vardu pavadintos gatvės rajoną taip pat galime vadinti turinčiu vienos ar kitos konfesijos bruožų. Šiai metodikai priskirtinas ir amatininkų cechų namų lokalizavimas [51, 2 psl.].

Pagal anksčiau minėtas metodikas nustačius teritorijų vietą, galima bandyti nustatyti teritorijų ribų kaitą, ir ją susieti su įvairiais geopolitiniais įvykiais Europoje ir LDK ar Abiejų Tautų Respublikos viduje [10, 501 psl., 11, 180-196 psl.]. Gali būti, kad toks tyrimas padėtų atskleisti, kokie pagrindiniai įvykiai sąlygojo vienos ar kitos konfesijos sustiprėjimą ar nuosmukį, o tuo pačiu metu – naujų konfesinių objektų atsiradimą ar senų nuosmukį ar net žlugimą. Šiuo atveju turima omenyje unijos, religinių centrų pasikeitimai, politinės galios centrų stiprėjimas ar silpimas.

Teritorijų ribų kitimas turėtų būti fiksuojamas sinchroniniais pjūviais – konfesiniai rajonai nustatomi keliais miesto gyvavimo etapais. Šiuo atveju siūloma išskirti kelis charakteringus miesto raidos etapus, svarbius konfesiniu požiūriu. Tai būtų laikotarpis nuo miesto paminėjimo 1323 metais iki 1387 metų krikšto, laikotarpis nuo 1387 metų iki XVI amžiaus pabaigos, ir periodas XVI a. pab. – XVIII a. pab. – 1795 metai. Keletas komentarų dėl periodizacijos parinkimo – laikas iki krikšto svarbus tuo, kad dominuojanti religija buvo ne katalikų, o krikštas buvo ženklus lūžis, radikaliai paveikęs ligtolinę konfesinę raidą. Antro laikotarpio pabaigoje įvyko keletas svarbių įvykių – Bresto bažnytinė unija, Bažnytinė reforma ir Liublino unija. Šių

įvykių derinys vėlgi buvo lūžio taškas, naujas konfesinės gairės nurodęs iki pat XVIII a. pabaigos. Trečio laikotarpio pabaigos parinkimo motyvai aptarti anksčiau, skyrelyje „Nagrinėjimo ribos“.

Antras darbo tikslas - **susieti konfesinius rajonus su miesto geografiniais elementais, kvartalų planavimo, struktūros, užstatymo pobūdžiu.**

Apibrėžus pagrindinius konfesinius rajonus identifikuojančius objektus ir pagal juos nustačius konfesinius rajonus; po to sinchroninių pjūvių pagalba nustačius konfesinių rajonų ribų kitimą, galime pereiti prie konfesinių rajonų aprašymo geografiniais miesto parametrais [38, 19-32 psl.; 39, 18-36 psl.; 40, 99-110 psl.].

Tai atliekama keliais etapais. Visų pirma išrenkamos kelios kvartalų grupės, kuriose konfesinių objektų deriniai patys įdomiausi. Tuomet atliekami tų kvartalų diachroninės atribucijos ir sinchroninės atribucijos tyrimai, o rezultatai palyginami. Taip siekiame nustatyti charakteringų konfesinių teritorijų „istorinės atminties“ mastą.

Vėliau atliekama miesto teritorijų konfesinių ir geografinių parametrų sąryšių paieška diachroninės ir sinchroninės atribucijos metodais, o rezultatai palyginami – tokiu būdu patikslinami rezultatai, gauti tiriant atskiras kvartalų grupes, o išvados „paplatinamos“, įveiksminamos viso miesto kontekste.

Vėliau atliekamas vieno laikotarpio struktūrinis-tipologinis tyrimas, siekiant nustatyti atskirų kvartalų ir jų grupių sąsajas su konfesiniais, geografiniais bei funkciniais-erdviniais parametrais. Šiam tikslui pasirenkamas vienas sinchroninis pjūvis – pati nagrinėjamo laikotarpio pabaiga. Šios datos parinkimas visos konfesinės situacijos įvertinimui turi būti pakomentuotas. Visų pirma, XVIII a. pabaigoje jau galime tiksliau įvertinti, kurion pusėn ir kiek yra nusverta reformacijos ir kontrreformacijos kovų lėkštė. Taip pat, nuo Bresto unijos jau yra praėję ~200 metų, todėl galime matyti brandžius bažnytinės unijos rezultatus. Tas pats liečia ir žydų bendruomenę – nuo paskutinės, 1648 metų Vladislovo IV Vazos „visuotinių laisvių“ privilegijos ir paskutiniųjų pogromų jau yra praėję ~150 metų, todėl galime manyti, kad šiuo laikotarpiu žydų gyvenamos teritorijos yra pakankamai „brandžios“, nusistovėję.

Kitas svarus argumentas – informacijos gausa, kurios dėka galime daryti pakankamai tikslius apibendrinimus. Visų pirma, nagrinėjamam laiko pjūviui aprašyti galima naudoti Karolio Grunerto 1808 metų planą, pateikiantį daug vertingos informacijos apie kvartalų užstatymo pobūdį – medinis ar mūrinis, perimetrų suformavimą, užstatymo tankumą, posesijų kvartaluose skaičių ir dydį. Taip pat šį laiką iliustruoja palyginti nemažai ikonografinės medžiagos, ir yra daugiau prieinamos archyvinės medžiagos. Daugelis ligtolinių dokumentų dingę per vadinamąjį suiručių šimtmetį – sudegę gaisruose, buvo išvežti į Rusijos, Švedijos archyvus.

1795 metų sinchroniniame pjūvyje apibrėžiami svarbiausi topografiniai, semantiniai, politiniai miesto elementai – ir apibūdinamas konfesinių teritorijų santykis su jais. Tai – miesto siena, iš pradžių svarbus gynybinis elementas, o jai netekus gynybinės reikšmės – semantinis simbolis: šiapus ribos arba už ribos; miesto centrai – pilis ir rotušė: vieni kulto objektai visada buvo priklausomi nuo pilies (valstybės valdovo) privilegijų, fundacijų, globojamų vienuolių ordinų, kiti objektai patenka magistrato žinion – parapiinės bažnyčios, kapinės, dauguma nekatalikiškų konfesijų objektų. Svarbus geografinis parametras – priklausomybė nuo miesto ašių – kelių. Kiekvienas kelias savo kryptimi susijęs su Lenkijos miestais, rytiniais LDK miestais, lietuviškos kilmės miestais arba vokiečių valdomais šiauriniais kraštais. Sužymėję miesto kelius pagal jų kryptį, ir įvertinę šalia esančių konfesinių objektų priklausomybę, galime rasti įdomias sąsajas. Paskutinis aptariamas geografinis parametras – reljefas. Remiantis R. Buivyno pasiūlyta semantine senamiesčio meninės sąrangos analize [26, 45-52 psl.], galime išskirti kelias reljefines zonas – žemiausias slėnių terasas, žemumas, aukštesnes terasas, aukštumas. Išanalizavę konfesinių objektų sklaidą šiuo aspektu gauname atsakymą į klausimą, kas yra būdinga vienos ar kitos konfesijos kulto objekto vieta – jo dislokacija, priklausomybė nuo miesto centrų, miesto ašių, reljefo.

Kitas metodas – ieškoti konfesinės teritorijos planinių, erdvinį, funkcinį, morfologinių išskirtinumą. Šiame darbe išskiriami keli tokie bruožai: medinis arba mūrinis užstatymas, perimetro suformavimas, kvartalo formos taisyklingumas, kvartalą ribojantys elementai, erdviniai elementai – vertikalios dominantės (bokštai), viešos erdvės. Taip pat nagrinėjamas konfesinės posesijos ploto santykis su viso kvartalo plotu. Tokiu būdu nustatome konfesinės teritorijos kvartale svarbą, „svorį“, galime numanyti įtakos laipsnį.

Vėliau, naudojantis diachroninės atribucijos metodika, panaudojant statistinius skaičiavimus, atskiroms kvartalų grupėms yra nustatomi būdingi, o taip pat išskirtiniai erdviniai-funkciniai bruožai.

Norėdami identifikuoti pagrindines konfesinių teritorijų raidos tendencijas, turime įvertinti politinį ir ekonominį, taip pat kultūrinį kiekvieno periodo mikroklimatą. Vienos ar kitos konfesijos įtakos padidėjimą ar sumažėjimą gali lemti valdovų gimininiai santykiai, finansiniai reikalai, ambicijos bendraeuropinėje politikoje, pasaulinės katalikų bažnyčios politikos kryptys, taip pat grėsmingų karinių galių formavimasis valstybės kaimynystėje. Nemažai reikšė vienos ar kitos konfesijos narių kultivuojamos pramonės šakos reikšmės padidėjimas ar sumažėjimas. Norėdami įvertinti kiekvieną konfesiją ir jos svarbą, turime vertinti ją, jos narius ir užimamas teritorijas pagal visus aukščiau išvardintus kriterijus, ir visi jie gali turėti savo įtakos.

Dalis galimų metodikų darbe nėra naudojamos – daugiausiai dėl laiko stokos ir neesminio vaidmens konfesinių rajonų identifikavime. Trumpai apie keletą jų:

- konfesinių objektų paskirtis. Kiekvienas Vilniaus vienuolynas turi savo paskirtį. Tai gali būti ir noviciatas, špitolė, profesų namai, dekanikumas ir panašiai;

- Konfesinį objektą globojančių šventųjų simbolika. Kiekvienas šventasis turi savo globojamą sritį – tai Šv. Jurgis, ietimi nuduriantis slibiną, misionierių globėjas, ir arkangelas Mykolas, ugnies kalaviju kovojantis prie erezijas, saugantis krikščionis pagonių kraštuose, ir Mergelė Marija, vargšų užtarėja, figūruojanti daugelio špitolių ar prieglaudų pavadinimuose.

- konfesinių objektų sklypų dydžiai ir jų kaita. Sklypų dydis miesto urbanistiniame audinyje yra vienas pastoviausių vienetų. Pagal jo dydį, sąlyginę vertę ir didėjimą arba mažėjimą būtų galima spręsti apie bendruomenės įtaką, turtą, valią išsaugant identitetą.

- konfesinių objektų perstatymai, rekonstrukcijos, remontai. Vilnių siaučiant gaisrams, šeimininkaujant svetimoms kariuomenėms, kintant madoms, konfesiniai pastatai būdavo atstatomi, perstatomi, rekonstruojami ar naujai dekoruojami. Faktas, kad remontas vyksta, sufleruoja apie aktyvią bendruomenę, atstatymas ko karo ar gaisro reiškia, kad bendruomenė neprarado savo įtakos, o perstatymas keičiant dekorą (pavyzdžiui, keičiant nebemadingą gotiką į baroką Bernardinų bažnyčioje) byloja apie bendruomenės turtingumą.

Literatūros šaltinių apžvalga/analizė

1. **LDK kasdieninis gyvenimas.** VDA leidykla, 2001. Istorijos šaltinių tekstas. Šis istorijos šaltinių – aktų laiškų, nutarimų - rinkinys. Jame spausdinamas svarbiausias Gedimino laiškas, paminintis Vilnių datoje (1323 sausio 25 diena) ir tekste – “in ciuitate nostra Vilna” – “mūsų mieste Vilniuje”. Tai laiškas Vakarų Europos miestams. Gediminas sako, kas domininkonams jau prieš porą metų pastatęs bažnyčią. Tuo laišku jis kviečia amatininkus atvykti gyventi ir dirbti į Vilnių. Tai pirmas tekstas ne tik apie Vilnių, bei apie užsieniečius, kitos konfesijos žmones, kviečiamus dirbti jame. Šioje knygoje daug tekstų, kalbančių apie vélesnius, kontrreformacijos sąlygotus neramumus tarp katalikų ir reformatų, sukurstytus jėzuitų ordino. Aprašomi pretekstai blogai su reformatais elgtis ir juos iškeldinti už miesto ribų 1642 metais.

2. Jurginis, J. , **Vilniaus miesto istorija**, 1968 Vilnius, Mintis. Tai išsami knyga Vilniaus istoriją nuo įkūrimo laikų. Knygoje aptariami šaltinių duomenys apie miesto gyventojų skaičių, etninę sudėtį, užimtumą. Vadovaudamiesi Jurginio teiginiais galime susieti konfesijas su amatų brolijomis ir cechais. Jurginis duoda pradinius duomenis gyventojų išsidėstymui pagal pagrindines miesto ašis iš traukos–komercinius centrus – rotušę, turgaus aikštes. Aprašomos pagrindinės miesto plėtimosi tendencijos, vidaus prieštaravimai, tokie kaip jurzdikai.

3. Benevolo, Leonardo, **Europos miesto istorija**, 2001 Vilnius, Baltos Lankos. Populiariai parašyta knyga apie bendraeuropines miestų vystymosi tendencijas. Medžiaga Lietuvos miestų

– Vilniaus – ir kitų Europos miestų planavimo palyginimui – nušviečiamos miestų struktūros, komplektiškumo, demografinių tendencijų raida. Daugelis kriterijų tinka ir Vilniui.

4. Drėma, Vladas, **Dingęs Vilnius**, 1991 Vilnius, Vaga. Pagrindinė medžiaga neišlikusioms Vilniaus struktūroms – namams, kvartalams, gatvės, kompleksams – atkurti. Labai išsami knyga, Vilniaus intramūre aptarianti ne tik kiekvieną gatvę, bet ir kiekvieną namą, paliečiant ir tai, kas jo vietoje buvo anksčiau. Atskiruose skyriuose aptariami Vilniaus priemiesčiai. Ypatingai daug ikonografinės medžiagos, iliustruojančios realius praėjusių šimtmečių gatvių išklotinių fasadus. Medžiaga atskirų konfesinių teritorijų vizualiniams architektūros skirtumams nusakyti. Detali medžiaga detalesniems tyrimams šia tema, nes daugelio namų nurodyta ne tik stilistika, statybos laikas, bet ir paskirtis anksčiau, dabar, fundatoriai ir dauguma buvusių savininkų.

5. Kitkauskas, Napoleonas, **Vilniaus Pilys**, 1989 Vilnius, Mokslas. Medžiaga Piliavietės teritorijai apibūdinti. Kitur detaliau neaprašytų Šv. Martyno, Šv. Onos-Barboros bažnyčių aprašymai, tikslūs gynybinės sienos brėžiniai.

6. Gudavičius, Edvardas, Lietuvos Istorija I, 1999 Vilnius, LRS leidykla. Detali LDK ir Vilniaus einamo laikotarpio politinės situacijos analizė, suteikianti duomenų prielaidom apie konfesinių teritorijų būklės kitimą ir politinius įvykius.

7. Kiaupa Z. , Kiaupienė J. , Kuncėvičius A. , **Lietuvos istorija iki 1795 metų**, 2000 Vilnius, A. Varno Pl. Lietuvos istorijos tomas su nuokrypiu į detalesnę kultūrinės konfesinės situacijos analizę. Atskiri skyriai apie miestus ir gyventojus, tikybas ir bažnyčias, visa knygos dalis pavadinta “Tautos, tikybos, kultūros” detaliai nušviečia po Liublino unijos susiklosčiusią religinę politinę situaciją, svarbiausius įvykius ir jų padarinių šešėlius mano nagrinėjamoje temoje. Detalus Bresto bažnytinės unijos pasekmių aptarimas ir kontrreformacijos eigos aprašymas. Daug informacijos konfesinių teritorijų klausimu suteikianti knyga.

8. Baliulis, Algirdas, ir kt. , Trakų miestas ir pilys, 1991 Vilnius, Mokslas. Medžiaga palyginimui su kitu dideliu LDK miestu Trakais. Trakai nuo seno turėjo sudėtingą konfesinę situaciją su karaimais, totoriais, žydais, katalikais ir stačiatikais. Todėl Trakų konfesinių teritorijų išsidėstymas gali pasufleruoti tendencijas, kurių dėl didelių mastų nebesimato didesniame mieste Vilniuje.

9. Davies, Norman, **Europos istorija**, Vilnius 2002, Vaga. Pretenzingas veikalas, norintis grupiškai nušviesti visus Europos įvykius ir įvertinti priežasčių-pasekmių grandinę labai smulkiu masteliu. Nagrinėjamai temai vertingos informacijos suteikia LDK didžvalstybinės padėties reikšmės vertinimas, kovos su totoriais, dalyvavimas bendraeuropinėje politikoje. Pagal faktus galima daryti prielaidas apie Jogailos, Vytauto europinės politikos pasekmes vidaus gyvenimui (krikštas). Vertinga informacija, nušviečianti tautinių mažumų migravimo kelią – čigonų kelias iš Indijos, žydų išvaymas iš Čekijos ir jų kelias į LDK.

10. Aleksandravičius, Egidijus, **Carų Valdžioje**, 1996 Vilnius, Baltos Lankos. Informacija apie įvairių kultūrinių sluoksnių padėtį rusifikacijos metais. Caro valdžios, sukilimų įtaka konfesinei situacijai, detali informacija apie grubią įtaką religiniams reikalams per svetimos estetikos naudojimą iš katalikų perimtuose kulto pastatuose.
11. Dinzeltacher, Peter, **Europos mentaliteto istorija**, 1998 Vilnius, Aidai. Nagrinėjamai temai vertinga dalis apie europiečių požiūrį į svetimus ir ksenofobinių nuotaikų užgimimą. Bendros Europos tendencijos galiojo ir Lietuvoje.
12. **Lietuvos Architektūros Istorija I**, 1987 Vilnius, Mokslas
13. **Lietuvos Architektūros istorija II**, 1994 Vilnius, Mokslas. I ir II tomai suteikia informaciją apie konkrečių bažnyčių ir vienuolynų kompleksų statybos detales, fundatorius ir motyvus, taip pat daug vertingų dekoru aprašymų, kurie pasitarnauja nustatant tendencijas, būdingas vienai ar kitai konfesinei kryptčiai. Taip pat vertingi įvadiniai straipsniai apie urbanistines miestų tendencijas, tūrines ir urbanistines kompozicijas ir jų raidą, bažnyčių tipų apžvalgos.
14. **Vilniaus Architektūra**, 1985 Vilnius, Mokslas. Daugumą Vilniaus bažnyčių ir vienuolynų aprašanti medžiaga, detaliai nušviečianti statybos priežastis, laiką, medžiagas, fundatorius, kompleksų ir pavienių statinių istoriją ir raidą.
15. **Vilniaus fotografija**, albumas, 2001 Vilnius, Lietuvos Nacionalinis Muziejus. Neišlikusių pastatų ikonografinė medžiaga, Pranciškonų vienuolyno ir bažnyčios bei bokšto nuotraukos, nugriautos Šv. Juozapo Sužadėtinio bažnyčios vaizdai.
16. Kasperavičienė, A. , **Įvairių konfesijų senosios Vilniaus kapinės**, Vilnius, PRPI, istorinis tyrimas. Svarbiausia suklasifikuota informacija apie Vilniaus kapines. Yra tekstinė dalis ir grafinė – planšetas. Planšete išskirtos centro – intramūro – bažnyčios šventoriuose ir priemiesčių viešosios kapinės. Taip pat pažymėtos epidemijų, maro ir karo aukų masinio laidojimo vietos. Tekstinės dalis detalai aptaria daugelio bažnyčių laidojimo specifiką, nušviečia, kas buvo laidojami, kaip vyko diferenciacija – kur laidojo miestiečius, kur vargšus, o kur bajorus ir fundatorius. Vertinga surinkta informacija apie daugelio neišlikusių cerkvių Rusų mieste laidojimo vietas. Ši informacija padeda lokalizuoti ir pačias bažnyčias. Pateikiama informacija atskleidžia skirtingų konfesijų keliamus reikalavimus kapinėms. Detali informacija metodinei darbo su kapinėmis ir jų ryšiu su konfesijų teritorijomis kryptčiai.
17. Buivydas, Rimantas, **Semantiniai senamiesčio meninės sąrangos ypatumai**, straipsnis iš grupinio kvalifikacijos kėlimo darbo “Meninė Vilniaus senamiesčio architektūros sąranga” 1. 01. ARAR 02 T. E. Šiame darbe vertingiausia temai yra informacija apie Vilniaus topologijos ir miesto urbanistikos ryšį semantine prasme. Profesorius R. Buivydas dalina Vilnių į topologines juostas – nuo žemiausios iki aukščiausios ir taip diferencijuoja vienoje ar kitoje vietoje atsiduriančių pastatų svarbą miesto valdžios ir kultūrinių prioritetų atžvilgiu.

18. Miškinis, Algimantas, **Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis**, 1991 Vilnius, Mintis. Knygoje naudinga informacija apie tipiškus radialinio vėduoklinio tipo miestuose, taip pat ir tai, kas atsikartoja Vilniuje. Medžiaga padeda suprasti tuometinių gyvenimo realijų sąsajas su miesto struktūra, ekonominio ir karinio veiksnio pasireiškimus.
19. Binkis K. , Tarulis P. , **Vilnius 1323-1923**, 1923 Kaunas, Švyturys. Istorinėje apžvalgoje suklasifikuota informacija iš Balinskio, Kraševskio, Narbuto Vilniaus istorinių tyrimų, taip pat iš *Rusko-Livonski akty*. Pateikiama daug kitur neminimų minėtų istorinių šaltinių faktų – Vilniaus etninė gyventojų sudėtis, verslai, geografinis išsidėstymas, taip pat yra kitur neminimos medžiagos apie Vilniaus bažnyčias, jų likimą rusifikacijos metais.
20. **R. Firkovičius, Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorijos apybraižos XIII-XX a. Istoriniai tyrimai, PKI 1989.** Bene detaliausi aprašymai pagal archyvinius pirminių šaltinių duomenis apie daugelį neišlikusių Vilniaus katalikų bažnyčių. Gretimųbių aprašymuose daug vertingos informacijos ir apie kitus konfesinius objektus.
21. **K. Katalynas, Vilniaus plėtra XIV-XVII a. , Diemedis 2006.** Apibendrinta medžiaga apie archeologinių tyrinėjimų duomenis, padarytos išvados apie Vilniaus plėtros etapus ir kryptis nuo pat miesto įsikūrimo.
22. **LDK kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai, įvairūs autoriai, Aidai 2001.** Straipsnių rinkinys, padedantis geriau suprasti kiekvienos atskiros konfesijos pozicijas ir pasaulėžiūrą, taip pat kitų religijų atstovų požiūrius. Puikiai suklasifikuota medžiaga, koncentruotai aptarianti visų svarbiausių konfesinių ir etninių grupių egzistenciją LDK,
23. **Salomonas Atamukas, Lietuvos Žydų kelias, Alma Littera 2007.** Apibendrinta Vilniaus žydų istorija, suteikianti informacijos apie Vilniaus žydų kultūrą, gyvenimo sąlygas, istoriją, religiją, požiūrių sistema.
24. **M. Balinskis, Vilniaus miesto istorija, Mintis 2007.** Puiki istorinė medžiaga. Autorius požiūris romantinis ir idealizuotas, tačiau knygoje naudoti iki šių dienų neišlikę istoriniai šaltiniai Balinskio veikalą daro itin svarbiu miesto istorijos tyrimams.
25. **M. Paknys, Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m. , VDA leidykla 2006.** Chronologinio pjūvio medžiaga apie miesto situaciją 1636 metais. Puikiai atskleidžia pasikeitusią politinę ir konfesinę situaciją po Liublino ir Bresto unijų, katalikiškosios reformos.

Taip pat naudota ir daugelis kitų šaltinių, kurių pilnas sąrašas pateikiamas skyrelyje „literatūros sąrašas“.

1. VILNIAUS SENAMIESČIO KONFESINIŲ RAJONŲ TERITORIJOS. EGZISTAVIMO PRIELAIDOS, DISLOKACIJA

Šiuo metu Vilnius yra daugiatautis miestas. Vilniuje gyvena tik apie 60 proc. lietuvių, kiti yra gudai, rusai, lenkai, taip pat atsigauna žydų bendruomenė, yra nedidelės karaimų ir totorių bendruomenės.

Daugelis veiksnių (tokių kaip skirtingų konfesijų kulto objektai, kapinės, gatvėvardžiai) rodo, kad Vilniaus mieste visada egzistavo keletas religiniu pagrindu susidariusių bendruomenių.

Kad Vilnius buvo katalikiškas miestas, klausimų nekyla nuo pat 1387 metais Jogailos vykdyto krikšto. Archeologiniai tyrimai ir XV-XVI a. kronikininkai (Dlugošas, Strijkovskis, Bychovco kronika, Voskresensko metraštis) teigia, kad anksčiau Vilnius buvo pagoniškas miestas, o raštiniai paminklai nurodo, kad kad nuo 1323 metais rašytų Gedimino laiškų Vilniuje egzistavo katalikų maldos namai [47, 8, 78-79 psl.]. Tos pačios kronikos teigia, kad nuo maždaug XIV amžiaus vidurio Vilniaus mieste pasireiškia ir stačiatikybės bruožai – Algirdo žmona Julijona, stačiatikė, fundavo pirmąsias cerkves – Paraskevijos, Šv. Nikolajaus ir Skaisčiausios Dievo motinos soborą [4].

Katalikiškoji tradicija pasakoja istorijas apie 14 dominikonų kankinių, XIV a. viduryje nukankintų pagonių minios, Stačiatikiškoji tradicija pasakoja apie 3 kankinius, panašiu metu nužudytus dabartinės Bazilijonų cerkvės vietoje. Jų palaikai šiuo metu patalpinti Šv. Dvasios cerkvėje [44, 360-365 psl., 675-680 psl.].

Rašto šaltiniai teigia, kad totorių bendruomenė Vilniuje apgyvendinta nuo 1390 metų, karaimai apgyvendinti panašiu metu [44]. XVI a. per Prūsiją Vilnių pasiekia reformacijos idėjos, jas slopina kontrreformacija su jėzuitais priešakyje. Po 1596 metų Bresto unijos atsiranda nauja unitų konfesinė grupė, kuri taikiu keliu perima didžiąją stačiatikių cerkvių (ir teritorijų) dalį.

Konfesinių ženklų randame ir šiandien – senamiestis nusėtas katalikų, stačiatikių maldos namais, memorialinės lentos žymi žydų, reformatų maldos namų vietas. Gatvės turi vienuolių, etninių grupių, žymių bendruomenių veikėjų pavadinimus. Taigi, pagrindinė prielaida, kad ***Vilniuje egzistavo atskirų konfesijų įtakojamos teritorijos, kad teritorijų ribos nebuvo pastovios ir nuolat judėjo, veikiamos valstybės vidaus ir užsienio politikos veiksnių.***

2.4. Pagrindinių Vilniaus konfesijų istorijos ir raidos apžvalga: katalikai, stačiatikiai, reformatai, unitai, judėjai, karaimai, musulmonai

Vilniuje galime suskaičiuoti egzistavus kelias ženklesnes religijas (chronologine tvarka):

1. Pagonys
2. Krikščionys
3. Musulmonai
4. Karaimai
5. Judėjai

Krikščionių konfesijos taip pat egzistavo kelios:

1. Stačiatikiai (pravoslavai)
2. Katalikai
3. Protestantai
 - a. Kalvinai (reformatai)
 - b. Liuteronai
 - c. Kiti (naujai krikštytieji, arionai, naujieji arionai, tylėtojai, doringieji, nuoširdieji, nenuodėmingieji, biuderlionys, šeštadieninkai, apipjaustytieji, vikliferininkai ir kiti*)

Nuo XVIII amžiaus Vilniuje gyvavo ir dvi judaizmo srovės: rabinistai (ortodoksai) ir chasidai.

Pirmoji Vilniaus religija – **pagonybė**. Ji greičiausiai egzistavo kaip valstybės religija* iki Mindaugo krikšto XIII amžiuje, vėliau grįžo kunigaikščiui Traideniui krikštą panaikinus.

Garbinami pagonių dievai – visas panteonas, primenantis senovės graikų ar skandinavų dievybių sistemą. Dažnas dievas įkūnija gamtos reiškinius – perkūniją, saulę, mėnulį, pavasarį. Tikslios žinios apie panteoną labai negausios – randami tik keli lietuviškų dievų paminėjimai Petro Dusburgiečio kronikoje, Hipatijaus metraštyje ir Jono Malalo kronikoje. Čia randame dievą Nunadievį (Malalo kronikoje – Andają), antrasis paminimas Perkūnas (Diviriksas – dievų rakis, rikiuotojas), trečias yra Teliavelis, Velnias. Religijotyrininkas G. Beresnevičius šiam pagrindiniam panteonui priskyrė ir moterišką dievybę Medeina (Laumę, Laimą, Žvorūną) [8, 100-103 psl.]

Beveik neabejojama, kad graikiško Dzeuso ar skandinaviško Odino atitikmuo yra dievas Nunadievis (Andajas). Panaši netgi vardų daryba – „Dzeus“, archajinė forma „(D)zevs“ (neegzistavo u raidė, vietoje jos buvo naudojama v), palyginkime su senoviniu baltišku „Dzievs“. Hierarchiškai žemesnis – Perkūnas (Toras, Poseidonas, Marsas), ir galbūt lygiagrečiai Velnias (skandinaviškas Lokis). Šioje vietoje kyla daug ginčų – kiti tyrinėtojai teigia, kad Velnias nepriklauso pirminiam panteono trejetui, ir hierarchiškai turėtų būti žemiau, su chtoniškosiomis (žemės, gamtos) dievybėmis [N. Vėlius, V. Toporov, A.J. Greimas].

* Krupowicz, Krasewski, Przyalgowski tesktuose reformatų sektų minima buvus apie 70.

* Tvirtu pagrindu teigti, kad pagonybė buvo lietuvių valstybinė religija, nėra, nes žinios apie pagonybės sistemiškumą labai fragmentiškos ir negausios.

Visa išlikusi informacija apie Vilniaus pagonių religines apeigas yra labiau legendinio pobūdžio. Žinome, kad mirusieji deginami, bet ar deginami visi be išimties, ar tik kilmingieji, tikslų žinių nėra, galima remtis tik apytiksliais aprašymais Strijkovskio, Bychovco, Livonijos eiliuotosios, Petro Dusburgiečio, Jono Malalo, Prūsijos žemės, Hipatijaus ir panašiose kronikose. Paskutinis Šventaragio slėnyje sudegintas didikas – kunigaikštis Kęstutis [6, 7].

Galima spėti, kad visgi deginti ne visi, nes archeologiniai radiniai su nesudegintomis įkapėmis leidžia teigti, kad kūnas deginamas taip pat nebuvo [8, 101 psl.].

Apie pagonių šventvietes taip pat žinome nedaug, praktiškai galima remtis tik legendomis ir samprotavimais. Pavyzdžiui, manoma, kad daugelis pirmųjų konfesinių krikščioniškų statinių pastatyta pagonių maldos vietose – vietoje Krivių Krivaičio bokšto pastatytas dabartinės katedros varpinės bokšto vietoje atsiradęs gynybinis bokštas, vietoje alaus dievo Ragučio pastatyta Piatnickajos (Paraskevijos) cerkvė, vietoje meilės deivės Mildos šventyklos Antakalnyje pastatyta viena pirmųjų katalikiškų medinių bažnyčių (teigiama, kad maždaug dabartinės Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vietoje, funduota Petro Goštauto, tačiau ši informacija neturi jokių įrodymų, o paties Petro Goštauto asmenybė yra labiau legendinė krikščioniškos tradicijos dalis). Vietoje pilių teritorijoje, kaip spėjama, buvusių amžinosios ugnies aukuro ir Perkūno šventyklos vietoje (labai apytiksliais M. Balinskio spėjimais) vėliau pastatyta Šv. Onos koplyčia (vėliau Šv. Barboros bažnyčia). Dar pagoniškas alkas buvo Šv. Jono bažnyčios vietoje, ir prie dabartinio Žaliojo tilto [47].

Kaip minėta anksčiau, daugumos šių šaltinių tikrumo patikrinti neįmanoma – daugelį pagoniškų objektų randame M. Balinskio parengtame „Jogailos laikų Vilniaus plane“, 1836. Galime tik numanyti, kad dalį informacijos šis romantizmo epochos autorius sukūrė pats, tačiau tiksliai to teigti negalime, nes rašydamas savo „Vilniaus miesto istoriją“ šis istorikas turėjo galimybę naudotis šiandieną nebeišlikusiais dokumentais.

Pagonybę XIV amžiuje palaipsniui pradėjo stumti atsirandanti **krikščionių** religija. Pirmosios krikščionybės apraiškos yra Rytų Apeigų bažnyčios – **stačiatikių** konfesijos. Ši religija aktyviau plėtotis pradėjo kunigaikščiui Algirdui vedus Maskvos kunigaikščio dukrą Julijoną, kaip teigiama, uolią stačiatikę. Kitas šios konfesijos raidą paskatinęs įvykis buvo pirmųjų kankinių atsiradimas. Tai trys kankiniai lietuviai* Jonas, Antanas ir Eustachijus, pakarti maždaug dabartinės Bazilijonų cerkvės vietoje [44, 674 psl]. Šie į stačiatikybės istoriją įėjo kaip „Vilniaus kankiniai“, o kunigaikštienė Julijona jiems atminti fundavo pirmąją Švč. Trejybės cerkvę. Joje buvo saugomi kankinių palaikai, vėliau perkelti į Šv. Dvasios cerkvę, ten yra iki šiol.

* Dėl pirmųjų stačiatikybės kankinių tautybės vienos nuomonės nėra. Tačiau iš jų kankinystės aprašymų galime susidaryti vaizdą, kad visi jie tarnavo kunigaikščio Algirdo dvare, ir priekabių objektu tapo jų pasikeitusi išvaizda – pradėtos auginti barzdos ir plaukai, tuo tarpu pagonys lietuviai skusdavosi ir kirpdavosi trumpai. Taigi galima daryti netvirtą išvadą, kad prieš išvaizdos pasikeitimus kankiniai nesiskyrė nuo pagonių – lietuvių.

Julijonos pastangomis buvo funduotos dar 3 cerkvės, visos rytiniame dabartinės Pilies gatvės areale [4, 22 psl.]. Stačiatikių konfesija užėmė tvirtas pozicijas Vilniuje iki pat katalikiško krikšto. Dalis kunigaikščių buvo krikštyti stačiatikiais – pvz. Boleslovas Švitrigaila [47, 34 psl.]. Vėliau, po krikšto, stačiatikybės plėtra yra dvejopa. Viena vertus, ji neturėjo tvirto valdovų palaikymo, nes jie rėmė katalikybę. Tuo metu, kai katalikai statė didelius bažnyčių ir vienuolynų kompleksus, iš pradžių medinius, vėliau ir mūrinius, stačiatikiai tokių grandiozinių statybų nevykdė – tačiau smulkių cerkvių rutėnų (rusinų, gudų) pusėje (*civitas ruthenica*) XVI amžiuje minima net 40 [P. Batiuškov], ir tik kai kurių žinome pavadinimus ar apytiksles vietas. Taigi, galima daryti išvadą, kad stačiatikių konfesija buvo labiau orientuota į gyventojus rusinus. Ji nevykdė (ar mažai vykdė) misionieriškos veiklos, o veikiau aptarnavo tam tikrą gyventojų kontingentą. Katalikų vienuolynai, atvirkščiai, buvo orientuoti į neseniai apkrikštytus ir dar tikėjimo taisyklių, normų ir dogmų neišmokusią gyventojų dalį, vis dar prisilaikančią pagoniškų tradicijų.

Stačiatikybė mieste visgi buvo prilyginama katalikybei – tai liudija ir reikalavimas suolininkais turėti abiejų konfesijų atstovų per pusę, tačiau svarbiausios pareigybės – vaito, išdininko – dažniausiai atitekdavo katalikams, nors nebuvo tai reglamentuojančių teisės aktų [46, 255-2760 psl.].

Stačiatikybė mieste nunyko po bažnytinės Bresto unijos. Rytų apeigų religiniam centrui persikeliant į Maskvą, tokia padėtis buvo itin nepalanki LDK valdovams – nes čia bemaž pusė gyventojų priklausė rytų apeigų konfesijai. Nebuvo galima leisti, kad tokia masė pavaldinių staiga taptų religiškai priklausoma naujam galios centrui Maskvoje, nes su šia kunigaikštyste (vėliau valstybe) buvo nuolat kariaujama. Todėl porą šimtų metų trukusios derybos dėl bažnytinės unijos įgavo pagreitį atsiradus politiniam poreikiui iš LDK pusės – ir unijos pagalba dauguma LDK stačiatikių tapo unitais. Stačiatikybė išlaikė nedidelį ratą tikinčiųjų ir pagrindinius maldos namus – Šv. Dvasios cerkvę ir vienuolyną, o visi kiti tikintieji ir cerkvės perėjo unitų žinion. Kieno žinioje buvo daugelis mažųjų medinių cerkvių, nėra žinoma [62, 44], nes 1609 metų stačiatikių turto perdavimo unitams akte minimos tik 12 cerkvių [48, 39 psl.].

Iki III Abiejų Tautų Respublikos padalijimo stačiatikių konfesija Vilniuje išgyveno dekadansą – mažėjo tikinčiųjų, buvo nebeatstatomos per gaisrus sudegusios cerkvės. Padėtis pasikeitė LDK įjungus į Rusijos imperijos sudėtį. Stačiatikiškas naujosios valdžios elitas iki 1830 metų atėmė visus unitų maldos namus – daugelyje buvo atkurtos stačiatikiškos apeigos, dalis, kurių jau nebenaudojo ir unitai (1671 metais minima, kad iš 12 unitų cerkvių naudojama yra tik 5 [48, 39 psl.]), pritaikytos kitoms reikmėms [12; 4, 26 psl.].

Didžiausia Vilniaus krikščioniška konfesija – katalikai. Apie katalikybę XIV amžiuje žinios yra legendinio pobūdžio, teigiančios, kad jau tada buvo pastatyta daugelis didžiųjų bažnyčių

pirminių variantų – tai ir medinė pranciškonų, ir P. Goštauto Šv. Petro ir Povilo bažnyčios. Deja, tai nepatikrinta ir nebepatikrinama informacija, kurios dalį turėtume priskirti ir propagandiniam katalikų darbui – siekiant įrodyti savo konfesijos šaknų Vilniaus mieste senumą [31].

Tikrai žinome, kad kunigaikštis Gediminas savo laiškuose 1323 metais mini Vilniuje esant katalikų bažnyčią. Galime spėti ja esant dabartinę Šv. Mikalojaus bažnytelę (nors archeologija neranda jokių senesnių nei XIV amžiaus IV ketvirčio kultūrinių sluoksnių) [30]. Kitomis versijomis šie minimi maldos namai buvo įkurti pilių teritorijoje – galbūt tai Šv. Onos, Šv. Martyno koplyčios, kurių egzistavimą liudija Strijkovskio kronika, tačiau nėra jokių tikslų duomenų apie statybos datas. Trečia versija, iškelta ryšium su neseniai pranciškonų vienuolyno sienoje rastu XIV amžiaus pirmos pusės mūru*, teigia, kad pirmoji katalikų bažnyčia buvo dabartinės pranciškonų bažnyčios vietoje.

Katalikybė raidos pagreitį įgyja po krikšto 1387 metais. Per 100 metų Vilniuje įsisteigia visos didžiosios vienuolijos – pranciškonai, bernardinai, dominikonai [16, 8 psl.]. Katalikybės plėtra trumpam stabdoma XVI amžiuje, kai dėl reformacijos dalis tikinčiųjų bajorų ir miesto vadovų vangiai funduoja naujas konfesinių katalikų objektų statybas. Tačiau su nauja jėga konfesinė plėtra vyksta po Jėzuitų ordino atsikraustymo Valerijono Protasevičiaus kvietimu, smarkiai proteguojant karaliui Steponui Batorui. Kartu vyksta potridentinė Bažnytinė Reforma katalikybės viduje, ko pasekoje Vilnius darosi vis labiau katalikiškas: protestantai praranda ir teritorines pozicijas (keliami už miesto sieno) ir tikinčiųjų parapiją, jėzuitų disputai prie katalikybės gražina svarbiausias bajorų šeimas – Radvilas, Chodkevičius. Kaip kontrreformacijos priemonė, puošnus, įspūdingas barokas tampa statybine katalikų maldos namų norma, Vilniuje per visą XVII-XVIII amžių steigiasi naujos vienuolijos – karmelitai, augustinai, marijavičiai, rokitai, atgailos kanauninkai, šaričiai, vizitiečiai, vienuoliai pradeda „globoti“ vis daugiau miesto viešojo gyvenimo sferų [28].

Katalikybės dekadansas Vilniuje – XIX amžius Rusijos imperijos sudėtyje. Po 1831 ir 1864 metų sukilimų uždaroja ir į cerkves verčiama vis daugiau katalikiškų bažnyčių, nustoja veikti kultūrinis katalikiškas židinys – Vilniaus Universitetas.

Nemažą reikšmę Vilniaus konfesinėje struktūroje buvo įgijęs ir protestantizmas, jo apogėjus – XVI amžius. Tuo metu dėl katalikybės vidinių problemų daugelis miestiečių atsivertė į naują – protestantų – konfesiją. Ji išpažino visas tas vertybes, kurių miestiečiui buvo privalu laikytis – gerbė darbą, vertino saviauklą, nurodė „tiesesnę“ kelią dievo link – tai yra, išvengiant bažnytinių tarpininkų, taigi, ir tam tikrų išlaidų [6, 589 psl.].

* 68, „1996-1997 m. Paminklų restauravimo instituto archeologų ir architektų vykdyti tyrimai neabejotinai rodo, jog dabartinės bažnyčios vietoje, šiaurinėje navoje, beveik centre, būta XIV a. vidurio mūrinės bažnytelės ar koplyčios“, aut. A. Aleksandravičiūtė

Protestantai Vilniuje buvo dviejų pagrindinių srovių – kalvinai (Kalvino ir Cvinglio sekėjai) ir liuteronai (augšburgiečiai, M. Liuterio pasekėjai). Iš pradžių naujoji konfesija buvo globojama didikų (ypač kalvinai – Radvilų), jų rūmuose jie statė savo koplytėles. Vėliau kalvinai išsikraustė į naujus maldos namus prie Šv. Mykolo bažnyčios, liuteronai panašiu laiku prie Vokiečių gatvės pasistatė savo bažnytelę – gyvenamojo namo posesijoje, ilgainiui aplunk susiformavo perimetrinis užstatymas. Prie liuteronų tikybos platinimo ypač prisidėjo į miestą atvykstantys vokiečių pirkliai.

Jėzuitų veikla smarkiai „suardė“ protestantų pozicijas. Išprovokuotų konfliktų grandinė privertė kalvinus (reformatus) XVII amžiaus viduryje išsikraustyti už miesto sienos – tai sąlygojo konfliktai su katalikais Šv. Mykolo gatvės rajone, bei Radvilų giminės grįžimas prie katalikybės [6, 590 psl.]. Reformatams teko apieisti maldos namus prie Šv. Mykolo bažnyčios ir prie Vilniaus gatvės Radvilų rūmuose buvusius maldos namus bei kapines. Nauja bažnyčios vieta – prie Klaipėdos gatvės (buvęs *zaulek Abramowiczowski*). Ten reformatai laidojo iki 1830 metų, vėliau pradėjo laidoti ant Pamėnklanio (Taurakalnio), Pohuliankos šone, kartu su liuteronais, kurie ten laidojo nuo 1805 metų. Iki to laiko liuteronų palaidojimai buvo vykdomi Radvilų sklype už Vilijos vartų.

XVII-XVIII amžius yra protestantų nesutarimų su katalikais ir vieni su kitais laikas. Visų pirma, jėzuitų sukurstyti miestiečiai dažnai sunaikindavo protestantų turtą, protestantai atsilygindavo tuo pačiu – padegimais, muštynėmis [1, 606 psl.] Antra, nebuvo vienybės ir tarp pačių protestantų – kai kurias duomenimis, XVII amžiaus pabaigoje protestantiškų sektų buvo iki 70 [28, 56 psl.].

Reformatų kapinės panaikintos XX amžiaus II pusėje, o maldos namai išliko iki šiol – reformatų (kalvinų, helvetų) už Trakų vartų, prie Klaipėdos gatvės, o liuteronų (augšburgų) – Vokiečių gatvės kiemuose.

Iki XIV a. pabaigos šaltiniuose neminimos nei žydų bendruomenės Lietuvoje, nei pavieniui atvykstantys žydai. 1388 m. Vytauto privilegija Brastos bendruomenei – tai pirmasis rašytinis šaltinis, minintis žydus Lietuvoje. Greta šio šaltinio dažnai yra minimi ir Trakai, kuriuose Giliber de Lannoy, XV amžiaus prancūzų keliautojas ir, turbūt, šnipas, aprašo matęs „Trakų žydus“, tačiau iki šiol nėra vieningos nuomonės kas – karaimai ar žydai – įkūrė šią bendruomenę, nes abi etninės grupės priklauso semitų gentims, yra panašios religijos ir išvaizdos.

LDK ir Lenkijoje kūrėsi žydai aškenaziai, atsikėlę iš Vokietijos, Silezijos ar Bohemijos, sefardiškosios kilmės bendruomenių nebuvo daug, Vilniuje jų nebuvo visai [66]. Vyrauja versija, kad LDK žydų bendruomenės formavosi iš nuo persekiojimų bėgančių, geresnio ir ramesnio gyvenimo ieškančių ar iš Vakarų Europos miestų išvarytų žydų.

Žydų bendruomenė Vilniuje įsikūrė tik XVI – XVII a. sandūroje. Vėlyvas žydų įsikūrimas patraukliausiame valstybės mieste – sostinėje aiškinamas miestiečių išsirūpinta „*nepalankumo žydų privilegija*“ („*privilegija de non tolerandis Judaeis*“, 1527).

Žydų įsigyvenimas dabartinėje Lietuvos teritorijoje intensyvesniu tapo tik XVIII a. pirmojoje pusėje, kai siekiant atgaivinti dėl didelių demografinių nuostolių ir politinių suirėčių smukusį miestų ir miestelių ūkinį gyvybingumą, jų savininkai teikė žydams kurtis palankias privilegijas [49, 89-94 psl.].

Vilniaus Didžioji Sinagoga – svarbiausias Lietuvos žydų dvasinis ir kultūrinis centras nuo XVI a. pabaigos iki XX a. penktojo dešimtmečio.

Vilniaus mieste pagal kai kurių istorikų prielaidas jau XIV a. pradžioje galėjo gyventi pirmieji žydų bendruomenės nariai, tačiau rimtų įrodymų apie egzistavusią bendruomenę žinių nėra. Galima manyti, jog žydų bendruomenė Vilniuje galėjo būti jau XV amžiuje, nes minimos pirmosios žydų kapinės už Neries, Šnipiškėse. Istorikai pirmųjų bendruomenių susikūrimą sieja su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susiformavimu (XIV pabaigoje jau minimos Bresto, Gardino ir Trakų žydų* bendruomenės). Apie to laikmečio maldos namų buvimą Vilniuje taip pat nėra žinoma.

Tik nuo 1573 m. žydų bendruomenė Vilniuje galėjo turėti savo maldos namus, nes tais metais Varšuvos konfederacija sulygino kitatikių teises su katalikais. Iki tol žydams buvo uždrausta turėti savo maldos namus. Vilniaus žydų bendruomenė kunigaikščio Sluckio sklype, kuris buvo netoli Vokiečių gatvės, pradėjo statyti pirmuosius medinius maldos namus arba sinagogą. Tai buvo didelis įvykis Vilniaus žydų gyvenime. Pagal vyravusią tradiciją maldos namai buvo vienas iš svarbiausių ir reikšmingiausių dvasiniu, kultūriniu ir mokslo židiniu. Nėra žinių kaip atrodė pirmoji Vilniaus sinagoga. Sinagogos dydis priklausė nuo bendruomenės narių ir namų skaičiaus. Be to, žydų maldos namams buvo taikomi įvairūs apribojimai. Sinagoga negalėjo būti aukštesnė už kitų krikščionių bažnyčias ir vienuolynus, ir turėjo būti pakankamai toli nuo kitų bažnyčių. Be to, ji negalėjo turėti varpinės arba bokšto.

Per pagromus, kuriuos įvykdė Vilniaus miestiečiai 1592, 1606 ir 1635 metais, sinagoga buvo apgriauta, po to vėl atstatyta [67].

Kitas labai svarbus Vilniaus žydų bendruomenės gyvenime įvykis buvo karaliaus Zigmanto Vazos 1593 metų privilegija. Karalius suteikė jiems palankias sąlygas įsikurti Vilniaus mieste, t. y. leido prekiauti, pirkti namus, turėti savo kapines, pirtis ir sinagogą. O Vladislovas IV Vaza savo 1633 m. privilegija leido įkurti žydų kvartalą Vilniaus mieste. Savo privilegijoje karalius taip pat leido šiame kvartale pastatyti mūrinę sinagogą, tačiau laikantis visų apribojimų,

* Gilibero de Lanua minimi Trakų žydai greičiausiai buvo karaimai, nes šio keliautojo laikais (XV amžiaus pradžia) greičiausiai žydai dabartinėje Lietuvos teritorijoje dar negyveno. Karaimai ir žydai maišomi dėl bendros kilmės (semitų gentys) ir panašios religijos

kurie galiojo Abiejų Tautų respublikoje. Šiame kvartale (tarp trijų gatvių: Šv. Mykolo (Mikalojaus), Skerdyklos (Mėsinių ir Žydų) žydai privalėjo įsikurti per 15 metų. Kaip medinės sinagogos, taip ir mūrinės tiksli pastatymo data nėra žinoma. Tačiau yra aišku, jog mūrinė sinagoga pagal paskutinės privilegijos datą turėjo būti pastatyta po 1633 metų. Deja nėra žinomas nei architektas, nei statytojas, nei fundatoriai.

Vladislovas IV Vaza 1648 m. LDK žydams patvirtino „visuotinių laisvių sąvadą“, buvo nebetaikomi gyvenimo vietos, verslų apribojimai. Ši privilegija galiojo iki carinės Rusijos epochos, tada buvo ieškoma naujo „žydų klausimo“ sprendimo [63].

Žydų kapinės, pagal tradiciją, buvo įsteigtos už upės, Šnipiškėse. Čia gyvavo iki 1830 metų, kada kapininių teritorija buvo nusavinta carinės valdžios Vilniaus tvirtovės statybai. Už nusavintą turtą žydų bendruomenei sumokėta kompensacija, paskirtas naujas sklypas kapinėms – Antakalnyje, dabartinės Olandų gatvės rajone. Žymesnių žydų kapai perkelti čia (Vilniaus Gaono), vėliau, panaikinus ir šias kapines, iškelti toliau. Gaono kapas galų gale atsidūrė Vilniuje, Šeškinės kapinėse [63, 69, 70, taip pat 3 priedas].

Lietuvos totoriai – unikali etninė grupė, išeivių iš Aukso Ordos ir Krymo chanato palikuonys. Pavieniai totorių asmenys ar grupės LDK galėjo atsirasti dar XIV a. pirmoje pusėje, plečiantis Lietuvos valstybei į totorių valdomas Rusijos žemes. Tačiau organizuotos totorių bendruomenės įsikūrė tik paskutiniais XIV a. metais (1397 m.) [44, 725 psl.].

Tai buvo didžiojo kunigaikščio Vytauto žygių į Aukso Ordą pasekmė. Totorių kariai Lietuvos didžiųjų kunigaikščių buvo vertinami už narsą, ištvermę ir ištikimybę valdovui.

Jie buvo apgyvendinti Podolėje, Kijevo srityje, apie Minską ir etninėje Lietuvoje (prie Nevėžio pakrančių, Kauno, Trakų, Vilniaus apylinkėse). Vėliau totorių atsirado Voluinėje ir Palenkėje. Totoriai išlaikė organizacinius savo genčių (ulusų) ryšius, tačiau juos ardė ilgainiui kintantis gyvenimo būdas. Gentinė totorių diduomenė gavo didžiojo Lietuvos kunigaikščio statusą ir karo tarnybai reikalingą žemėvaldą.

Dauguma nekilingų totorių, neturėdami arba mažai žemės turėdami, išgyvendavo iš įvairių verslų: amatų (ypač kailių ir odos apdirbimo), prekybos arkliais, daržininkystės, vežėjavimo. Totoriai, kaip tiesioginiai didžiojo kunigaikščio pavaldiniai, išsaugojo teisę laisvai išpažinti islamą.

Lietuvos totorių tradicinė profesija - karyba,. Totorių kariai dalyvavo visuose XVI – XVIII a. Lietuvos – Lenkijos Respublikos kovose su vidaus ir išorės priešais.

Iki XIX a. Lietuvos totoriai gyveno savo uždaromis, kompaktiškoms bendruomenėmis. Vilniuje totorių bendruomenės pirmojo įsikūrimo vieta yra ginčytina. Vieni mokslininkai tiesiogiai sieja totorių bendruomenę su Totorių gatve. Kiti teigia, kad bendruomenė visada buvo įsikūrusi savo vėlesnėje vietoje – dabartinių Lukiškių ir Lentpjūvių gatvių rajonuose. Tai pagrindžia ir

religinė sunitų tradicija gyventi prie tekančio vandens, būtino ritualiniams apsiplovimams. Be to, įsikūrimo laikais dabartinės Totorių gatvės aplinka buvo itin pelkėta vietovė dėl netolimo Kačergos upelio. Be to, Totorių gatvė gali rodyti tik kryptį – kelią, kuriuo galima pasiekti totorių gyvenvietę. Kita versija – netoliese buvo odminių kvartalas (plg. Odminių gatvė), o odos apdirbimas siejamas su tradiciniais totoriškais amatais. Gali būti, kad šiose vietose dirbo daug totorių, todėl atsirado Totorių gatvės toponimas [55, 14 psl.].

Karaimai Lietuvoje ir Vilniuje pasirodė panašiu metu, kaip ir totoriai – ir tai buvo tiesioginė Vytauto žygių į Kipčiakų stepes pasekmė. XIV a. pabaigoje Aukso ordą alino vidaus karai. Naudodamasis chanų tarpusavio kovomis dėl valdžios, Vytautas surengė du žygius į Kipčiakų stepes ir atgabeno daug belaisvių (383 karaimų šeimas ir apie 300 totorių šeimų). Apgyvendinti jie buvo Trakuose, Vilniaus apylinkėse ir kitose etninės Lietuvos vietovėse, ypač pasienyje. Lietuvoje jiems buvo leista išpažinti savo religiją, statyti kulto pastatus, buvo skiriami žemės sklypai.

Vilniuje karaimų bendruomenė įsikūrė toli už Medininkų vartų, Ašmenos kryptimi, prie Lipaukos. Ten iki šiol išlikę nedidelės karaimų kapinaitės, greičiausiai buvo nedidelė kenesė. Naujoji Žvėryno kenesė statyta tik XX amžiuje. Ženklios įtakos miesto gyvenime karaimai neturėjo, priešingai negu Trakuose.

Apibendrinant galima išskirti ženklesnes Vilniaus konfesijas, sudariusias apčiuopiamus rajonus: katalikai, stačiatikiai, protestantai ir unitai. Mažiau įtakingos konfesijos, rajonų aiškiais ribomis neturėjusios: judėjai, karaimai, musulmonai (totoriai). Pagonys turbūt turėjo aiškias apgyvendintas struktūras, tačiau tiksliais duomenimis naudotis nėra galimybių, tyrinėtojai teigia, kad pagoniškas miestas buvo 1392 metais sudegintas Kreivasis miestas [8, 79 psl.].

2.5. Konfesinių rajonų Vilniaus istorinėje dalyje egzistavimo ženklai – maldos namai, vienuolynai, kapinės, gatvėvardžiai

Siekiant apibrėžti konfesinių bendruomenių apgyvendintas teritorijas, nustatyti konfesinių teritorijų ribų kitimą ir jo priežastis, šiame darbe vadovaujamosi Kevin Lynch sukurta koncepcija „landmarks“ – verstina kaip teritoriniai žymekliai, žemės ženklai. K. Lynch teigia, kad kiekviena miesto funkcija erdvėje yra išskirta „ženkla“, kurie susijungia į sistemą juos vertinant kaip vienos funkcijos, zonos riboženklus. Autorius rašo, kad šie ženklai labai svarbūs miesto suvokimui, nes yra esminis orientuojantis elementas – erdvėje, miesto struktūroje, suvokiant aplinkos tapatybę. K. Lynch išskiria daugybę objektų, kurie gali būti „miesto ženklai“ – gatvės laikrodis, kalnas, viešbutis, bažnyčia, rotušės bokštas, skveras ar parkas.

Kitaip tariant, galima teigti, kad jei miesto lankytojas pagal tam tikrus ženklus gali suprasti miesto tapatybę, planą ar struktūrą – tai reiškia, kad pasirinkus tinkamus ženklus, pagal juos

galima būtų nustatyti tam tikrą miesto funkcinę zoną – tarkim, etninę, konfesinę teritoriją, gyvenamąją, ūkinę ar administracinę miesto dalį [23, 79 psl.].

Tiriant konfesines teritorijas, siūloma K. Lynch pasiūlytą modelį supaprastinti iki vienos rūšies „ženklų“ nustatymo – tai yra visi Vilniaus maldos namai, egzistavę nuo miesto įkūrimo iki nagrinėjamo laikotarpio pabaigos (1795 m.).

Tam tikslui pasiekti yra parengtas visų žinomų Vilniaus maldos namų (bažnyčių, cerkvių, sinagogų, kirchių) nagrinėjamoje teritorijoje sąrašas. Tokiu būdu galime nustatyti, kurie kvartalai turi pirminių konfesinių požymių – t. y. maldos namai, vienuolynai, religinės mokyklos, o kurie kvartalai nėra konfesiškai „intensyvūs“ – turi tik antrinius konfesinius požymius – pavyzdžiui, yra ribojami konfesinio pobūdžio gatvėvardžio, yra greta konfesiškai aktyvaus kvartalo.

Kadangi konfesinės bendruomenės neįmanoma vertinti atskirai nuo jų konfesinių objektų (maldos namų, kapinių, religinių mokyklų), pagrindinis veiksnys, įgalinantis apibrėžti konfesinės bendruomenės dislokacijos vietą – konfesiniai objektai. Darant prielaidą, kad nėra viena neslapta religinė organizacija negyvavo be savo konfesinių objektų, galime daryti išvadą, kad išnagrinėjus visas esamas ir buvusias bažnyčias, gana tiksliai nusakysime konfesinės bendruomenės gyvavimo vietą. Susiejant bendruomenę su konfesiniais objektais, galime įvertinti bendruomenės dydį, pagal kulto objektų tankį ir išsidėstymo vientisumą, rekonstrukcijų, perstatymų bei remontų dažnį bei kokybę galime spręsti apie bendruomenės įtakingumą ir turtingumą, įvertinti religinės bendruomenės aktyvumą, vieningumą ir kultūrinio savo identiteto suvokimą. Bažnyčios, cerkvės, kirchės ar sinagogos statybos medžiagos ir statybos mastai išduos bendruomenės ar atskiros fundatoriaus finansinį pajėgumą, o bažnyčios griovimas, neatstatymas po gaisro arba užleidimas kitais konfesijai ar tiesiog kitai paskirčiai greičiausiai reiškia konfesinės bendruomenės įtakos praradimą tos bažnyčios kultūrinėje įtakos zonoje. Bažnyčių gausėjimo tempas išduoda aktyvų bendruomeninį palaikymą ir augančią tikinčiųjų minią, o mažėjimas išduoda menką tikinčiųjų prisirišimą prie vienos ar kitos konfesijos. Jei šventyklų skaičius ilgai išlieka toks pat, galime daryti išvadą apie uždara, tačiau pastovią bendruomenę, tam tikra prasme, elitinių narių klubą.

Kadangi religinės kultūros skleidėjai yra vienuoliai, dauguma katalikų bažnyčių buvo pastatyta kartu su vienuolynais, ko negalima pasakyti apie stačiatikių ar unitų konfesijas, o reformatai, žydai, sentikiai, karaimai ir totoriai tokio dalyko, kaip vienuolynas, iš viso niekada neturėjo. Todėl vertindami prie bažnyčios stovėjusio vienuolyno dydį galime daryti prielaidas apie jų konfesijos aktyvumą viename ar kitame rajone.

Kita neišvengiamai su bendruomene susijusių teritorijų rūšis yra kapinės. Reikia paminėti, kad kapinės puikiai nusako aplinkui gyvenančių žmonių konfesinę sudėtį. Taip yra todėl, kad kitos konfesijos kapinės visada savų šventikų ir savito viduramžiško pasaulio

supratimo yra parodomas kaip kito tikėjimo žmogui pavojingos vietos. Tai ne tik ksenofobinis reiškiny, o ir tam tikra savo teritorijos apsaugos priemonė. Sklindantys gandai apie vaiduoklius kapinėse atbaido kapinių plėšikus ir ugdo pagarbų požiūrį į žmones, kurių proseneliais tie vaiduokliai yra buvę. Toks požiūris pasufleruoja paprastą išvadą: krikščionys stengiasi negyventi prie judėjų kapinių, tačiau paprastos viduramžiškos pasaulėžiūros vedami buvo nieko prieš, gyventi savos konfesijos kapinių teritorijoje. Štai didelė Pilies gatvės rytinės dalies teritorija, kurioje iki XVII a. gaisrų buvo iki 40 stačiatikių cerkvių, kurių daugumos šventoriuose buvo laidojama, yra pastatyta tiesiogine prasme ant kaulų.

Kapinių teritorija savo dydžiu gali byloti apytikslį aptarnaujamos miesto dalies dydį. Šiuo metu bažnyčių kapinių dydį galime vertinti nebent pagal istorinius tyrimus ir šventorių dydžius. Tikslus bažnyčių posesijų dydžius suteikia K. Grunerto 1808 metų Vilniaus senamiesčio planas [25].

Šiame darbe visi Vilniaus kulto pastatai suregistruoti 1 lentelėje. Lentelėje nurodoma kulto namų tipas (vienuolyno ar parapinė bažnyčia), statybos metai, remontų ar perstatymų datos, laidojimo pobūdis (šventoriuose, rūsiuose ar nelaidojama iš viso), konfesinė priklausomybė, gatvė ar rajonas, kuriame objektas yra, fundatorius. Visi objektai skirstomi į 3 didelius laikotarpius, kurių datos reiškia esminį lūžį konfesinių bendruomenių raidoje.

2.6. Pagrindinių Vilniaus religijų konfesinių objektų dislokacijos vietos nustatymas ir raidos bruožai istorinėje perspektyvoje

2.6.1. Bažnyčių, cerkvių, kirchių, koplytėlių, sinagogų, vienuolynų ir kitų maldos namų ir konfesinių objektų vietos ir raida

Pirmasis tiriamas laikotarpis – laikotarpis iki krikšto. Lūžį žymintis įvykis yra Lietuvos krikštas 1387 metais, nuo tol laiko konfesinė situacija Vilniuje gavo postūmį nauja linkme – intensyvios katalikybės plėtros. Iki to laiko svarbesnė miestiečiams krikščioniška konfesija buvo tik stačiatikiai, o katalikų maldos namai buvo tik koplyčios pobūdžio. Tai Šv. Onos koplyčia (vėlesnės Šv. Barboros bažnyčios prie Pilies (Tauro) kalno, ir nedidelė Šv. Mikalojaus bažnyčia Vokiečių gatvės kaimynystėje. Reikia paminėti, kad jokių 1323 metais statytos bažnyčios pėdsakų Mikalojaus bažnyčios sklype archeologinių tyrimų metu nėra randama, o anksčiausi radiniai datuojami 4-uoju XIV a. ketvirčiu. Todėl kai kurie archeologai (G. Vaitkevičius, K.

Katalynas) kelia versiją, kad Gedimino laiškuose aprašyta bažnyčia stovėjo ne tų laikų Vokiečių priemiestyje, o buvo ta pati Šv. Onos koplyčia prie pilies kalno [41].

Ar egzistavo kitos to laikmečio legendose minimos katalikiškos bažnyčios – nėra žinoma. Pvz. , teigiama, kad Antakalnyje, dabartinės Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vietoje, buvo pastatyta medinė bažnyčia dar XIV amžiuje, funduojant Petrui Goštautui. Tačiau šis didikas yra labiau legendinė asmenynė, juo labiau atsargiai reikėtų vertinti „žinias“ apie jo pastatytą bažnyčią, kurią M. Balinskis mini buvus Mildos, meilės deivės, bažnyčios vietoje [31].

Ženklesnė šio laikotarpio krikščioniška konfesija yra stačiatikiai. Kadangi LD kunigaikščio Algirdo antrąją žmoną dėl politinių vedybų patapo Julijoną, Maskvos kunigaikščio dukra, uoli stačiatikė, ji pirmoji pradėjo funduoti stačiatikių cerkvių statybą. Jos iniciatyva pastatyta pirmoji Švč. Trejybės cerkvė (dabartinio Bazilijonų vienuolyno komplekso vietoje) trims pirmiesiems lietuvių krikščioniškiems kankiniams atminti (Jonui, Antanui ir Eustachijui) [50]. Yra kelios spėjamos šio pastato statybos datos – 1330 arba 1347 metai. Sutariama, kad tai nebuvo pirmoji stačiatikių bažnyčia Vilniuje. Labiau tikėtina, kad Julijona pirmiau fundavo Šv. Paraskevijos ir Šv. Nikolajaus bažnyčias Pilies, Latako ir Bokšto gatvių sankryžos rajone. Pasak archeologinių tyrimų ataskaitų, būtent šioje vietoje pirmiausia įsikūrė pirmieji stačiatikiai. [žemėlapis 6,9]. Ketvirtoji Julijonos fundacija yra Skaisčiausios Dievo Motinos soboras – manoma, kad statyta iš karto mūrinė. Čia Julijona ir yra palaidota.

Šiuo laikotarpiu vienintelė stipriai urbanizuota miesto dalis yra pilių teritorija. Čia stovi valdovų rūmai, archeologiniai radiniai patvirtina karinių amatų klestėjimą – taigi tie amatininkai greičiausiai čia ir gyveno [5, 34-47 psl.]. Gali būti, kad tuo laikotarpiu čia jau stovėjo katalikų koplyčia. Šią teritoriją juosia tvora, ir šiame miesto raidos etape būtent ši zona vadintina miestu, o satelitinės už tvoros esančios vokiečių, stačiatikių (apie etnosą neturime duomenų) gyvenvietės yra labiau atsitiktinio pobūdžio, neturinčios tiesioginio kontakto viena su kita. Galima tik spėti, kad pastatyti kulto pastatai buvo daugiausiai mediniai, neišsiskiriančios architektūros.

Būtina aptarti nesutarimus dėl Gedimino laiškuose minimos katalikų bažnyčios. Čia kviesdamas vakarų Europos amatininkus, kunigaikštis įvardino, kad jų reikmėms čia jau pastatyta bažnyčia. Dalis architektūros istorikų teigia, kad ta bažnyčia yra Šv. Mikalojaus, greta Vokiečių gatvės.

Tačiau anot archeologų K. Katalyno, G. Vaitkevičiaus, šioje vietoje jokių archeologinių radinių apie bet kokią veiklą iki maždaug 1375 metų (XIV amžiaus IV ketvirčio) nėra randama [43, 59 psl., 70-74 psl.], todėl gali būti, kad pirmoji bažnyčia, minima Gedimino laiškuose, visgi yra Pilių teritorijoje. Gali būti, kad tai yra Šv. Onos koplyčia. Tokia versija susietų ir dar keletą faktų: Gedimino laiškuose kviečiami atvykti, be kitų amatininkų, ir ginklininkai. Tai buvo daroma

dėl nuolat didėjančios Kryžiuočių ordino grėsmės – Vilniuje reikėjo išvystyti modernesnių ginklų pramonę, kuri padėtų atsilaikyti prieš karo mašinas. Ginklų gamybą liudijančių archeologinių radinių randama būtent pilių teritorijoje, Neries pusėje. Taigi, galima manyti, kad atvykę vakarų Europos ginklininkai dirbo pilies teritorijoje. To meto miesto ribos leidžia teigti, kad XIV amžiaus viduryje Šv. Mikalojaus gatvės rajone vargu ar buvo gyvenama. Todėl prielaida, kad visgi pirmieji katalikai amatininkai gyveno ir dirbo pilių teritorijoje, ir čia turėjo savo bažnyčią, yra patvirtinta archeologiniais duomenimis, kurie nepatvirtina katalikų (vokiečių) gyvenamo rajono šalia Vokiečių gatvės XIV amžiaus pirmoje pusėje versijos.

Krikštas suteikia naują impulsą konfesinių teritorijų raidai ir pradeda intensyvią konfesinės plėtros etapą. Visų pirma po krikšto Vilniuje atsiranda centrinė naujai apkrikštyto miesto šventovė – Šv. Stanislovo ir Vladislovo Katedra ir Šv. Jono bažnyčia – pirmoji parapiinė Vilniaus katalikų bažnyčia. Pilyse pastatoma nauja Šv. Martyno koplyčia valdovų asmeninėms maldoms [4, 47]. Taip pat Vilniuje intensyvią plėtrą pradeda įvairių ordinų vienuolynai: pranciškonai (1387), dominikonai (1408), bernardinai (1469). Atsiranda totorių mečetė, kaip teigiama, egzistavusi nuo pat jų įsikūrimo Vilniuje [4, 373 psl.]. Vieninteliai išlikę paliudijimai yra apie mečetę Lukiškėse, dabartinių Lukiškių ir Lentpjūvių gatvių rajonuose, gerokai atokiau nuo krikščionių gyvenamų teritorijų [44, 724-734 psl.].

Pakankamai vangią vėlesnę konfesinių objektų plėtrą XV a. galime paaiškinti nesenu krikštu, vis dar dideliu gyventojų prisirišimu prie senosios pagonių religijos. Taip pat galime teigti, kad Vilniaus „intramūro“ teritorija dar nebuvo smarkiai prisotinta gyventojų, ir dvi pagrindinės konfesijos išsiteko pakankamai laisvai, todėl nebuvo agresyvios konkurencinės plėtros. Nuosaikiam nekonkuravimui įtakos turi ir nuo XV a. nuosekliai vykę derybos su stačiatikiais dėl bažnytinės unijos (kuri pasiekta tik Breste 1596 metais). Naujai iškepti krikščionys turbūt nedarė didelio skirtumo tarp stačiatikių ir katalikų tikėjimo, o religiją rinkosi pagal bajoro, kurio žemėje gyveno ar dirbo, konfesinius įsitikinimus.

Situacija smarkiai keistis pradeda XVI a. pradžioje, ypač pagreitį įgauna XVI a. viduryje. Tam greičiausiai įtaką daro keletas veiksnių. Visų pirma – dėl ekonominės gerovės, okupacijų nebuvimo daugėja gyventojų, ir tie gyventojai turtingėja. Todėl augant parapijai, kiekviena konfesija pradeda plėsti savo maldos namų skaičių. Atsiranda ir bajorų funduojamų parapiinių bažnyčių, ir naujų vienuolių ordinų inicijuojamų bažnyčių su vienuolynais statybų.

Kitas veiksnys, galimai pakeitęs tų laikų psichologinį klimatą yra gynybinės sienos statyba. Sulig jos atsiradimu paaiškėjo labai aiški semantinė riba – „čia saugu, ten nesaugu“. „Intramūre“ gyventojus ir jų turtą gina kariuomenė, „ekstramūro“ gyventojai geriausiu atveju už sienos gali slėptis, tačiau jų turtas užpuolimo atveju žūna. Taigi tokie ryškūs skirtumai greičiausiai smarkiai pabrangino žemę intramūre, turtas sienos viduje tapo statuso simboliu, o

turtas už sienos liko ūkine neišvengiamybe. Todėl visos konfesijos, valdžiusios žemę intramūre, galimai pradėjo skubėti statyti konfesinius objektus netikėtai pabrangusiuose sklypuose.

Stačiatikių konfesinių pastatų plėtrai XVI amžiuje impulsą padarė Konstantino Ostrogiškio pergalė prie Oršos, ko įkvėptas jis fundavo iš karto 3 cerkves – 2 naujas (Šv. Georgijaus Rasose ir Šv. Petro ir Povilo Užupyje, maždaug dabartinio „Angelo“ paminklo vietoje) ir Švč. Trejybės cerkvės perstatymą į mūrinę [4, 356 psl.].

Dar vienas svarbus religinių objektų plėtros tendencijas įtakoantis veiksnys yra reformacija. Per Prūsiją Lietuvą pasiekė protestantizmas, šventųjų, vienuolynų, popiežiaus ir prabangos nepripažįstanti konfesija, skatinanti gilinimąsi į save, darbą ir asketiškumą. Atsiradimo momentu jų idėjos patraukė daugelį bajorų šeimų – Radvilų, Hoizijų, Tarlų, Chodkevičių. Aktyviausi kalvinai Radvilos leido protestantams steigti maldos namus savo rūmuose. Tai buvo tiesioginė intervencija į nusistovėjusius dviejų pagrindinių konfesijų santykius. Prasidėjo arši konkurencija. Tai būdinga ne tik Vilniui. Protestantizmo plėtra Europoje išprovokavo Tridento susirinkimą ir kontrreformaciją (arba katalikiškąją reformą), kas įtakojo naujų vienuolių ordinų (jėzuitų) atsiradimą ar naujų architektūros stilių evoliuciją (barokas).

Galima akcentuoti, kad protestantizmas Vilniuje neišprovokavo represijų ar religinių karų, kaip kitose valstybėse. Buvo išvengta protestantų pogromų (kaip Paryžiaus „Baltramiejaus naktis“), eretikų deginimo ant laužų, pilietinių karų. Nors tarpusavio susirėmimai vykdavo, tai neišaugdavo iš gatvės muštynių lygio.

Šios aplinkybės lėmė, kad XVI a. pabaigoje Vilniuje jau buvo ~40 cerkvių (kurių dauguma buvo medinės, iki šių dienų išliko tik kelios, dar kelių pėdsakai matomi statinių konstrukcijose (Voskresensko cerkvė prie Rotušės aikštės), ir maždaug dešimties išlikę tik pavadinimai, tikslios dislokacijos vietos nėra nustatytos; ir ~16 katalikų bažnyčių, kurios iki to laiko jau visos buvo mūrinės, 8 jų turėjo vienuolynus ar špitoles.

Kalvinai (evangelikai reformatai) XVI a. pabaigoje turėjo maldos namus Radvilų Lukiškių ir Pilies gatvės rūmuose (Pilies gatvės koplytėlė 1579 metais iškelta į maldos namus prie Šv. Mykolo bažnyčios).

Žydų bendruomenė 1572 metais pasistatė renesansinę Didžiąją sinagogą, kuri buvo apgriauta per kelis retus pogromus 1592, 1606, 1635 metais. Iki XX amžiaus vidurio išlikusi sinagoga buvo statyta po 1633 metų privilegijos (Vladislovas IV Vaza leido statyti mūrinius maldos namus), be ženklesnių stilistinių pakeitimų (išorė buvo nežymiai koreguota klasicizmo stiliumi XVIII amžiaus pabaigoje) gyvavo iki nugriovimo pokario metais.

Šiame etape ne visų konfesijų maldos namai tilpo „intramūre“. Šv. Jurgio, Šv. Petro ir Povilo, Šv. Rozalijos bažnyčios, Šv. Georgijaus, Šv. Petro ir Povilo cerkvės, reformatų (kalvinų, arba helvetų) Lukiškių koplytėlė buvo pastatytos už miesto sienos.

Šio etapo pabaigą žymi keli beveik sutampantys svarbūs įvykiai: potridentinė kontrreformacija (bažnytinė reforma) ir jėzuitų ordino atėjimas, Bresto bažnytinė unija ir Liublino valstybių sąjunga.

Šie įvykiai svarbūs dėl to, kad jais buvo smarkiai pakoreguota konfesinė situacija. Bresto Unija įsteigė naują konfesiją – rytų apeigų katalikus (unitus), kurie iki 1610 metų perėmė beveik visas stačiatikių bažnyčias ir vienuolynus (išskyrus Šv. Dvasios). Taip beveik pusė gyventojų pateko popiežiaus – ir katalikiško valdovo – valdžion. Liublino unija su katalikiška Lenkija sumažino toleranciją kitatikiams, į pirmą vietą iškeliant katalikybę. Ir svarbiausias veiksnys – kontrreformacijos katilė gimęs jėzuitų ordinas, 1579 metais įsikūręs Vilniuje ir pradėjęs aktyvų šviečiamąjį ir auklėjamąjį darbą ne tik tarp miestiečių, bet ir tarp pakankamai laisvai besielgusių katalikų dvasininkų. Ordinas itin aktyviai užsiėmė tuo, ką dabar vadintume viešais ryšiais – neoficialiais pokalbiais, įtikinėjimais, disputais, atvertimais „katalikino“ Vilnių [44, 72-94 psl., 241-260 psl.].

Rezultatai XVII amžiuje akivaizdūs. Per nuolatinį gaisrų eilį kartą sudegusios cerkvės nebeatstatomos (Šv. Michailo, Šv. Ivano, Šv. Jekaterinos, Šv. Nikolajaus mirties, Pokrovsko, Šv. Iljos, Šv. Mikolos, Kristaus gimimo, Šv. Petro ir Povilo cerkvės) arba pakeičiamos į katalikų konfesinius pastatus (Šv. Kozmo ir Damijono cerkvė virsta Marijos Ramintojos bažnyčia su augustinų vienuolynu) [4, 23 psl.]. Dauguma bajorų šeimų grįžta į katalikų tikėjimą, todėl reformatai nebegali toliau naudotis Radvilų rezidencijomis, ir 1642 metais stato naujus maldos namus už miesto sienos, ten išsikelia ir senamiesčio 38 kvartale maldos namus turėjusi bendruomenė, ten nuo XVII pirmos pusės pradžios išsikelia ir kapinės. 1805 metais nustojama laidoti ir prie reformatų Lukiškių koplytėlės, liuteronų palaidojimai keliama ant Taurakalnio (Pamėnkalnio). Ant Pamėnkalnio, greta liuteronų, nuo 1830 metų laidoja ir reformatai.

Daugelis katalikų objektų rekonstruojama įspūdį darančiu baroko stiliumi, steigiasi naujos šventyklos ir vienuolynai. Šiuo laikotarpiu, kuris baigiasi sulig III Abiejų Tautų respublikos padalijimu, smarkiausiai plečiasi ir klesti katalikų konfesija.

Unitų konfesija, iki 1610 metų paveldėjusi daugumą stačiatikių pastatų, savo teritoriją ir įtakos zonų neplečia. Atvirkščiai, dalis maldos namų nustojama naudoti ir apleidžiama, todėl daliai unitų cerkvių XIX amžiuje vėl atitekus stačiatikiams, ten įkuriami nebe maldos namai, bet kitos funkcijos – pvz., Dievo motinos sobore įkuriamas anatomikumas prie Vilniaus Universiteto.

Stačiatikių bažnyčia patiria dar vieną schizmą – dalis stačiatikių nepripažįsta Maskvos patriarcho Nikono reformos, ir tampa sentikiais. Vilniuje nesusiformavo sava sentikių bendruomenė, tačiau XVIII a. imigravo daug sentikių iš Rusijos, bėgusių nuo persekiojimų.

Vilnius tik XIX-XX amžiuje tampa bepopių sentikių pomorų kultūros centru, o nagrinėjamo laikotarpio ribose dauguma sentikių vis dar gyveno tik agrarinėse vietovėse [61].

Žydai XVI a. pradžioje gauna dvi segregacines privilegijas – „de non tolerandis Judaei“ ir „de non tolerandis christiani“, neleidžiančias krikščionims ir žydams gyventi vieni kitų teritorijose, tačiau 1633 metų Vladislovo IV Vazos privilegija jiems leidžia steigti savo kvartalą tarp konkrečių gatvių, ir statyti mūrinę sinagogą. O paskutinė, 1646 metų Vladislovo IV Vazos privilegija - „visuotinių teisių“ sąvadas – panaikino visus apribojimus ir suteikė žydams visas krikščioniškų piliečių laisves. Todėl sekantis šimtmetis, XVIII amžius žydų istorikų yra vadinamas aukso amžiumi, kada suklestėjo „Jidiš“ kultūra, o vietinių išminčių Vilnius tapo kitų šalių žydams žinomas kaip „Jerušolaim d’Lita“ - Lietuvos Jeruzalė – o Vilniaus litvakai pradėti laikyti išsilavinusio religingo žydo etalonu [45, 29-44 psl.].

Reformatai šiuo laikotarpiu galutinai išstumiami už sienos – vyskupija už sienų iškelia ir liuteronų kapines, kurios įsikuria Pohuliankoje, ant Pamėnkalnio.

Katalikų konfesija galutinai prisodrina intramūrą statiniais – statosi Šv. Kazimiero bažnyčia su jėzuitų profesų namais, Šv. Kotrynos bažnyčia su karmelitų vienuolynu, Šv. Ignoto bažnyčia su jėzuitų noviciatu, Visų Šventųjų bažnyčia su karmelitų vienuolynu, Šv. Teresės bažnyčia ir basųjų karmelitų vienuolynas, Šv. Juozapo sužadėtinio bažnyčia ir karmeličių vienuolynas, Marijos Ramintojos bažnyčia ir augustinų vienuolynas, Šv. Roko koplyčia ir špitolė. Miesto siena netenka savo reikšmės, yra apleidžiama, kai kurie vartai retai naudojami, užnešami šiukšlėmis, tačiau vistiek lieka savotiškas semantinis barjeras, nusakantis savokas „centras“ ir priemiestis“. Tačiau už miesto sienos, priemiesčiuose taip pat kuriasi dideli vienuolynų kompleksai – Šv. Stepono bažnyčia ir marijavičių vienuolynas, Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčia ir dominikonų vienuolynas, Šv. Juozapo ir Nikodemo bažnyčia ir kapinės, Šv. Kryžiaus koplyčia ir bonifratrų vienuolynas, Šv. Rozalijos bažnyčia ir jėzuitų vienuolynas, Šv. Batramiejaus bažnyčia ir atgailos kanauninkų vienuolynas, Šv. Petro ir Povilo bažnyčia ir Laterano kanauninkų vienuolynas (perstatomas į mūrinį ir smarkiai išplečiamas), Šv. Kryžiaus atradimo bažnyčia ir dominikonų vienuolynas (Kalvarijoje), Viešpaties Jėzaus bažnyčia ir trinitorių vienuolynas, Viešpaties Dangun Žengimo bažnyčia ir šaričių (misionierių) vienuolynas, Švč. Trejybės bažnyčia ir Trinapolio (trinitorių) vienuolynas, Šv. Rapolo bažnyčia ir trečiosios probacijos jėzuitų vienuolynas, Jėzaus širdies bažnyčia ir vizitiečių vienuolynas [50, 52, 53, 54, 4].

Šio laikotarpio pabaigą ženklina III Žečpospolitos padalijimas. Šis politinis įvykis smarkiai sukrėtė natūralią konfesinę bendruomenių raidą – buvo beveik sunaikinta unitų konfesija (pasekėjai atversti atgal į stačiatikybę), jos konfesiniai objektai perduoti stačiatikiams. Kaip bausmė už nepaklusnumą ir dalyvavimą 1831 ir 1864 metų sukilimuose buvo uždarinėjami ir

katalikų maldos namai – Augustinų bažnyčia virto Šv. Andriejaus cerkve, Šv. Kazimiero bažnyčia paversta Šv. Nikolajaus soboru, vizitiečių kompleksas virsta Marijos Magdalenos cerkve, vėliau kalėjimu; Trinapolio bažnyčia paverčiama Šv. Juozapo (Josifo) cerkve [4]

Po XVIII amžiaus kultūrinio pakilimo, Vilniaus Gaono veiklos, XIX a. ypač plečiasi žydų veikla. Amžiaus pabaigoje minima buvus beveik 100 konfesinių objektų – sinagogų, kloizų. Smarkiai plečiasi gyvenamas arealas – apgyvendinama pietinė Vokiečių gatvės dalis, Pylimo gatvė, Stepono/Kauno gatvių rajonas. Kadangi žydai tradiciškai statė sinagogas neišsiskiriančios architektūros, primenančias gyvenamuosius namus, o vėliau, XIX a. pabaigoje, prasidėjus „pigiosios statybos“ bumui, nevengė kloizų patalpinti ir tokių daugiabučių pirmuose aukštuose (Pylimo g. 4 buvusi Tarbut gimnazija, Pamėnklanio g. 15 buvusi žydų prieglauda ir panašiai). Labai didelė dalis žydų istoriją liečiančių dokumentų sunaikinta II pasaulinio karo metais, todėl daugelio žydiškų religinių ar kultūrinių centrų vietų Vilniuje nustatyti turbūt nebepavyks [45, 21-44 psl; 71].

2.6.2. Pagrindinių konfesijų kapinių vietos ir raida

Kitas ženklus teritorinis žymeklis - Vilniaus kapinės. Ilgą laiką laidojama buvo tik bažnyčių šventoriuose. Greičiausiai taip darė visos krikščioniškos konfesijos, tai liečia ir neišlikusias cerkves Pilies gatvės rajone.

Iš šventorių kapinės išgyvendintos tik XIX amžiaus pradžioje dėl higieninių sumetimų ir numirėliai pradėti laidoti viešosiose kapinėse. Pirmosios viešos katalikų kapinės buvo Paneriuose, įsteigtos XVII amžiuje. Vėliau atsirado viešos Vingio, Rasų, Saulės, Bernardinų ir Antakalnio kapinės. Pirmos atskiros nuo šventyklos liuteronų kapinės atsirado 1798 (oficialiai – 1805) metais ant Tauro kalno.

Žydai visą laiką laidojo atskirai nuo šventyklos. Nuo 1572 metų (kitais šaltiniais 1478) laidojo Šnipiškėse, nuo 1831 metų Antakalnyje. Totoriai turėjo kapines dabartinio Lukiškių kalėjimo vietoje iki XX amžiaus pradžios, po to buvo iškeldinti prie Ašmenos plento, į Lipauką, šalia karaimų kapinių. Stačiatikių viešos kapinės pirmą kartą įkurtos prie Aušros užkardos, kartu su Šv. Eufrosijos koplyčia.

Vilniuje laidota beveik visų bažnyčių šventoriuose, ypač gerbtini asmenys laidoti bažnyčios viduje, po grindimis arba rūsiuose. Ypač paklausios vietos buvo aplink bažnyčią, ten, kur nuo stogo per lietų laša vanduo. Tikėta, kad ant bažnyčios stogo pabuvęs vanduo tampa šventas ir lengvina skaistyklos kančias. Todėl bažnyčių pasieniuose buvo laidojama keliais aukštais. Tai žinant bažnyčios šventoriaus dydis vertinant aptarnaujamos teritorijos mastą

(gyventojų skaičių) netenka reikšmės, nes nepriklausomai nuo jo dydžio geidžiamiausios ir tankiausiai užlaidotos vietos yra prie pat bažnyčių sienų.

Palaidojimų šventoriuose išvengė tik tos bažnyčios, kurios buvo intensyviame urbanistiniame kontekste – tai Dominikonų, Šv. Jurgio, Šv. Kazimiero, Šv. Kotrynos, Šv. Ignato, Visų Šventųjų, Šv. Teresės bažnyčios, ir kitos, laidoti rūsiuose pasirinkusios dėl tyrimo metu nenustatytų priežasčių: Šv. Baltramiejaus, trinitorių, misionierių ir vizitiečių bažnyčios [25]. Grafinis kapinių išsidėstymo atvaizdavimas pateikiamas 8 žemėlapyje.

Poskyrio apibendrinimas:

- Svarbiausi miesto konfesiniai objektai intensyviai padengė visą senamiesčio intramūrą, vėliau pradėjo plisti už sienos ribų. Kapinės paprastai būdavo šventoriuose, tik Švietimo epochos pabaigoje atsirado viešųjų kapinių koncepcija;
- Stačiatikių cerkvės išsidėstė rytiniame pilies gatvės pakraštyje. Ženklus centras – Latako, Pilies ir Bokšto gatvių susikirtimo rajonas, kur cerkvių buvo daugiausia – bet medinių. Stačiatikių kompleksai su vienuolynais dėtėsi kitame centre – 49-50 kvartalo teritorijose, čia galime numanyti buvus dvasinį stačiatikybės centrą, tuo tarpu Pilies/Latako gatvių rajone – pasaulietinį;
- Katalikų objektų plėtra prasidėjo taip keliuose centruose. Parapinė (pasaulietinė) konfesinė teritorija prasideda nuo Šv. Jono bažnyčios priemiesčiams, Šv. Mikalojaus bažnyčios svetimtaučiams, ir Šv. Onos koplyčios pilėnams. Šie centrai dėtosi pakanakamai dideliais tarpais, kurie vėliau užpildomi vienuolių ordinų bažnyčių su vienuolynais. Katalikų objektai dėtosi labiau vakariniame Pilies gatvės pakraštyje, palei Trakų kelią (Trakų-Dominikonų- Šv. Jono gatvės). Katalikiškų objektų plėtra kitomis kryptimis intensyvėja tik vėliau – atsiranda bažnyčių šiaurinėje miesto dalyje, kontrreformacijos pasekoje pradedama brautis į rytinį, tradiciškai stačiatikišką, rajoną.
- Unitų konfesijos atsiradimas smarkiai nuskurdino stačiatikių turėtas pozicijas. Jie nesugebėjo perimti visų stačiatikių objektų (taip pat ir teritorijų), taip pat nesugebėjo išlaikyti intensyvaus XVI amžiaus cerkvių tinklo. Buvo prarasta dviejų centrų koncepcija, nevyko konfesinė plėtra. Galima priežastis – identiteto stoka, nes ši jauna konfesija buvo politinis darinys. Unitų konfesija beveik sunaikinta caro valdymo metais XIX amžiuje.
- Reformatų konfesija pasižymi tam tikru parazitavimu – jie steigiasi tik prie bajorų rūmų, vėliau tik jų išrūpintuose sklypuose. To priežastis – pakankamai tankus XVI amžiaus intramūro užpildymas. Pirminė teritorija – rytinė Pilies gatvės pusė, tai tiesioginė intervencija į stačiatikių zoną. Teritorinės įtampos galimai nekilo dėl nuosaikaus reformatų elgesio ir nekeliamos grėsmės stačiatikių konfesijai – reformuojama buvo katalikybė. Vėliau reformatai

kalvinai buvo iškelti už miesto centro ribų, už miesto sienos, už Vingrės upelio – taigi atriboti keliais semantiniais barjeriais.

- Judėjai pastovios vietos privilegijas gaunas tik XVI-XVII amžių sandūroje, ir įsikuria 32 kvartale. Ženklių teritorinių pokyčių nematome ir po 1648 metų „visuotinių laisvių sąvado“ – greičiausiai žydų bendruomenės plėtra buvo daugiau ekonominio pobūdžio. Žymesnė konfesinių objektų plėtra prasideda XIX amžiuje.
- Grafinis konfesinių objektų išsidėstymas atvaizduotas 5, 6 ir 7 žemėlapiuose.

2.7. Konfesiją tiesiogiai ir netiesiogiai nurodantys istoriniai Vilniaus senamiesčio gatvėvardžiai

Pasak J. Jurginio, visi Vilniaus senamiesčio gatvių pavadinimai kažką reiškia. Lingvistikos mokslas teigia, kad kolektyvinis darbas žmogų verčia bendrauti su savo viengėnčiais – ir pavadinti objektus, erdves tais pačiais pavadinimais. Taip susiformuoja gatvių pavadinimai. Greičiausiai senojo, medinio, Vilniaus gatvių tinklas nebuvo labai pastovus – mediniai keliai supūdavo, mediniai namai sudegdavo, ir naujai tiesiami keliai vis nukrypdavo nuo savo originalios būsenos. V. Jurkštas teigia, gatvių tinklas stabilizavosi tada, kai gatvės pradėtos grįsti akmenimis, o vis daugiau namų buvo statomi mūriniai [2, 53-63 psl.,

Šaltinių sužinoti senuosius gatvėvardžius nėra daug. Seniausi pavadinimai pateikiami Brauno-Hohenbergo plane, vėlesniame Fiurstenhofo plane gatvių pavadinimai nepateikiami iš viso, o XVIII a. pabaigos plane intramūre parodoma jau 17 gatvių pavadinimų. Bene tiksliausias čia būtų Grunerto 1808 metų planas, pateikianti ~90% visų šiandieną egzistuojančių gatvių ir nurodantis jų pavadinimus. Pagal juos gatvėvardžių situaciją ir analizuojama [12 žemėlapis].

Brauno-Hohenbergo plano (1581) gatvių pavadinimai:

1. Vokiečių;
2. Šv. Jono;
3. Pilies

K. Grunerto plano (1808, centrinės dalies) gatvių pavadinimai:

1. Slušų;	20. Šv. Mykolo;	39. Skalbyklos;	58. Kauno;
2. Arsenalo;	21. Spaso;	40. Mėšlyno;	59. Raseinių;
3. Malkų;	22. Latako;	41. Augustijonų;	60. Pranciškonų;
4. Katedros;	23. Šv. Jono;	42. Aušros Vartų;	61. Šv. Mikalojaus
5. Šv. Jurgio;	24. Šv. Ignoto;	43. Subačiaus;	62. Karmelitų;
6. Jonušo Radvilos;	25. Šv. Kotrynos;	44. Cerkvės;	63. Šv. Stepono;
7. Totorių;	26. Tiltų;	45. Dervos,	64. Raugyklos;
8. Odminių;	27. Vilijos;	46. Smėlio;	65. Versmių;
9. Radvilų;	28. Trakų;	47. Prospekto;	66. Kruopų;
10. Bonifratų;	29. Žavusis;	48. Arklių;	67. Įkalnės;

11. Magdaliėtės;	30. Dominikonų;	49. Bazilijonų;	68. Grybų;
12. Šlapioji;	31. Stiklo;	50. Visų Šventų;	69. Panerių;
13. Skapo;	32. Savičiaus;	51. Basoji;	70. Nešvarusis;
14. Karališkasis;	33. Gailestingumo;	52. Rūdininkų;	71. Kėdainių;
15. Bernardinų;	34. Užupio;	53. Žemaičių;	72. Pervazos;
16. Benediktinių;	35. Tymo;	54. Šiaulių;	73. Sandėlių;
17. Užnugario;	36. Paplavų;	55. Telšių;	74. Pilies Didžioji;
18. Vyskupų;	37. Reformatų;	56. Šv. Dvasios;	75. Mėsinių;
19. Vingio;	38. Botanikos;	57. Siuvėjų;	76. Sinagogos.

2.7.1. Etnosą nurodantys gatvių ir kelių pavadinimai

Seniausi žinomi gatvių pavadinimai – iš Brauno-Hohenbergo plano (1581, manoma, kad sudarytas 1545) – tai Pilies, Vokiečių ir Šv. Jono gatvės. Iš karto turime nuorodą į vokiečių bendruomenę.

Vėlesni žemėlapiai duoda Rusų gatvės pavadinimą (Grunerto plane – Šv. Mykolo II-oji) rytinėje Pilies gatvės dalyje.

Grunerto plane nurodyta Mėsinių gatvė (vėliau Antokolskio) anksčiau vadinta Žydų gatve (Żydowska). Grunerto plano Sinagogos gatvė tokį pavadinimą turi dabar.

Totorių gatvės Grunerto plane žymimos net keturios. Totorių pirmoji žymima nuo dabartinės gatvės pradžios prie KAM iki dabartinės Liejyklos gatvės (tuomečio Kačergos upelio), Totorių antroji tęsiasi iki sankirtos su Labdarių/Odminių gatvėmis, toliau Totorių Trečioji gatvė tęsiasi iki tuometės Šv. Jurgio pirmosios gatvės (dabartinio Gedimino prospektu), o Ketvirtoji eina iki susikirtimo su neišlikusia Jonušo Radvilos gatve.

Galima teigti, kad su etnosu yra susiję ir buvę Žemaičių, Telšių, Šiaulių, Kauno, Raseinių, Kėdainių gatvės – jos yra pavadintos lietuviškų (žemaitiškų) miestų pavadinimais, todėl tikėtina, kad ten buvo gyvenama šių miestų išeivių. Versija, kad šie pavadinimai rodė tik kelių kryptį, reikėtų atmesti, nes gatvelės labai smulkios, neperaugančios į kelius, statmenos svarbiesiems keliams, arba atsiremiančios į miesto sieną.

2.7.2. Konfesiją nurodantys gatvių ir kelių pavadinimai

Vilniaus senamiestyje gerokai daugiau gatvėvardžių kalba apie tiesioginę ar netiesioginę priklausomybę konfesijai. Visų pirma tai visos gatvės su šventųjų vardais, pradedant nuo Brauno plane paminėtos Šv. Jono gatvės. Bendra taisyklė, anot V. Jurkšto, kad gatvės pavadinimas atitinka šalia arba gatvės gale esančios bažnyčios pavadinimą, kitaip tariant, pirmiausia atsiranda bažnyčios pavadinimas, tik po to pasikoreguoja arba atsiranda naujas gatvės pavadinimas [55]. Tai ir Šv. Stepono gatvė, Šv. Kazimiero gatvė, Šv. Mykolo gatvė, Šv.

Mikalojaus, Šv. Ignoto, Šv. Kotrynos, Šv. Magdalietės, Šv. Jurgio gatvės, buvę prie to paties pavadinimo katalikų bažnyčių. Šiuo požiūriu katalikai ryškiai išsiskiria iš kitų konfesijų, kurie istorijos eigoje savo šventųjų vardu pavadintu gatvių neigijo (arba bent pavadinimai neišliko).

Kita grupė gatvėvardžių – nurodantys vienuolių ordiną. Tai katalikiškų Bernardinų, Bernardinių, Pranciškonų, Karmelitų, Augustijonų, Dominikonų, Bonifratrų vienuolių vardais besivadinančios gatvės, unitiškas Bazilijonų gatvės pavadinimas.

Dar vienas gatvėvardžių tipas - netiesiogiai nurodanti konfesiją. Tai būtų Spaso gatvė, Sinagogos gatvė, Cerkvės gatvė, Vyskupų gatvė, Reformatų, Basoji (nuoroda į basuosius karmelitus).

Dar vienas gatvių pavadinimų tipas – nurodančios amatą. Amatai Vilniuje buvi priskiriami cechams, todėl tokia gatvė, kurios pavadinimas nurodo amato pavadinimą, greičiausiai kažkuriuo istorijos metu buvo priskiriama vieno ar kito amato cecho įtakai. Remiantis J. Jurginio prielaida, kad tam tikri cechai konfesiškai priklauso vienai religijai, nustačius tokių gatvių apibrėžiamus rajonus, juos būtų galima tapatinti su konfesija.

Vilniuje 1808 metais buvusių gatvių amatų gatvių pavadinimai buvo šie: Odminių, Stiklo, Tymo, Skalbyklos, Dervos, Arklių, Raugyklos, Kruopų, Grybų, Sandėlių, Mėsinių.

2.7.3. Etniškumo ir konfesiškumo sąsajos

Jei tas gatvės, kurių pavadinimas tiesiogiai kalba apie vienos ar kitos konfesijos šventuosius, arba priklausomybę nuo vieno ar kito vienuolyno, galime nesunkiai priskirti vienai ar kitai konfesijai, daugiau klausimų iškyla identifikuojant tas gatves, kurios aprašo etnosą ir amatus.

Praktiškai iš karto galime atmesti Žydų, Sinagogos gatves. Praktiškai labai retas atvejis, kad judėjų religiją išpažintų nežydas (vienintelis grafas Valentinas Potockis, persivertęs į judaizmą, tačiau už tai 1759 metais sudegintas Katedros aikštėje). Todėl šie gatvėvardžiai vienareikšmiškai nukreipia prie judėjų konfesinės bendruomenės.

Daugiau klausimų iškyla dėl Rusų gatvės. Kadangi iki pat romantizmo epochos asmenybei aprašyti pagrindinis įrankis buvo konfesija, o tautiškumas likdavo antroje vietoje, tai ir priskirti Rusų gatvę tik stačiatikiams negalima. Štai pirmieji krikščioniškieji Vilniaus kankiniai Jonas, Antanas ir Eustachijus buvo stačiatikiai, ir gali būti, kad visi buvo lietuviai [44, 674-690 psl.].

Tačiau sulyginę gatvėvardžio informaciją su konfesinių objektų vietų identifikavimo tyrimu, galime padaryti išvadą, kad Rusų gatvėje rezidavo stačiatikių konfesijos asmenys, tuo abejoti neleidžia itin didelė cerkvių koncentracija kaimynystėje.

Komplikuotas Totorių gatvės pavadinimo dešifravimas. Nors dalis tyrinėtojų teigia, kad totoriai gyveno Totorių gatvių rajone, tai net minima senamiesčio apsaugos reglamente (Totorių Lukiškės), tačiau visgi labiausiai tikėtina, kad totoriai visada gyveno Lukiškių ir Lentpjūvės gatvių rajone, prie dabartinio Lukiškių kalėjimo. Istoriniai senamiesčio regeneracijos projekto (1972, vad. E. Pilypaitis) kvartalų tyrimai apie Totorių gatvės rajone gyvenusius totorius nieko nekalba. Taip pat nieko apie totoriškus radinius šiame rajone neužsimena ir archeologinių tyrimų suvestinės (archeologų K. Katalyno, G. Vaitkevičiaus duomenimis). Atvirkščiai, totorių kultūros tyrinėtojai teigia, kad pagal islamo sunitų religines normas yra privaloma gyventi prie vandens – dėl ritualinių apsiprausimų. Tuo tarpu totorių apgyvendinimo laikais Totorių gatvių rajonas buvo pelkėta žemuma, kuriame net neišsiskyrė Kačergos upės vaga. Ji susiformavo vėliau, atsiradus odminių amato infrastruktūrai – odų išdirbimo, plovimo, mirkymo duobėms ir krantinėms. Be to, vienintelės totorių kapinės randamos tame pačiame Lukiškių rajone, kalėjimo vietoje. Tuo tarpu Dlugošas ir Strykovskis kronikose mini, kad totoriai kapines turėjo prie savo mečetės [47]. Taigi, darytina prielaida, kad totoriai Totorių gatvių rajone niekada negyveno, o toponimas atsirado tik kaip krypties rodiklis – keliaujant Totorių gatve buvo galima pasiekti totorių gyvenvietę (palyginti: Kauno gatvė, Ukmergės gatvė, Polocko gatvė).

Kita šio toponimo atsiradimo versija keliama totorius siejant su amatais. Tradiciškai odų apdirbimas yra totoriams priskiriamas verslas. Gali būti, kad odų apdirbimo teritorijoje (Odminių gatvių zona) dirbo daug totorių, todėl gretima gatvė gavo Totorių pavadinimą.

Kitų amatų susiejimas su etnosu ar konfesija yra labiau problematiškas. Z. Kiaupa, paneigdamas J. Jurginio prielaidą, nurodo, kad amatininkų cechai nebuvo konfesiškai vienyčiai. Pavyzdžiui, į siuvėjų cechą galėjo stoti bet kurios krikščioniškos religijos atstovas. Tautiško priėmimo kriterijaus taip pat nebuvo [20, 31 psl.].

Pagal Žygimanto Augusto privilegiją stiklininkams 1547 metais galime spręsti, kad stiklo gamintojai tais laikais buvo katalikai, nors privilegijos tekste aiškiai nėra draudžiama prie jo prisijungti kitoms krikščioniškoms konfesijoms [1, 443 psl.]. Kad taip galimai ir įvyko galime spręsti iš to, kad Stiklo Pirmosios ir Pilies Didžiosios gatvių kampe įsisteigė stačiatikiška Voskresensko cerkvė.

Tymo amato konfesiškumą galime tik nuspėti pagal gretimybes - šalia esantį Dievo motinos soborą: greičiausiai šie odų gamintojai buvo stačiatikiai, vėliau unitai.

Arklių gatvės pavadinimas labiau sietinas ne su gyvulininkyste, bet su arklių turgaus vieta. Čia greičiausiai sutiktume visų konfesijų atstovų.

Mėsinių gatvė kai kuriuose aktuose vadinama Krikščioniškųjų mėsinių. Tai leidžia manyti, kad ir mėsos pardavėjai ir skerdėjai, čia gyvenę ir dirbę, priklausė kažkuriai iš krikščioniškų

konfesijų. Taip pat toks išskyrimas leidžia manyti, kad kažkur buvo ir košerinės, žydiškos mėsinės. Deja, toponimo su jų vardu, atrodo, nėra buvę.

Poskyrio apibendrinimas:

- Informatyvūs tik tie gatvėvardžiai, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai nurodo konfesiją. Gatvėvardžiai, nurodantys etnosą, informatyvūs tik iš dalies – dėl viduramžių mastysenos polinkio nesieti etnoso su religija, taip pat dėl šiai dienai nežinomų niuansų, susijusių su vieno ar kito etnoso vardo gatvei suteikimu. Taip pat sudėtinga remtis ir amatus nurodančiais gatvių pavadinimais – juos interpretuoti yra netikslu ir gali būti klaidinga;
- Pagal gatvėvardžius galime apibrėžti stačiatikiškas, katalikiškas, judėjiškas zonas. Sunkiau nustatyti unitų, reformatų teritorijas;
- Pagal gatvių pavadinimus nustatytos zonos katalikų, stačiatikių ir judėjų atveju visiškai sutampa su maldos namais nustatytomis konfesinėmis teritorijomis. Dalinis atitikimas pastebimas musulmonų (totorių) atveju, kurių gyvenamoji vieta nesutampa su Totorių gatvės vieta.

2.8. KONFESINIŲ RAJONŲ RIBŲ APIBRĖŽIMAS PAGAL KONFESINIŲ OBJEKTŲ, KAPINIŲ VIETAS, GATVIŲ IR KELIŲ PAVADINIMUS

Maždaug iki antrojo nagrinėjamo periodo pabaigos (XVI amžiaus pabaigos) visos katalikiškos bažnyčios stovėjo Vilniaus intramūre, išskyrus Šv. Jurgio bažnyčią Lukiškėse ir Petro ir Povilo bažnyčią Antakalnyje. Taip pat visos katalikų bažnyčios dėstėsi vakarinėje Pilies-Didžiosios gatvės dalyje ir pilių teritorijoje. Visos bažnyčios dėstosi prie spinduliais į Pilies gatvę sueinančių gatvių. Šiauriausia katalikų bažnyčių teritoriją ribojanti gatvė yra buvusi Katedros gatvė (Grunerto plane, toliau G. P.), piečiausia – Arklių gatvė, taip besivadinanti ir dabar. Stačiatikių bažnyčios dėstosi rytinėje Pilies gatvės dalyje. Šiaurinė riba yra Bernardinų Pirmoji gatvė (Grunerto plane), pietinė riba yra pietų-šiaurės kryptimi einanti Arklių gatvė.

Pagrindinė problema stačiatikių klausimu yra neišlikusios medinės cerkvės. Istoriniai šaltiniai jų rytinėje Pilies gatvės dalyje (Civitas Ruthenica) mini labai daug – XIV amžiaus pabaigoje – 10, o XVI pradžioje – 17, o amžiaus pabaigoje – 18. Kitais duomenimis, cerkvių skaičius šiame rajone galėjo siekti ir 40. Tiksliai neidentifikuotos yra XIV – XV amžiaus cerkvės, tikslūs pavadinimai ir vieta žinomi tik 4 objektų – Šv. Paraskevijos, Šv. Nikolajaus, šv. Trejybės ir Skaisčiausios Dievo Motinos soboro. Tačiau turime sąrašą cerkvių, kurių identifikuoti tik pavadinimai ir apytikslė sudegimo data – 1557, 1610 arba 1655 metų gaisrai. Gali būti, kad kai kurios jų ir yra tos, kurių mini 10 buvus XIV amžiaus pabaigoje, nors cerkvių su nežinoma

statybos data yra net 9 – šv. Michailo, šv. Ivano, šv. Jekaterinos, Pokrovo (Marijos globos), Šv. Nikolajaus mirties, šv. Iljos, šv. Mikolos, Kristaus gimimo ir šv. Kozmo ir Damijono (sudegė 1655). Daugumos tų cerkvių tiksli vieta nežinoma. Žinomi apytiksliai duomenys teigia, kad šv. Michailo cerkvė buvo kažkur tarp Pilies gatvės ir Kalvinų maldos namų. Ten tėra vienas kvartalas - 38, taigi apytikslę vietą galime nuspėti. Šv. Ivano cerkvė turėjo ribotis su su Michailo cerkvės posesija ir kalvinų maldos namų sklypu, todėl galime manyti, kad tai tas pats kvartalas - 38. O Pokrovo cerkvė buvo vėliau įkurtos spaustuvės vietoje, todėl jos sklypą identifikuojame gana tiksliai. Blogiau su kitomis cerkvėmis, kurių vietos ieškome pagal nurodymus „einant nuo Spaso cerkvės Pilies gatvės kryptimi“. Taip maždaug nustatome Jekaterinos cerkvės egzistavimo vietą – 42 kvartalas. Panašiai ir su Nikolajaus mirties cerkve, kuri, pasak V. Drėmos turėjo būti Latako gatvėje. Iš archeologų K. Gendréno ir S. Lasavicko, kurie dalyvavo tiriant VDA bendrabučių sklypą, kasinėjimų ataskaitos, žinome, kad ten buvo rasti gotikinės cerkvės pamatai. Taip nustatome dar vienos cerkvės vietą. Mažiausiai duomenų apie likusias cerkves, apie kurias žinome tik gatvės pavadinimą. Tokiu būdu apie šv. Iljos, šv. Mikolos ir Kristaus gimimo cerkves žinome tik tiek, kad jos buvo Savičiaus gatvėje. Anksčiau Savičiaus gatvės buvo dvi, todėl spėjama zona ištįsta nuo Rotušės aikštės iki Maironio ir Subačiaus gatvių. Šiaip ar taip, kadangi pietinis Savičiaus gatvės rajonas tais laikais buvo menkai urbanizuotas, lokalizuojant šias cerkves reikėtų apsiriboti 41, 43 ir 44 kvartalais [4, 42, 43].

Pagrindinių protestantų judėjimų – liuteronų ir kalvinų – maldos namų vietas nustatyti nėra sunku, nes kontrreformacijos laiku dėl jų buvo kilę daug nesutarimų ir aktuose įvardinta kur buvo viena ar kita bažnyčia ir kur buvo iškraustyta bendruomenė po to. Reformatai glaudėsi prie bajorų ir daugeliu atveju turėjo maldos namus jų rūmuose. Didžiausi globėjai buvo Radvilos, Tarlos, Goštautai ir Chodkevičiai. Mažiau informacijos apie įvairias reformatų sekas, kurių buvo priskaičiuojama iki 70. Tai Naujai Krikštytieji, arionai, naujieji arionai, tylėtojai, doringieji, nuoširdieji, nenuodėmingieji, biuderlionys, šeštadieninkai, apipjaustytieji, apie kuriuos apart to, kad egzistavo, daugiau sužinoti nepavyko nieko [28].

Žydai pagrindinę sinagogą turėjo Vokiečių gatvė pašonėje, buvusioje Sinagogos gatvėje. Šios kaimynystėje buvo priskaičiuojama dar apie 10 kloizų (beit midraš – talmudo studijų mokyklų). Vėliau, XIX amžiuje sinagogų paplitimo arealas plėtėsi. Rasta sinagogos ženklų Užupio 72 kvartale (Užupio g. 36), taip pat išlikusi sinagoga Gėlių gatvėje. Daugelis kitų žydų bendruomeninių patalpų buvo talpinama didesniuose namuose – Tarbut gimnazija Pylimo gatvėje, prieglauda Pamėnkalnio gatvėje, spaustuvė Žemaitijos gatvėje.

Totoriai savo mečetę turėjo Lukiškėse, prie Neries vingio. Mečetė čia greičiausiai atsirado totorių atsikraustymo laikais 1394-1397 metais. Išskirtinis bruožas, kad turbūt totorių gyvenvietės vieta nesutapo su gatvių toponimu – Totorių gatve.

Pagal bažnyčių išsidėstymą galime aiškiai nusakyti dvi miesto dalis – rytinę ir vakarinę, kurios aiškiai yra viena katalikų, kita stačiatikių įtakoje. Miesto dalis į vakarus nuo Pilies gatvės, kurią pietuose riboja Arklių gatvė, o šiaurėje – buvusi Katedros gatvė (maždaug Tiltų gatvės vietoje). Tokia tendencija vakarų kryptimi tęsiasi ir ekstrasūre – už gynybinės sienos į vakarus, šiaurės vakarus ir pietvakarius daugiausiai tęsiasi katalikų teritorijos. Pačioje katalikų teritorijos širdyje, tarp ašinių Vokiečių, Dominikonų ir Didžiosios gatvių įsikūrė žydų sinagoga. Šalia Vokiečių gatvės įsikūrė liuteronų bažnyčia, tačiau vieningo konfesinio kvartalo aplinkui nesukūrė ir daugiau bažnyčių neatsirado.

Pagal šventorių kapinių vietas galime daryti tą pačią išvadą, kaip ir dėl bažnyčių išsidėstymo, tačiau daugiau informacijos duoda viešųjų kapinių vietos. Iki 1795 metų atsiradusios viešos kapinės išduoda tas pačias tendencijas – pirmosios Panerių viešos kapinės atsiduria vakarų kryptimi nuo miesto centro, o viešos stačiatikių – 1815 metais – pietryčių kryptimi, prie Aušros užkardos.

Pagal gatvėvardžius apibrėžti rajonus patogiau toms konfesijoms, kurių etnoso pavadinimas tapatinamas su religija. Aiškiai žydų teritorijos vietą nurodo Žydų, Sinagogos ir dabartinė Gaono gatvės. Remiantis šiais gatvėvardžiais, į šiaurės rytus nuo Vokiečių gatvės galime identifikuoti žydų konfesinį rajoną. Pilies gatvės rytuose yra Rusų gatvė. Tapatindami rusus (rutėnus, rusinus, gudus) su stačiatikybe, galime teigti, kad čia egzistavo stačiatikių apgyvendintas kvartalas. Tačiau nereikia pamiršti, kad stačiatikiais buvo ir daugelis lietuvių – plg. Boleslovas Švitrigaila, Vytauto antra žmona Julijona ir pan. Apskritai, skirstymas etniniais pagrindais įgauna pagreitį tik XIX amžiuje, romantizmo laikais. Iki tol pagrindinis išskyrimo iš minios matas – religija, amatas, priklausomybė siuzerenui.

Konfesinius rajonus etniniu–konfesiniu požiūriu galima identifikuoti pagal miesto ašis – pagrindines magistrales, jungusias miesto traukos taškus su kitais svarbiais prekybiniais miestais ir politiniais centrais. Laikantis prielaidos, kad prie kelių vystosi tokia kultūra, kokie keleiviai tuo keliu juda, galime manyti kad prie pagrindinių Vilniaus kelių kūrėsi giminingos kilmės ar įsitikinimų žmonės, kaip ir mieste, į kurį tas kelias veda. Tai ne tiek dėl kitos šalies ar miesto kultūrinės įtakos, o tiesiog dėl keleivių, atsinešančių savo kultūrą. Jei suskirstytume pagrindinius Vilniaus kelius pagal vartus ir nustatytume kryptį, kur jie vedė, tai padėtų suvokti ir miesto rajonų išsidėstymą. Vilniuje buvo septyni vartai. Medininkų vartai vedė į dabartinės Baltarusijos miestus, Minską, Gardiną, Subačiaus vartai LDK rytinių žemių kryptimi – link Vitebsko, Naugarduko. Spaso vartai per Užupį Polocko gatve taip pat vedė į rytines žemes, Polocką. Ten pat vedė ir su Polocko gatve susijungiantis Bernardinų vartų kelias. Galime padaryti išvadą, kad keliai, vedantys į rytus, į stačiatikių apgyvendintas žemes Vilniuje įrėmina *civitas ruthenica* miesto dalį, apgyvendintą būtent stačiatikių. Kitų kelių vartai yra šie – Šlapieji

vartai, kurių kelio kryptis – Žaliasis tiltas ir, toliau, Ryga – krikščioniškas Livonijos miestas; Totorių vartų kelias toliau susijungė su Šlapiųjų vartų keliu ir vedė ta pačia kryptimi, ten pat ėjo ir Vilijos vartų kelias. Dėsningumą čia galima rasti nebent su Vilijos vartų keliu, kuris perauga į Vokiečių gatvę, prie kurios, kaip sako pavadinimas, buvo įsitaisę naujakuriai iš vokiečių žemių, tame tarpe ir iš Rygos. O Vilijos vartai kaip tik ir veda per šiaurės Lietuvą į Rygą, Livoniją. Trečia vartų grupė – Trakų vartai vedę Trakų, Kauno ir Žemaitijos kryptimi ir Rūdninkų vartai, vedę Pietų Lietuvos kryptimi į Lenkijos miestus, Krokuvą. Čia tendencija apytikslė – Trakų kelias eina Vakarų kryptimi, o pietvakarinėje miesto dalyje randame žemaičių etnoso apgyvendintą rajonėlį, kurį išduoda Žemaitijos, Telšių, Šiaulių gatvės. Rūdninkų vartai kiek daugiau kosmopolitiški, nes tai “karalių vartai”, per kuriuos egzistuojant Respublikai vykdavo svarbiausių bendravalstybės asmenų judėjimas.

Pagal literatūros šaltinius nesunkiai nustatysime stačiatikių zoną – kiekvienas Vilniaus kronikininkas ar tyrinėtojas – nuo Strykovskio iki E. Gudavičiaus nepamiršta paminėti rytinėje Pilies gatvės dalyje buvus „*civitas ruthenica*“ rajoną, kuriame gyveno išeiviai iš rytinių LDK žemių, rusinai (gudai). Taip pat dažniausiai paminimi totoriai, kada ir kur jie buvo Vytauto apgyvendinti – Lukiškių priemiestyje (nors lieka neaišku, ar Lukiškių priemiesčio Totorių gatvių rajone, ar tolimesniame jo gale, prie dabartinės Lentpjūvių gatvės). Vertinga informacija apie tai, kokių etninių grupių žmonės apskritai gyveno Vilniuje. Dažnas šaltinis apsiriboja tradicinių išvardinimu – lietuviai ir rusai (rusinai, rutėnai) per pusę (remiantis tuo, kad magistras visada turėjo būti po lygų skaičių stačiatikių or katalikų religijos tarėjų ir suolininkų), mažiau lenkų (kurių skaičius pradeda didėti tik po Liublino unijos), vokiečių, totorių ir žydų, visai mažai karaimų. O štai K. Binkis Vilniaus istorijos apžvalgoje (1923) nurodo, kad Vilniuje Gedimino laikais “gyveno vokiečiai, armėnai, graikai, lenkai, turkai, Maskvos, Tvero, Pskovo, Novgorodo pirklių, italų, žydų ir dar galybė visokių”. Karaimų šaltiniai paprastai nemini, tačiau gausiai mini žydus. Taip yra dėl to, kad Viduramžiais ir Naujųjų amžių pradžioje keliautojai (Giliberas de Lanua) ir kronikininkai karaimus vadindavo Lietuvos žydais ar tiesiog žydais dėl semitų kilmės ir panašios religijos.

Poskyrio apibendrinimas:

- Pirmas konfesinis Vilniaus rajonas - stačiatikių – nustatomas rytinėje Pilies gatvės pusėje ir Užupio pradžioje;
- Katalikų rajonas gali būti nurodomas kaip vakarinė Pilies gatvės aplinka, Vokiečių, Šv. Jono gatvės. Vėliau katalikų objektai įsiskverbė į visą miesto struktūrą, ir XVIII amžiuje katalikiškos teritorijos Vilniaus senamiesčio ribose išskirti nebegalime;

- Žydų rajono centras (bet ne ribos) yra Mėsinių, Dominikonų ir Stiklių gatvėmis apribotas plotas.
- Protestantai daugiausia pėdsakų paliko už miesto sienos, tarp Trakų ir Vilniaus vartų plytinčioje teritorijoje. Taškiniai objektai randami ir miesto sienos viduje – liuteronų bažnyčia.
- Unitų valdos yra perimtos iš stačiatikių. Unitizmo klestėjimas buvo dekadentiškas, perimta teritorija nuolatos mažėjo, cerkvės nunykdavo. Galų gale unitų zona aprėpė tik tą teritoriją, nuo kurios XIV amžiuje ir pasidėjo stačiatikybės istorija – keletą kvartalų Pilies ir Latako gatvių zonoje, bei dvasinį kompleksą 50 kvartale.
- Konfesinių objektų įtakojamos teritorijos neturi aiškių ir pastovių ribų. Situacija nuolatos keičiasi politinių, religinių ir ekonominių įvykių įtakoje.
- Grafinis konfesinių teritorijų atvaizdavimas pateiktas 9, 10, 11 žemėlapiuose

2.9. KONFESINIŲ RAJONŲ (TERITORIJŲ) RIBŲ KITIMO PRIELAIDOS

Konfesinių rajonų ribos – nepastovus dalykas. Kadangi rajonų branduolius sudarė konfesiniai objektai – bažnyčios, cerkvės, kirchės, sinagogos, o šie objektai išnykdavo ar keisdavo konfesinę priklausomybę, tai reiškia, kad ir konfesinių rajonų teritorijų ribos nuolatos judėjo.

Teritorijų ribų kitimą labiausiai lėmė ekonominiai ir politiniai veiksniai. Ekonominiams veiksniams priskirtini atvejai, kai bendruomenė nesugeba išlaikyti savo bažnyčios dėl to, kad toje zonoje kultivuojami verslai netenka pelningumo (dėl paklausos dingimo, diskriminacijos). Vietiniai politiniai veiksniai – karų grėsmės, karai, krikštas, unijos, religiniai judėjimai – koreguoja konfesinę schemą ir suteikia raidai postūmį viena ar kita linkme. Tačiau taip pat veikia ir platesnio konteksto geopolitiniai veiksniai – religinių centrų persislinkimas, reformacija ir europinė kova su kontrreformacija.

Šių veiksmų analizė padės suprasti konfesinio pasaulio jautrumą nuo politiniame pasaulyje vykstančių įvykių, o taip pat tai, kad netgi labai tolimi veiksmai turi atgarsių Vilniaus konfesinių teritorijų balanse [10, 18].

2.9.1. Europos konteksto geopolitinių įvykių įtaka Vilniaus konfesinei situacijai

Bene labiausiai ir iš esmės Vilniaus konfesinį gyvenimą supurtęs įvykis yra popiežiaus inicijuoti kryžiaus žygiai prieš baltus. Patyrus nesėkmes Artimuosiuose rytuose, riterių taikinių tapo baltų kraštai. Kalavijuočiai apkrikštijo lyvius, iš kitos pusės įsitvirtino teutonai – kryžiuočiai, nukariavę pirmąsias baltiškąs gentis – sėlius, jotvingius, prūsus, nadruvius ir kitus [8].

Tuo tarpu Lietuvoje kunigaikštis Traidenis atmetė karaliaus Mindaugo priimtą krikštą, tokiu būdu lietuvių žemes supantys ordinai įgavo ir priežastį, ir motyvą rengti karo žygius prieš paskutinius Europos pagonis. Valdant Vyteniui pradėjo aiškėti, kad prieš telkiamus kryžiaus žygius tinkamai neapsirūpinę lietuviai laimėti negali. Todėl pirmieji Gedimino laišakai – parašyti vakarų miestų piliečiams – turbūt yra tiesioginis bandymas Vilniuje sukurti karinę pramonę (bandymų būta ir anksčiau – archeologiniai radiniai panašias pastangas liudija dar kunigaikščio Butvydo (Pukuvero) laikais). Kviečiami atvykti ginklininkai, arbaletininkai, metalo apdirbėjai – svarbiausių ginklams gaminti amatų atstovai. Jiems privilegijos pastatoma bažnyčia (greičiausiai Šv. Mikalojaus prie Vokiečių gatvės, tačiau yra manančių, kad tai Šv. Onos koplyčia), ir taip suformuojamas pirmas konfesinis rajonas kol kas pagoniškame Vilniuje. Vėliau Algirdo žmona patapus stačiatikei Julijonai, Vilniuje atsiranda ir stačiatikių rajonas su kunigaikštienės funduotais konfesiniais objektais [4].

Taip pat reikia įvertinti, kad 1387 metų krikštas buvo priimtas dėl grynai pragmatinių sumetimų – siekiant iš agresyvių kaimynų atimti pretekstą puldinėti kraštą, nes pagrindinis puolimo motyvas visada buvo krikščionybės tarp pagonių skleidimas. Deja, vėlesni puldinėjimai, jau po krikšto, parodė, kad tikrasis motyvas visgi yra patogios geopolitinės platformos užvaldymas, turbūt toliau suplanuotiems žygiams į rytus.

Taigi galime teigti, kad *konfesinių teritorijų vienai religijai pavaldžiame mieste atsiradimą sąlygojo visuotinai paskelbti kryžiaus žygiai*.

Kitas įvykis, susijęs su bažnytine Bresto Unija, yra Konstantinopolio žlugimas.

Kijevo Rusios – senovinės Ukrainos valstybės – kunigaikštienė Olga pasikrikštijo 955 m. Konstantinopolyje, kur tuo metu lankėsi pas Bizantijos valdovus. Kunigaikštienės išauklėtas jos anūkas kunigaikštis Vladimiras Didysis krikštijosi 988 m. Krymo mieste Korsune (Chersonese), dar žinomame kaip pirmųjų krikščionių kankinimo ir dviejų popiežių – šv. Klemenso bei šv. Martyno – žengimo į dangų vieta. Tais pačiais metais Vladimiras Didysis stabmeldžius savo pavaldinius ir kijeviečius ėmė krikštyti Dnepro upėje, o krikščionybę paskelbė valstybine Kijevo Rusios religija. Ukrainos krikšto proga sveikinimo laišką kunigaikščiui Vladimirui Didžiajam išsiuntė pats popiežius Jonas XV. Šalis perėmė apeigas, grįstas Europos globėjų – šventųjų Kirilo ir Metodijaus sukurta abėcėle lotynų apeigoms versti į bendrinę slavų kalbą. Šios apeigos, šimtmečiams bėgant įgydamos Kijevo Rusiai būdingų kultūrinių bruožų, tapo **Kijevo apeigomis**. Nors iš pradžių Kijevo Bažnyčia priklausė Konstantinopolio patriarchatui, ji buvo atvira ir Apaštališkejai Sostui, nes Kijevo hierarchams rūpėjo visose Kijevo Rusios žemėse išsaugoti vieningą Bažnyčią ir jos apaštališkumą. Liono (1245 m.) ir Konstancos (1418 m.) susirinkimuose Kijevo Bažnyčia pasisakė už krikščionių vienybę, o Kijevo metropolitas Izidorius buvo vienas Florencijos (1439 m.) susirinkimo, priėmusio Bažnytinę uniją, iniciatorių. 1500-aisiais, ypač sun-

kiais Visuotinei Bažnyčiai metais, Kijevo metropolitas Josifas Bulgaras, palaikydamas Romos Bažnyčią, iškilmingu aktu pripažino popiežiaus primatą. Tad praėjus beveik 500 metų po 1054 m. įvykusio didžiojo skilimo, Kijevui pavyko išsaugoti Bažnyčios vienybę savo žemėse.

Kitaip krikščionybė plėtojosi į šiaurę nuo Kijevo. Išvien su Rusijos imperija augusi Maskvos Bažnyčia, atsisakiusi Florencijos nutarimų, atsiskyrė nuo senovinės Kijevo metropolijos ir 1448 m. paskelbė autokefaliją. „Antrajai Romai“ – Konstantinopoliui – žlugus turkų antpuolių metu, 1589 m. Maskva paskelbė įkurianti savo patriarchatą. Taigi XVI a. antroje pusėje Kijevo Bažnyčiai buvo mestas iššūkis: teko atsispirti Maskvos Bažnyčios spaudimui iš Rytų, tačiau nebebuvo atramos (Konstantinopolio) pietuose.

Tai buvo ypač jautrus klausimas LDK, kurios beveik pusė gyventojų buvo rutėnai ^{*} (*ruthenicas* – rutėnai, rusinai, gudai) slavai ir priklausė stačiatikių konfesijai. Tuo metu politiniai konfliktai tarp LDK ir Maskvos nuolat aštrėjo, nuolat peraugdami į karus. Todėl žlugus Konstantinopoliui, o Maskvai įkūrus savo patriarchatą, LDK stačiatikiams teko rinktis, kurį naująjį religinį galios centrą pasirinkti – naująjį Maskvos stačiatikių patriarchatą, ar Romos popiežiaus jurisdikciją. Senasis krikščionybės židinys Konstantinopolis, kaip ir Antiochija prieš tai, krito [62].

Politiškai LDK valdovams būtų itin neparanku, jei apie pusę gyventojų staiga taptų religiškai priklausomi nuo galios centro priešiškoje valstybėje, todėl buvo dedamos visos pastangos, kad Kijevo Bažnyčia prisijungtų prie Romos Sosto jurisdikcijos. 1595 m. gruodžio 23 d., per tuometines Kalėdas, su Romos popiežiumi Klemensu VIII buvo pasirašyta unija. Ja buvo pripažįstama Romos popiežiaus viršenybė ir pagrindinės katalikų tikėjimo dogmos, bet podraug išlaikytos bažnytinės stačiatikių apeigos ir pamaldos gimtąja jų kalba – taip Kijevo Bažnyčia išsaugojo tradicines apeigas ir etninį bei kultūrinį savitumą. 1596 m. spalio 10 d. vyskupai Breste uniją ratifikavo, ir nuo tada pradėjo egzistuoti Unitų Bažnyčia, kurios nariai tapo ekumenizmo skleidėjais.

Vilniaus stačiatikiai, priklausę Kijevo metropolijai, tapo unitais, o dauguma ligtolinių stačiatikių maldos namų perėjo į unitų rankas. Tai buvo besmurtė revoliucija, nes visas konfesinis turtas liko tų pačių parapijiečių rankose – pasikeitė tik pavadinimas. Vienintelė stačiatikių bažnyčia Vilniuje liko Šv. Dvasios cerkvė su vienuolynu.

Galime tik numanyti, kad tokios naujos religijos išpažinėjai susidūrė su tam tikru identiteto trūkumu – pasikeitė apeigos, ritualai, ilga stačiatikybės istorija tapo ne toks svarbus savimonei

^{*} E. Gudavičius savo straipsnyje apie gudus (knygoje „LDK kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai“, Vilnius 2001, Aidai, 197-206 psl.) teigia, kad trys slavų tautos, kildinančios save iš Kijevo Rusios valstybės, visos savo individualios raidos pradžioje save vadino rusais. Vėliau identiteto paieškos išskyrė kelias grupes – rusus, rusinus (rutėnus), kurie vėliau tapo ukrainiečiais, ir gudus, šiandienos baltarusus. Istorikas teigia, kad galima naudoti visus tris terminus – rusinai, rusėnai arba rutėnai, netgi gudai, svarbu tik susitarti kurį, kad būtų mažiau painiavos. Bet kokių atveju etnosas nusakomas tas pats – Šiaurės ir Pietų Gudijos gyventojai, vėlesnėje genezėje tapę baltarusiais ir ukrainiečiais, ir tai nėra tas pats, kas rusai, nors paprastindami kalbą lietuviai dažnai šio skirtumo nebeįžvelgia.

veiksny. Gali būti, kad tai viena iš unitų pozicijų praradimo Vilniuje XVII-XVIII amžiais priežasčių.

Didžiulį poveikį konfesinei Vilniaus raidai padarė ir kiti Vakarų Europoje atsiradę reiškiniai – reformacija ir kontrreformacija.

1517 metais pradėjęs veiklą prikaldamas 95 tezes prie Vitenbergo bažnyčios durų, Martynas Liuteris paskleidė bažnytinės reformos idėją, kuri Vilnių pasiekė jau 1523 metais. Liuteronų tikejimas (vėliau ir kalvinų) rėmėsi asketizmu, darbo, savianalizės sureikšminimu, šventųjų ir popiežiaus valdžios atmetimu, šios dogmos greitai pritraukė nemažą miestiečių dėmesį, taip pat ir bajorų tarpe. Vilniuje vieni po kitų steigėsi reformatų maldos namai, kapinės.

Dėl tokios padėties visoje šiaurinėje Europoje paplitus protestantizmui, katalikų bažnyčia turėjo imtis skubių priemonių padėčiai gelbėti. XVI a. pirmojoje pusėje Katalikų bažnyčia pradėjo kovą prieš Reformaciją. Iniciatorius buvo Džovanis Moronė, o 1540 m. Ignacas Lojola įkūrė Jėzuitų ordiną, 1542 m. įsteigtas Vyriausiasis inkvizicijos tribunolas.

Tridento susirinkimas, sušauktas 1545 – 1563 m. buvo skirtas Reformacijos padariniams įveikti. Susirinkimo nutarimai davė pradžią kontrreformacijai. Buvo kuriamos dvasininkų seminarijos, įvesta griežta cenzūra dvasininkams skirtai literatūrai, sudaryti draudžiamų knygų sąrašai. Katalikų pastangomis katalikiškomis valstybėmis liko Ispanija, Portugalija, Italija, Lenkija, Lietuva. Tridento nutarimas pasmerkė prekybą indulgencijomis, patvirtino visas tradicines katalikybės dogmas, sustiprino katalikų bažnyčios organizaciją, pavaldumą popiežiui, vienuolių ordinų drausmę, atskilėlius paskelbė eretikais, paliko celibatą vienuoliams ir kunigams, uždraudė katalikams skaityti vyskupų nepatvirtintus Biblijos vertimus [].

Šiuos nutarimus tiesiogiai LDK teritorijoje ėmėsi vykdyti Jėzuitų ordinas. Jo veikla radikaliai sustiprino katalikų bažnyčios pozicijas, per Bresto uniją pasiektas stačiatikių skilimas ilgam numaldė stačiatikių konfesijos ambicijas. Kontrreformacijos rezultatai akivaizdūs. Per nuolatinis gaisrus eilinį kartą sudegusios cerkvės nebeatstatomos (Šv. Michailo, Šv. Ivano, Šv. Jekaterinos, Šv. Nikolajaus mirties, Pokrovsko, Šv. Iljos, Šv. Mikolos, Kristaus gimimo, Šv. Petro ir Povilo cerkvės) arba pakeičiamos į katalikų konfesinius pastatus (Šv. Kozmo ir Damijono cerkvė virsta Marijos Ramintojos bažnyčia su augustinų vienuolynu). Dauguma bajorų šeimų grįžta į katalikų tikėjimą, todėl reformatai nebegali toliau naudotis Radvilų rezidencijomis, ir 1642 metais stato naujus maldos namus už miesto sienos, ten nuo XVIII pradžios išsikelia ir kapinės. Daugelis katalikų objektų rekonstruojama įspūdį darančiu baroko stiliumi, steigiasi naujos šventyklos ir vienuolynai [8, 344 psl.]. Katalikų konfesija per XVII-XVIII amžius tampa ryškiai dominuojančia Vilniaus konfesinėje sandaroje.

2.9.2. Veikiant LDK ir Abiejų Tautų Respublikos politiniams įvykiams

Kita politinių įvykių grupė – valstybės vidaus įvykiai. Žinoma, daugelis jų turi šaknis tolimesniuose ir garsesniuose europiniuose įvykiuose, tačiau koreliacijos tolimos, todėl juos galima laikyti valstybės vidaus reikalais.

Pirmiausia, karų su Aukso orda metu kunigaikštis Vytautas į Lietuvą gyventi parvedė porą naujų bendruomenių, išpažįstančių naujas religijas, kurių iki tol nei Vilniuje, nei Lietuvoje nebuvo. Tai yra tiurkai totoriai ir tiurkai-semitai karaimai. Nei viena šių bendruomenių nesudarė rimtesnės konkurencijos tradicinėms stačiatikių ir katalikų konfesijoms, atvirkščiai, pakankamai sklandžiai įsiliejo į miesto gyvenimą.

Antra, didelę reikšmę turi kažkurią konkrečią religiją išpažįstančio didiko iškilimas arba nuosmukis. Pavyzdžiui, laimėjęs Oršos mūšį, Konstantinas Ostrogiškis galėjo sau leisti atnaujinti 2 (Bazilijonų ir Skaisčiausios Dievo motinos soborą) ir pastatyti 2 naujas cerkves (Šv. Petro ir Povilo Užupyje ir Šv. Georgijaus Rasose).

Radvilų šeimai pradėjęs išpažinti protestantų tikėjimą, XVI amžiuje suklestėjo reformacija – liuteronai ir kalvinai. Jie didikų rūmuose steigė savo koplyčias, sklypuose – kapines. Tačiau Radviloms grįžus prie katalikybės, protestantų pozicijos iš karto ženkliai susilpnėjo.

Trečia, svarbūs valstybės kariaujami karai. Pavyzdžiui, 1655 metų Maskvos kazokų įsiveržimas ne tik smarkiai sumažino gyventojų (taigi, ir parapijiečių) skaičių dėl bėgimo ir žudynių, tačiau ir be išimties apnaikino visų konfesijų pastatus – neišskiriant nė stačiatikių objektų. Kai kurie okupacijos metu sunaikinti konfesiniai objektai neatsikūrė visai – pavyzdžiui, 1655 metų gaisre sudegusi Šv. Kozmo ir Damijono cerkvė nebuvo atstatyta. Po 20 metų, atsikūrus gyventojų skaičiui, griuvėsius atstatė, tiesa, jau į barokinę katalikišką Marijos Ramintojos bažnyčia su augustijonų vienuolynu.

Kiti valstybėje vykę įvykiai, kurie smarkiai koregavo konfesinę miesto raidą, buvo išdavos globalesnių procesų ar įvykių, aptartų 1.6.1. skyriuje. Į šią kategoriją patenka ir krikštas, ir reformacija bei kontrreformacija, ir bažnytinė Bresto unija, ir valstybinė Liublino unija, ir, be abejo, XVIII amžiaus recesija, pasibaigusi III Žečpospolitos padalijimu ir valstybės išnykimu iš žemėlapių.

Poskyrio apibendrinimai:

- Konfesinės situacijos pokyčiai Vilniuje yra tiesiogiai susiję su politiniais valstybės vidaus ir užsienio įvykiais: unijomis, karais, politinių jėgų įsigalėjimu;
- Svarų vaidmenį Vilniaus formavime (taip pat ir konfesiniame) turėjo kryžiaus karai prieš baltus, paskelbti 1236 metais popiežiaus Grigaliaus IX bulėje. Tai išprovokavo pagoniško miesto atsivėrimą naujovėms – svetimšaliams, krikščionybei, krikštui. Gali būti, kad jei ne

kryžiaus žygis prie lietuvių, krikštas būtų įvykęs vėliau, o miestai – taip pat ir Vilnius – atrodytų kitaip, pavyzdžiui, centras būtų dabartinio Kalnų parko zonoje, o trys kryžiai stovėtų ant šiandieninio pilies kalno.

- Svarbus įvykis yra Konstantinopolio ir kitų senųjų krikščionybės centrų žlugimas prieš osmanus. Tai išprovokavo bažnytinę uniją, ko pasekoje pavyko 200 metų atremti Maskvos kišimąsi į vidaus politiką „stačiatikių teisių apsaugos“ pretekstu. Tai lėmė slaviškos krikščionybės konfesijų susikaldymą ir teritorijų praradimą, bei beveik netrukdomą katalikybės įsigalėjimą.

- Reformacija, kaip bebūtų paradoksalu, suteikė katalikų bažnyčiai naujų jėgų, sugebėjimo susitelkti. Jei ne reformacijos atsiradimas, gali būti, kad katalikybė Vilniuje toliau būtų vysčiusis neskubriu XV-XVI amžių tempu. Tačiau prieš „stovyklos viduje“ privertė katalikus reorganizuotis, moksliskai pagrįsti savo tikėjimo pagrindą, orientuotis į „viešuosius ryšius“ – ko ryškiausias pėdsakas šiandienos Vilniuje yra baroko architektūra, sukurta kaip priemonė daryti įspūdį.

- Valstybės kariaujami karai praturtino konfesinį kontingentą – atsirado karaimų, totorių bendruomenės. Kiti karai – kaip 1655 metų tragiškas karas su Maskva – atėmė iš LDK ženklias rytines teritorijas (dabartinėje Ukrainoje), todėl vietinė unitų konfesija neteko „užnugario“ – tai buvo viena šios konfesijos susilpnėjimo priežasčių.

2.10. 1 skyriaus apibendrinimai

- Pagrindinės, įtakingiausios Vilniaus konfesijos: katalikai, stačiatikiai, protestantai ir unitai. Mažiau įtakingos, nevisateisės: judėjai, karaimai, musulmonai (totoriai), pagonys (po krikšto);
- Svarbiausias ir patikimiausias metodas nustatyti konfesinėms teritorijoms (jų centrams), yra įvairių konfesijų maldos namai, vienuolynai. Taip pat informatyvi kapinių, gatvėvardžių

analizė. Informatyvūs tik tie gatvėvardžiai, kurie tiesiogiai arba netiesiogiai nurodo konfesiją. Gatvėvardžiai, nurodantys etnosą, informatyvūs tik iš dalies – dėl viduramžių mastysenos polinkio nesieti etnoso su religija, taip pat dėl šiai dienai nežinomų niuansų, susijusių su vieno ar kito etnoso vardo gatvei suteikimu. Taip pat sudėtinga remtis ir amatus nurodančiais gatvių pavadinimais – juos interpretuoti yra netikslu ir gali būti klaidinga.

- Svarbiausi miesto konfesiniai objektai intensyviai padengė visą senamiesčio intramūrą, vėliau pradėjo plisti už sienos ribų. Kapinės paprastai būdavo šventoriuose, tik Švietimo epochos pabaigoje atsirado viešųjų kapinių koncepcija.
- Pirmas konfesinis Vilniaus rajonas - stačiatikių – nustatomas rytinėje Pilies gatvės pusėje ir Užupio pradžioje. Katalikų rajonas gali būti nurodomas kaip vakarinė Pilies gatvės aplinka, Vokiečių, Šv. Jono gatvės. Žydų rajono centras (bet ne ribos) yra Mėsinių, Dominikonų ir Stiklių gatvėmis apribotas plotas. Protestantai daugiausia pėdsakų paliko už miesto sienos, tarp Trakų ir Vilniaus vartų plytinčioje teritorijoje. Unitų valdos yra paveldėtos iš stačiatikių. Rajonų ribos buvo nepastovios ir nuolat judėjo.
- Konfesinės situacijos pokyčiai Vilniuje yra tiesiogiai susiję su politiniais valstybės vidaus ir užsienio įvykiais: unijomis, karais, politinių jėgų įsigalėjimu

2. VILNIAUS KONFESINIŲ RAJONŲ SAVITUMŲ PAIEŠKA

2.1. Konfesinių rajonų savitų bruožų nustatymo metodika

2.1.1. Metodikos parinkimas – diachroninė ir sinchroninė atribucija

Šios darbo dalies tikslas yra nustatyti Vilniaus senamiesčio (istorinės ryškiomis urbanistinėmis morfostruktūromis pasižymėjusios miesto dalies) kvartalų planinius, erdvinius, funkcinius ir architektūros struktūrinius ypatumus, bei juos susieti su konfesiškumu.

Tai padėtų geriau įsigilinti į Vilniaus istorinio centro užstatymo charakterį atskirai, įvardinti ir detaliau apibūdinti konfesinių rajonų urbanistinius-architektūrinius bruožus. Kvartalų arba jų grupių ypatumų (išskirtinių bruožų), bei bendrumų (niveliuojančių, neunikalių, neišskirtinių bruožų) paieškai buvo pasinaudota V. Petrušonio struktūrinės-tipologinės atribucijos metodu [38, 39, 40].

Vilniaus senamiesčio kvartalų savitumams nustatyti pasirinkti du būdai: diachroninės atribucijos (kai analizuojama laikotarpių serija) ir sinchroninės struktūrinės-tipologinės atribucijos (kai detalai analizuojamas tik vienas labiausiai informatyvus paskutinis pasirinkto analizei raidos intervalo sinchroninis pjūvis). Diachroninės atribucijos metodas pagrįstas sinchroninių retrospekcinų istorinių pjūvių gretinimu. Šiame tyrime diachroniniams skaičiavimams pasirinktas laikotarpis nuo 1300 iki 1800 metų, pjūvius atliekant kas 50 metų (1300, 1350, 1400, 1450, ..., 1750, 1800). Diachroninio metodo būdu galime rasti kvartalų „istorinę atmintį“, sunkiai apibrėžiamą, intuityvią, semantišką savybę, savotišką „dux locus“¹, vietovės dvasią. Tą pasiekti įmanoma atliekant konfesinių, geografinių ir erdvinių-funkcinių bruožų susiejimą – pavyzdžiui, ieškant, kaip siejasi vienas ar kitas geografinis parametras (padėtis pasaulio šalių atžvilgiu, miesto sienos atžvilgiu, reljefo atžvilgiu) su konfesiškumu (kvartalo sąsajos su katalikybe, stačiatikybe, unitizmu, protestantizmu, judėjiškumu, ir pan.) ir su planine-erdvine struktūra (kvartalas ribojamas gatve, aikšte ar vandeniu, kvartale yra vertikali dominantė arba vieša erdvė, kvartalo užstatymo pobūdis (mūrinis ar medinis), perimetro užpildymas, intensyvumas). Ši metodika unikali tuo, kad padeda vertintojui išlikti maksimaliai bešališkam, ir užkerta kelią išankstiniams empiriniams vertinimams.

Sinchroniniam pjūviui (sinchroninei atribucijai) pasirenkamas vienas laikmetis – pati nagrinėjamo laikotarpio pabaiga, 1795 metai, III Abiejų Tautų Respublikos padalijimas. Šios datos parinkimas visos konfesinės situacijos įvertinimui turi būti pakomentuotas. Visų pirma, XVIII a. pabaigoje jau galime tiksliau įvertinti, kurion pusėn ir kiek yra nusverta reformacijos ir kontrreformacijos kovų lėkštė. Taip pat, nuo Bresto unijos jau yra praėję ~200 metų, todėl galime matyti brandžius bažnytinės unijos rezultatus. Tas pats liečia ir žydų bendruomenę – nuo paskutinės, 1648 metų Vladislovo IV Vazos „visuotinių laisvių“ privilegijos ir paskutiniųjų pogromų jau yra praėję ~150 metų, todėl galime manyti, kad šiuo laikotarpiu žydų gyvenamos teritorijos yra pakankamai „brandžios“, nusistovėję.

¹ Dux Locus, pažodžiui išvertus iš lotynų kalbos reiškia „vietovės valdovą“. Kitas giminingas terminas – „genius loci“ – romėnų mitologijoje „vietovės dvasia“. Šių laikų kontekste abu terminai reiškia vietovės dvasią, atmosferą, racionaliais argumentais sunkiai nupasakojamą identiteto pojūtį.

Kitas svarus argumentas – informacijos gausa, kurios dėka galime daryti pakankamai tikslius vieno laikotarpio apibendrinimus, ir kuri yra neprieinama darant diachroninę analizę. Todėl sinchroniniame pjūvyje aptariama gerokai daugiau kvartalų ervinių-funkcinių bruožų, nei diachroniniuose pjūviuose [12 žemėlapis].

Visų pirma, nagrinėjant vieną laiką, pirmiausia aprašyti galima naudoti Karolio Grunerto 1808 metų planą, pateikiantį daug vertingos informacijos apie kvartalų užstatymo pobūdį – medinis ar mūrinis, perimetrų suformavimą, užstatymo tankumą, posesijų kvartaluose skaičių ir dydį. Taip pat šį laiką iliustruoja palyginti nemažai ikonografinės medžiagos, ir yra daugiau prieinamos archyvinės medžiagos. Daugelis ligtolinių dokumentų dingę per vadinamąjį suiručių šimtmetį – sudegę gaisruose, buvo išvežti į Rusijos, Švedijos archyvus.

Ir diachroninėje analizėje, ir sinchroniniame pjūvyje apibrėžiami svarbiausi topografiniai, semantiniai, politiniai miesto elementai – ir apibūdinamas konfesinių teritorijų santykis su jais. Tai – miesto siena, iš pradžių svarbus gynybinis elementas, o jai netekus gynybinės reikšmės – semantinis simbolis: šiapus ribos arba už ribos; miesto centrai – pilis ir rotušė: vieni kulto objektai visada buvo priklausomi nuo pilies (valstybės valdovo) privilegijų, fundacijų, globojamų vienuolių ordinų, kiti objektai patenka magistrato žinion – parapinės bažnyčios, kapinės, dauguma nekatalikiškų konfesijų objektų. Svarbus geografinis parametras – priklausomybė nuo miesto ašių – kelių. Kiekvienas kelias savo kryptimi susijęs su Lenkijos miestais, rytiniais LDK miestais, lietuviškos kilmės miestais arba vokiečių valdomais šiauriniais kraštais. Sužymėję miesto kelius pagal jų kryptį, ir įvertinę šalia esančių konfesinių objektų priklausomybę, galime rasti įdomias sąsajas. Paskutinis aptariamas geografinis parametras – reljefas. Remiantis R. Buivydo pasiūlyta semantine senamiesčio meninės sąrangos analize [26, 45-53 psl.], galime išskirti kelias reljefines zonas – žemiausias slėnių terasas, žemumas, aukštesnes terasas, aukštumas. Išanalizavę konfesinių objektų sklaidą šiuo aspektu gauname atsakymą į klausimą, kas yra būdinga vienos ar kitos konfesijos kulto objekto vieta – jo dislokacija, priklausomybė nuo miesto centrų, miesto ašių, reljefo [1 žemėlapis].

Taip pat darbe siekiama ieškoti konfesinės teritorijos planinių, erdvinių, funkcinių, morfologinių išskirtinumų. Šiame darbe išskiriami keli tokio tipo bruožai: medinis arba mūrinis užstatymas, perimetro suformavimas, kvartalo formos taisyklingumas, kvartalų ribojantys elementai, erdviniai elementai – vertikalios dominantės (bokštai), viešos erdvės. Taip pat nagrinėjamas konfesinės posesijos ploto santykis su viso kvartalo plotu. Tokiu būdu nustatome konfesinės teritorijos kvartale svarbą, „svorį“, galime numanyti įtakos laipsnį.

2.1.2. Tyrimo parametrai – geografiniai, konfesiniai, erdviniai-funkciniai kvartalų bruožai

Vilniaus senamiesčio diachroninei atribucijai atlikti pasirinktas segmentavimas pagal senamiesčio kvartalus – šis skirstymo metodas, pirmą kartą naudotas 1956 metų Vilniaus senamiesčio regeneravimo plane, po to kartotas 1971 metų regeneracijos projekte, taip pat naudojamas ir naujausiame Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamente.

Senamiesčio kvartalai numeruojami nuo 1 iki 99. Sinchroninis pjūvis atliekamas nagrinėjamo laikotarpio pabaigoje, 1795 metais.

Kvartalai aprašomi trijų rūšių požymiais: nekintamais (geografiniais), kurie per visą laiką per kvartalo gyvavimo istoriją nekito; konfesiniais ir erdviniais-funkciniais.

1. Geografiniai parametrai

a. Miesto ašių įtakos zonos

- § Rytų miestų krypties kelių įtakoje
- § Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
- § Lietuviškų žemių krypties kelių įtakoje
- § Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje

b. Miesto centrų įtakos zonos

- § Tiesioginė pilies įtakos zona
- § Periferinė pilies įtakos zona
- § Tiesioginė Rotušės įtakos zona
- § Periferinė Rotušės įtakos zona

c. Miesto sienos įtakos zonos

- § Arčiausiai miesto sienos
- § Toliau nuo miesto sienos
- § Toliausiai nuo miesto sienos
- § Už miesto sienos

d. Reljefas

- § Žemiausios terasos
- § vidutinės terasos
- § Aukščiausios terasos

2. Konfesiniai požymiai

a. Katalikų

- § Kvartale yra katalikų maldos namai
- § Kvartale yra katalikų vienuolynas
- § Kvartale yra katalikų kapinės
- § Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė

§ kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų katalikiškų bruožų turintis kvartalas

§ Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas

b. Stačiatikių

§ Kvartale yra stačiatikių maldos namai

§ Kvartale yra stačiatikių vienuolynas

§ Kvartale yra stačiatikių kapinės

§ Kvartalą riboja stačiatikiško pavadinimo gatvė

§ kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas

§ Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas

c. Reformatai (kalvinai, liuteronai)

§ Kvartale yra reformatų maldos namai

§ Kvartale yra reformatų vienuolynas

§ Kvartale yra reformatų kapinės

§ Kvartalą riboja reformatiško pavadinimo gatvė

§ kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų reformatiškų bruožų turintis kvartalas

§ Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų reformatų konfesinių pastatų remontas

d. Judėjai

§ Kvartale yra judėjų maldos namai

§ Kvartale yra judėjų vienuolynas

§ Kvartale yra judėjų kapinės

§ Kvartalą riboja judėjiško pavadinimo gatvė

§ kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų judėjiškų bruožų turintis kvartalas

§ Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų judėjų konfesinių pastatų remontas

e. Unitai

§ Kvartale yra unitų maldos namai

§ Kvartale yra unitų vienuolynas

§ Kvartale yra unitų kapinės

- § Kvartalą riboja unitiško pavadinimo gatvė
- § kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų unitiškų bruožų turintis kvartalas
- § Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų unitų konfesinių pastatų remontas

3. Planiniai, funkciniai, erdviniai bruožai

a. Kompoziciniai bruožai

- § Kvartale yra bokštas
- § Kvartale yra vieša erdvė

b. Ribos

- § kvartalą riboja vieša erdvė
- § kvartalas prie (ribojamas) vandens
- § kvartalą riboja gatvė
- § Riboja gynybinis įrengimas

c. Funkcija

- § Gyvenamasis – ūkinis kvartalas
- § Grynai konfesinis kvartalas
- § Mišrus kvartalas

d. posesijų skaičius kvartale (pagal Grunertą)

- § <5
- § 5-15
- § >15

e. Konfesinių posesijų ploto santykis su viso kvartalo plotu

- § 0 (visai nėra konfesinių posesijų – 51, 31 kvartalai)
- § 0 - 0.3 (konfesinės posesijos kvartale sudaro nedidelę dalį viso ploto)
- § 0.3 - 0.7 (kvartale ženklią masės dalį sudaro konfesinės posesijos – 24, 50 kvartalai)
- § 0.7-1 (didžiąją kvartalo dalį sudaro konfesinės posesijos)

f. Užstatymo pobūdis

- § Kvartale bent vienos posesijos pagrindis statinys yra mūrinis
- § Kvartale bent vienos posesijos pagrindinis statinys yra medinis

g. Perimetro suformavimas

- § Kvartalo perimetras pilnai suformuotas
- § Kvartalas turi perimetrinio užstatymo formavimosi apraiškų

h. Kvartalo forma

- § Kvartalas yra labiau stačiakampis
- § Kvartalas tra labiau trikampis
- § Kvartalas yra labiau netaisyklingos formos

Dalis šių požymių naudojami tik kaip kontroliniai klaidų filtrai – pvz. tikrai žinoma, kad judėjų kapinių mieste niekada nebuvo, kad toks reiškinyss kaip judėjų ar reformatų vienuolynas niekada neegzistavo. Tačiau parametro naudojimas skaičiavimuose parodo ar neįsivelia klaida – su sąlyga, kad visada lieka lygus 0.

Tyrimui atlikti sudaromas tiriamų objektų sarašas. Šiuo atveju kaip vienetai pasirinkti Vilniaus senamiesčio kvartalai. Visų pirma, toks dalinimas sunumeruotais kvartalais naudojamas jau nuo praėjusio amžiaus šeštame dešimtmetyje vykdyto senamiesčio rekonstrukcijos projekto, toks pats skirstymas (su papildymais) naudotas ir aštuntajame dešimtmetyje rengtame senamiesčio regeneracijos projekte, ir jau šiame amžiuje parengtame Vilniaus senamiesčio apsaugos reglamente. Kvartalai sunumeruoti nuo 1 iki 99, kvartalų ribos – gatvės, aikštės arba upės (Vilnia, Neris, Kačerga). Į sąrašą patenka kvartalai nuo Savivaldybės aikštės rytinėje dalyje iki Užupio pabaigos ties Olandų gatve Rytuose, ir nuo Neries šiaurėje iki Panerių, Geležinkelio, Pelesos, Gervėčių gatvių pietuose. Tyrimo objektams suteikiamas identifikacijos numeris, jie glaustai aprašomi, koncentruojantis į tiriamąsias savybes pagal prieinamus šaltinius.

Visi duomenys suvedami į lenteles: atskirai parengiamos lentelės kiekvienam diachroninės atribucijos retrospekciniam sinchroniniam pjūviui (1300-ųjų situacija, 1350-ųjų situacija, ir t. t.) ir sinchroniniam struktūriniam-tipologiniam pjūviui 1795 metais, kiekvieno požymio išreikštumas nurodomas vienetais ir nuliais (jis yra arba nėra).

Po objektų aprašymo atliekamas modeliavimas, kurio esmė - statistiniai skaičiavimai panaudojant stabilumo kriterijų. Diachroninė ir sinchroninė atribucija atliekama panašiai, tačiau yra ir metodinio pobūdžio skirtumų. Abiem atvejais pasirenkami „ženklai“ – teritoriniai dariniai, kurių savitumo bus ieškoma. Pavyzdžiui, apibrėžti geografiniai požymiai („arčiausiai miesto sienos“, „toliau nuo miesto sienos“, „toliausiai nuo miesto sienos“, „už miesto sienos“) gali pasitarnauti išskiriant tam tikras kvartalų grupes, kurių savitumų ir bus ieškoma. Jeigu atliekama diachroninė atribucija, tai pasirinktoje objektų grupėje (pavyzdžiui, kvartalų grupėje apjungiamoje pavadinimu „už miesto sienos“) pirmiausia nustatomas kiekvieno požymio dažnis, kuris sąlygiškai vadinamas F1. Jis išreiškiamas sinchroninių pjūvių skaičiumi (jis žymi keliuose sinchroniniuose retrospekciniuose pjūviuose apibrėžtas konkretus požymis buvo „realizuotas“)]. Požymio dažnių, nustatytų atskiroms kvartalų grupėms („arčiausiai miesto sienos“, „toliau nuo

miesto sienos“, „toliausiai nuo miesto sienos“, „už miesto sienos“) suma sąlygiškai vadinama F2. Tai dažnių visame masyve suma. Pavyzdžiui: imame požymį „*katalikų maldos namai*“ ir suskaičiuojame, kiek kartų jis iš viso, visai laikotarpiams, per visus kvartalus, pasikartojo. Tai suminis dydis F2, faktiškai jis gaunamas susumuojant visus keturis požymio „*katalikų maldos namai*“ dažnius (F1); keturi dėl to, kad yra išskirtos keturios kvartalų grupės („arčiausiai miesto sienos“, „toliau nuo miesto sienos“, „toliausiai nuo miesto sienos“, „už miesto sienos“). Kiekvienam požymiui, įvertinant bendrą realizuotų požymių kiekį tiek analizuojamoje grupėje (N1), tiek objektų kiekį visumoje (N2), papildomai apskaičiuojama viso požymių masyvo apimtis $N=N1+N2$. Turint visas reikšmes – F1, F2, F, N1, N2, N – kiekvienam požymiui pagal žemiau pateikiamą formulę apskaičiuojamas stabilumo koeficientas – „delta“. Po to, kai požymiui apskaičiuojamas „delta“, kai jis yra minimas kartu su apibrėžta skaitmenine reikšme, jis vadintinas „bruožu“, „atributu“

$$\text{Delta} = 1 - \frac{\sqrt{\frac{N}{N1} \left(F1^2 + \frac{F1^2 \times N1}{N2} \right)}}{\sqrt{F \frac{N2}{N1}}} - F^2$$

Formulė iš straipsnio: „Petrušonis V. Apie miesto semantikos tyrimus // LTSR Architektūros klausimai, VII(I), V. : 1981. p. 19-32

„Delta“ parodo bruožo išskirtinumo laipsnį, o taip pat kartu ir bruožų pasiskirstymą pagal reikšmingumą pasirinktoje analizei objektų grupėje. Detaliau apie modeliavimo eigą [39, 18-36 psl.].

Kaip jau buvo minėta, požymio pasikartojimai analizuojamoje objektų grupėje žymimos F1 ir visame objektų masyve apimančiame visas lyginamas grupes kartu - F2, nustatoma bendra suma $F = F1+F2$.

Sužinoma objektų grupės aprašymo vienetų masyvo apimtis N1, kuri lygi visų analizuojamos objektų grupės požymių dažnių, žymimų F1, reikšmių sumai, taipogi randama bendros aprašymo vienetų masyvo apimtis N2, kuri lygi visų F2 sumai. Toliau randama bendra analizėje panaudotų aprašymo vienetų apimtis $N = N1 + N2$.

Kiekvieno analizuotos objektų grupės požymio svarba apibrėžiama stabilumo koeficientu – „delta“, kurio skaitinė reikšmė kinta nuo 0 iki 1. Kuo „delta“ reikšmė mažesnė, tuo požymis

konkrečioje analizuojamoje objektų grupėje išskirtinesnis. Į išskirtinių požymių grupę patekę požymiai traktuojami kaip objektų grupės „branduoliniai“ atributai, jie visi drauge suformuoja specifinį semantinį lauką, aurą – savotišką objektų grupės archetipinių bruožų sąvadą.

Išskirtinių atributų atskyrimui nuo niveliuojančių (bendrų visoms analizuojamoms grupėms, visam masyvui) atributų reikia pasitelkti „delta“ vidurkį kaip skiriamąją ribą. Bruožai, kurių reikšmės mažesnės už „delta“ vidurkį ir yra laikytini išskirtiniais analizuojamos objektų grupės bruožais – „branduoliniais“ atributais. Bruožai, kurių reikšmė didesnė už „delta“ vidurkį, bus niveliuojantys analizuojamą objektų grupę su visu masyvu, jie gali būti analizuojamos objektų grupės atžvilgiu apibrėžti kaip „periferiniai atributai“ [38]. Kita vertus, šie pastarieji atributai gali būti laikomi bendrai viso objektų masyvo būdingais bruožais, jeigu masyvą analizuotume kito masyvo fone, pavyzdžiui, lygintume teminius blokus „katalikiškų bruožų turintis kvartalas“ ir „stačiatikiškų bruožų turinti kvartalas“. Tarkime, nagrinėjant tik kvartalus su „*katalikų maldos namais*“ bruožas „*miesto sienos viduje*“ yra neišskirtinis, niveliuojantis, nes dauguma katalikiškų bažnyčių būrėsi intramūre. Tačiau lyginant kvartalus su „*katalikų maldos namais*“ ir kvartalus su „*protestantų maldos namais*“ šis bruožas tampa išskirtinis, nes yra būdingas būtent katalikiškų bruožų kvartalams, o protestantiškų bruožų kvartalai labiau „linkę“ būti už miesto sienos.

Kvartalų bruožai gali tapti ir savotišku filtru: jais operuojant galima nustatyti, kokie dar bruožai kažkuriuo konkrečiu bruožu pasižyminčiam kvartalui yra būdingi: tarkim, galima nustatyti, kokie geografiniai bruožai būdingi kvartalui, kuriame yra katalikų maldos namai; arba kokie funkciniai erdviniai bruožai būdingi kvartalams, turintiems unitų maldos namus.

Pavyzdžiui, 49 kvartale egzistuoja ir katalikų, ir stačiatikių vienuolynai su maldos namais. Ir nors kvartalams Vilniuje turėti vienos ar kitos konfesijos vienuolyną pakankamai tipiška, turėti dviejų konfesijų vienuolynus – jau išskirtinis bruožas. Arba – po Bresto unijos dauguma Vilniaus stačiatikių kulto namų perėjo unitams, išskyrus Šv. Dvasios cerkvę su vienuolynu (49 kvartalas), tai yra šio kvartalo išskirtinumas.

Kai yra nedideli F1 masyvai, statistinė paklaida gali rezultatų vertę labai sumažinti. Statistinis patikimumas yra nedidelis, kai požymio F1 mažiau už 7. Todėl formuojant išvadas daugiau dėmesio skirsime tiems bruožams, kurių dažnis F1 patenkina šį reikalavimą.

Skaičiavimams vaizdžiai parodyti, tarsi padidinti tyrimo ryškumą, yra išskiriamos kelios analizuojamų objektų (kvartalų) grupės. Tai tokios miesto vietos, kuriose yra didesnė konfesinių objektų koncentracija, objektai priklauso skirtingoms konfesijoms, ir ta priklausomybė istorijos eigoje keičiasi. Tai kvartalų grupės su itin ryškiais skirtingų konfesijų santykiais, tarsi „mažasis“ viso Vilniaus konfesinės situacijos modelis.

Parinktos kelios grupės, parinkimo motyvai reikalauja papildomo aptarimo. Pirmą grupę – 25, 26 ir 27 kvartalai, ribojami Daukanto, Universiteto, Dominikonų, Vilniaus, Benediktinių ir Liejyklos gatvių. Šioje kvartalų grupėje yra kelios bažnyčios – Šv. Dvasios (dominikonų), Šv. Trejybės, Šv. Kotrynos ir Šv. Ignato. Šalia visų bažnyčių – ir šventorių arba požeminės kapinės (išskyrus Šv. Trejybės bažnyčią). Tai vienalytė katališka kvartalų grupė. Grupės išskirtinumas – aplinkiniuose kvartaluose. Jie yra itin įvairūs konfesiniu požiūriu – šalimais ir Šv. Jono bažnyčia su universitetu (itin katalikiškas 24 kvartalas). Kitapus Dominikonų gatvės – 32 kvartalas XVI-XX amžiais buvęs svarbiausiu judaizmo centru Vilniuje (kartu su Šnipiškių kapinėmis). Taip pat 32 kvartale buvo pradėta statyti (tačiau niekada nebaigta, perstatyta į gyvenamąjį namą) Pijorų bažnyčia, sietina su dominikonų ordinu. Tai yra itin retas reiškinys, kai galingo vienuolių ordino pradėtas statinys nebaigiamas, ir atiduodamas gyvenamajai funkcijai. Netoli aptariamos kvartalų grupės yra 28 ir 12 kvartalai, siejami su protestantais – 12 kvartale Radvilų globoje veikė reformatų (kalvinų) koplytėlė ir buvo didelės kapinės. Vėliau, nuo XVII amžiaus vidurio, šie konfesiniai atributai perkelti į 28 kvartalą. Kvartalų grupė taip pat įdomi savo dislokacija – yra prie vandens, vėliau numelioruoto Vingrės (Kačergos) upelio.

Kita kvartalų grupė – 49 ir 50 kvartalai, prie Medininkų vartų, pietinėje miesto dalyje. Šioje zonoje minima viena pirmųjų stačiatikių bažnyčių – Šv. Trejybės, vėliau virtusi bazilijonų (unitų) svarbiausia šventykla. Spėjama, kad būtent šioje teritorijoje buvo nukankinti pirmieji Vilniaus šventieji kankiniai – Jonas, Antanas ir Eustachijus. 49 kvartale yra keli konfesiniai objektai – stačiatikių Šv. Dvasios cerkvė su vienuolynu, Šv. Teresės bažnyčia su vienuolynu ir Aušros Vartų koplyčia.

Kvartalų grupė įdomi ir išskirtinė keliais požiūriais. Visų pirma, tai viena seniausių krikščioniškų (stačiatikiškų) Vilniaus zonų. Antra, toje pačioje zonoje stačiatikių Šv. Trejybės cerkvė pakeitė konfesinę priklausomybę į unitų, o Šv. Dvasios cerkvė visą laiką liko stačiatikiška. Taip pat, unikalų tai, kad viename kvartale – 49 - sugyveno dvi nuolatos konkuravusios krikščioniškos konfesijos: stačiatikiai ir katalikai, ir istorijos eigoje ši persvara niekada nebuvo pažeista, nepriklausomai nuo politinių įvykių ar valdžios. Dar vienas išskirtinumas – dviejuose kvartaluose susitelkę branduoliniai 3 konfesijų objektai – stačiatikių, unitų ir katalikų (itin svarbus objektas – Aušros Vartai).

Dar viena kvartalų grupė – 36, 37, 41, 42, 43, 44, 45 ir 46 kvartalai. Tai pats konfesinis Vilniaus branduolys, Šioje zonoje įvairiais miesto gyvenimo etapais buvo: Paraskevijos, Šv. Nikolajaus, Šv. Nikolajaus mirties, Šv. Jekaterinos, Pokrovsko, Šv. Iljos, Šv. Mikolos, Kristaus gimimo, Šv. Kozmo ir Damijono, Voskresensko cerkvės, Šv. Kazimiero, Marijos ramintojos bažnyčios, Kardinalija (Kardinolų rūmai, viena Radvilų rezidencijų). Šiame kvartale ypač gerai regima konfesinė situacija ir politinių įvykių jai poveikis. Didžioji dalis visos šios zonos cerkvės

po Bresto unijos perėjo unitų žinion, po XVII amžiaus gaisrų daliai jų sudegus, galima kontrreformacijos įtakoje daugelis ir nebuvo atstatyta, o kai kurios atstatytos jau į katalikiškas bažnyčias. Caro valdžios metais visos išlikusios unitų cerkvės grąžintos stačiatikiams, o rajone buvusios vienintelės dvi katalikų šventovės paverstos stačiatikių maldos namais – Šv. Kazmieros bažnyčia virto Šv. Michailo soboru, Marijos ramintojos bažnyčia – Šv. Andriejaus cerkve. Tokiu būdu ši miesto zona iš itin stačiatikiškos virto beveik grynai unitiška, vėliau atsirado ženklūs katalikų objektai, bet XIX amžiaus antroje pusėje visa zona buvo vėl paversta grynai stačiatikišku rajonu. Tai ir kryptingos rusinimo politikos pasekmė, ir sustiprėjusios stačiatikių bendruomenės nuopelnas.

Taip pat ši grupė gerai iliustruoja vieną kronikų teiginį –minimą „civitas ruthenica“, rutėnų (rusinų, gudų, senrusių) miestą rytinėje Pilies gatvės pusėje. Vienintelė stačiatikių bažnyčia, atsiradusi vakarinėje miesto pusėje, ilginiui nunyko; ir atvirkščiai – kontrreformacijos metais rytinėje miesto dalyje atsiradusios katalikų šventovės taip pat gyvavo nesklandžiai, su pertrūkiais, katalikišką konfesiją politine valia keitė stačiatikiška.

Dar viena įdomi grupė kvartalų – 20, 39, 40 kvartalai. Ši zona savotiškai laikytina aukščiau aprašytos teritorijos teminiu tęsiniu, tačiau turi savų išskirtinumų. Joje randame Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčias, Šv. Mykolo bažnyčią, taip pat Skaisčiausios dievo motinos soborą, Spaso cerkvę.

Įdomūs grupės bruožai – maldos namų suporavimas: tiek katalikiškame Šv. Onos-Bernardinų komplekse, tiek stačiatikiškame (vėliau unitiškame) Dievo Motinos-Spaso (Išganytojo) maldos namų junginyje. Taip pat randamas netradicinis vienuolyno sprendimas – Bernardinių vienuolynas pastatytas tarsi atskirai nuo Bernardinų bažnyčios. Be to, abu zonos katalikiški vienuolynai – klarisių ir bernardinių – yra moteriški. Taip pat išskirtinis bruožas – trys bažnyčios (Onos, Bernardinų ir Mykolo) dalinosi viena erdve laidojimui – dabartinės Maironio gatvės vietoje buvusią aikštę.

Dar viena charakteringa kvartalų grupė – 30, 31, 61 kvartalai. Šioje zonoje turime Pranciškonų bažnyčią su vienuolynu, Šv. Mikalojaus bažnyčią, liuteronų bažnyčią. Zona įdomi tuo, kad čia esančios katalikų bažnyčios datuojamos kaip ankstyviausios Vilniaus katalikų šventovės. Įdomus jų santykis su aplinka: pranciškonų bažnyčia užima didžiulį sklypą, tačiau nesuformuoja perimetrinio užstatymo. Bažnyčia tarsi lieka atitraukta, paliekama erdvės apžvalgai. Taip pat ir Mikalojaus bažnyčia – jis stovi kiemo viduryje, už tvoros, jos pilnas apžvelgimas nuo gatvės neįmanomas. Gali būti, kad tai – ankstyviausių katalikiškų bažnyčių bruožas (nors tą patį matome ir bazilijonų bažnyčios urbanistinėje komponuotėje) – kaip maldos namai nėra itin eksponuojami, turbūt saugumo sumetimais. Liuteronų bažnyčia unikali tuo, kad toje vietoje stovi nuo XVI amžiaus. Tuo tarpu visos kitos protestantiškos bažnyčios keitė savo

vieta: iš pradžių esant palankioms reformacijai sąlygoms įsikurdavo miesto centre, didikų rūmuose ar netoli jų, vėliau, kontrreformacijai įgavus pagreitį, dauguma protestantiškų bažnyčių buvo perkelta toliau nuo miesto centro, už miesto sienos. Liuteronų bažnyčia šiame kontekste – išimtis, nors teigti, kad aplink ją esantys kvartalai yra protestantiški ar protestantizmo įtakoje, negalime.

2.1.3. Diachroninė atribucija

Diachroniniai pjūviai atlikti šiek tiek mažesnėje apimtyje, naudojant mažiau atributų, nei analizuojant 1795 metų sinchroninį pjūvį (apie jį vėliau). Tai daugiausia sąlygota medžiagos trūkumo. Tarkime, jei 1795 metų situacijai apibrėžti turime labai daug informacijos – ikonografinės, kartografinės medžiagos, rašto šaltinių, tai situacijai nuo 1300 iki 1795 metų atvaizduoti labai trūksta. Net jei galėtume pakankamai išsamiai aprašyti XVII amžiaus ir netgi XVI amžiaus antros pusės situaciją, tačiau apie padėtį iki XVI amžiaus vidurio žinių turime labai nedaug, o norint gauti teisingą statistinį matematinį modelį, turime naudoti visiems laikotarpiams pritaikomus atributus. Todėl jei sinchroniniame pjūvyje galime operuoti medžiaga apie perimetrinį užstatymą, sklypų tankumą, konfesinių posesijų dydį, ir pan., tai tokios informacijos visiems laikotarpiams nuo 1300 metų neturime. Skaičiavimuose naudoti šie atributai:

1. Geografiniai parametrai

a. Miesto ašių įtakos zonos

- § Rytų miestų krypties kelių įtakoje
- § Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
- § Lietuviškų žemių krypties kelių įtakoje
- § Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje

b. Miesto centrų įtakos zonos

- § Tiesioginė pilies įtakos zona
- § Periferinė pilies įtakos zona
- § Tiesioginė Rotušės įtakos zona
- § Periferinė Rotušės įtakos zona

c. Miesto sienos įtakos zonos

- § Arčiausiai miesto sienos
- § Toliau nuo miesto sienos
- § Toliausiai nuo miesto sienos
- § Už miesto sienos

d. Reljefas

- § Žemiausios terasos
- § vidutinės terasos
- § Aukščiausios terasos

2. Konfesiniai požymiai

a. Katalikų

- § Kvartale yra katalikų maldos namai
- § Kvartale yra katalikų vienuolynas
- § Kvartale yra katalikų kapinės
- § Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
- § kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų katalikiškų bruožų turintis kvartalas
- § Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas

b. Stačiatikių

- § Kvartale yra stačiatikių maldos namai
- § Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
- § Kvartale yra stačiatikių kapinės
- § Kvartalą riboja stačiatikiško pavadinimo gatvė
- § kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
- § Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas

c. Reformatai (kalvinai, liuteronai)

- § Kvartale yra reformatų maldos namai
- § Kvartale yra reformatų vienuolynas
- § Kvartale yra reformatų kapinės
- § Kvartalą riboja reformatiško pavadinimo gatvė
- § kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų reformatiškų bruožų turintis kvartalas
- § Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų reformatų konfesinių pastatų remontas

d. Judėjai

- § Kvartale yra judėjų maldos namai
- § Kvartale yra judėjų vienuolynas
- § Kvartale yra judėjų kapinės

§ Kvartalą riboja judėjiško pavadinimo gatvė

§ kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų judėjiškų bruožų turintis kvartalas

§ Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų judėjų konfesinių pastatų remontas

e. Unitai

§ Kvartale yra unitų maldos namai

§ Kvartale yra unitų vienuolynas

§ Kvartale yra unitų kapinės

§ Kvartalą riboja unitiško pavadinimo gatvė

§ kvartalo kaimynystėje yra aukščiau išvardintų unitiškų bruožų turintis kvartalas

§ Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų unitų konfesinių pastatų remontas

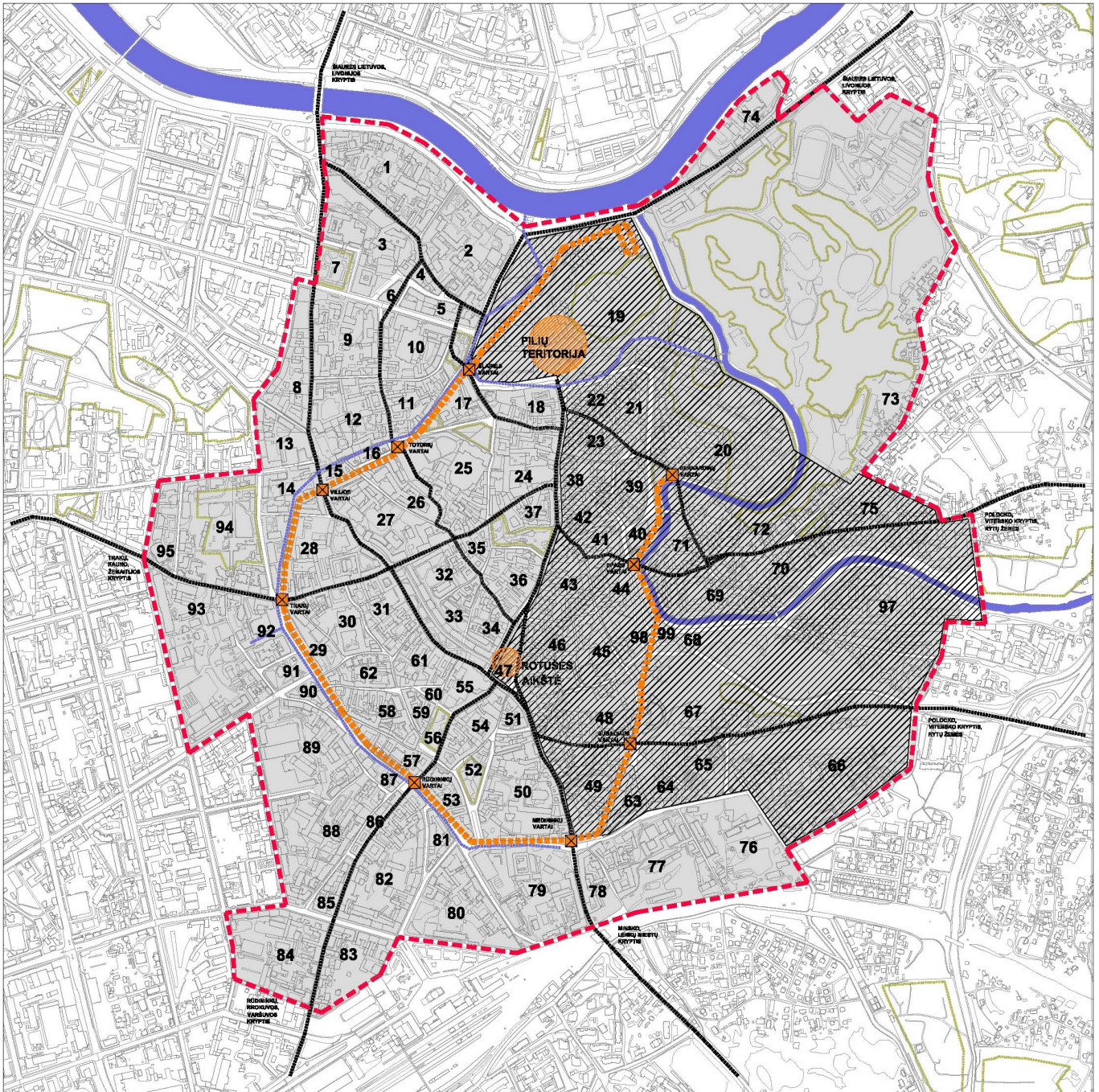
Atlikus skaičiavimus, gauname kelis tipus bruožų – vienus, kurių stabilumo koeficiento reikšmė didesnė už bendrą vidurkį, vadiname, bendraisiais, niveliuojančiais, periferiniais. Tuos, kurių koeficiento reikšmė žemesnė už vidurkį, galime vadinti išskirtiniais, branduoliniais atributais.

Tikslumo dėlei norėtusi išskirti dar keletą branduolinių atributų tipų. Tai – išskirtiniai bruožai ir išimtiniai bruožai. Tai daroma todėl, kai kuriais atvejais koeficientas atsiranda dėl vieno atvejo, tačiau toks pasikartojimo dažnis neleidžia daryti statistinių išvadų, ir yra laikytinas greičiau išimtimi. Panagrinėkime tokį pavyzdį: tarkime, nagrinėjant kvartalus pagal bruožą „katalikų maldos namai“ kaip išskirtinį bruožą gauname rezultatą „kvartale yra stačiatikių maldos namai, kapinės, vienuolynas“, jų delta koeficientas yra smarkiai mažesnis už koeficiento vidurkį. Tačiau žinome, kad Vilniaus mieste atvejis, kad kvartale, kuriame yra katalikų bažnyčia, dar būtų ir stačiatikių cerkvė, yra vienintelis – 49 kvartale, ir yra laikytinas išimtimi, galima tik dėl sąlyginės LDK religinės tolerancijos. Todėl skaičiavimuose gautus bruožus su mažesniu delta rodikliu nei vidutinis stabilumo koeficiento vidurkis reikėtų išskirti – viršutinius bruožus, kurių delta reikšmė nedaug mažesnė už vidurkį, reikėtų laikyti „išskirtiniais“, o bruožus, kurių delta koeficiento reikšmė yra pati mažiausia, reikia laikyti „išimtiniais“, nesuformuojančiais taisyklės. Tiesa, dažnai tokia išimtis kaip tik ir sudaro visą tiriamo objekto įdomumą, nusako jo „veidą“.

Todėl rezultatų aptarime reikėtų vadovautis tokia taisykle – aptariamais 5 viršutiniai bruožai, su pačia didžiausia delta reikšme, kaip labiausiai bendri, dažniausiai pasikartojantys; 5 bruožai su delta reikšme, šiek tiek mažesne už vidurkį – kaip išskirtiniai bruožai; ir 5 bruožai su pačia mažiausia delta reikšme – kaip išimtiniai.

Kadangi diachroniniuose pjūviuose dėl medžiagos trūkumo nėra vertinti funkciniai erdviniai parametrai, galime nustatyti tik koreliaciją tarp konfesinių ir geografinių parametrų.

Taigi, pradėdami aptarimą nuo kvartalų, esančių „rytų krypties kelių įtakoje“.

Pav. 1 Rytų krypties kelių įtakos zona

Šioje zonoje išskirtiniais bruožais laikytume:

- Kvartale yra Unitų kapinės
- Kvartale yra Unitų maldos namai
- Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
- Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
- Kvartale yra stačiatikių maldos namai
- Kvartale yra stačiatikių kapinės
- Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
- Kvartale yra reformatų maldos namai

Taigi, šios zonos kvartalų išskirtinumas susijęs su slaviškos krikščionybės konfesijomis – unitizmu ir stačiatikybe, taip pat su protestantizmu. Galimas paaiškinimas tokiai koreliacijai – keliai ir miestai, į kuriuos jie veda. Visi keliai pro rytinę miesto dalį veda į rytinius LDK miestus, daugiausia apgyvendintus rusėnų. Logiška manyti, kad dauguma tu miestų prekių, pirklių, keliautojų, amatininkų mokinių atkeliauja tais keliais, galbūt tik įžengę į miestą ieško maldos namų, vietos prisiglausti – taip po truputį išryškėja tendencija: rytų krypties kelių įtakoje esantys kvartalai daugiausia visais laikotarpiais koreliuoja su stačiatikybe ir unitizmu.

Protestantų atsiradimas – taip pat išskirtinis šios zonos požymis. Gali būti, kad protestantų maldos namai sąmoningai ar nesąmoningai buvo įsteigti ne katalikiškoje miesto dalyje, o stačiatikiškoje, nes stačiatikiai, patys nebūdami dominuojanti konfesija, galimai buvo taikesni reformatų atžvilgiu – nes reformuojama buvo ne stačiatikybė, o katalikybė.

Niveliuojantys „rytų miestų krypties kelių“ zonos bruoža (t.y. bruožai, vienodai būdingi kaip šiai zonai, taip ir kitoms:

kwartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kwartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kwartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra vieša erdvė
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra katalikų kapinės

Matoma, kad kaip bendriniai bruožai rytų kelių zonai išsiskiria katalikų konfesiniai objektai – bažnyčios, vienuolynai, kapinės. Taip yra todėl, kad visų naginėjamų laikotarpių kontekste katalikiškas konfesinis objektas buvo daugelyje miesto kvartalų – visose kryptų, miesto centrų įtakos, reljefo ar miesto sienos zonose, tai nėra išskirtinumas, nes katalikiškų objektų yra visur. Tą patį galime pasakyti ir apie „kaimynystėje yra“ tipo bruožus. Natūralu, kadangi katalikiškų ir stačiatikiškų objektų mieste daug, dar daugiau kvartalų su jais yra „kaimynystės ryšyje“, taigi, kaimynystėje esantis katalikiškas ar stačiatikiškas kvartalas jokių išskirtinių bruožų nesuteikia.

Kvartalai, esantys „**Lenkijos miestų krypties kelių**“ įtakoje, pasižymi šiais išsiskiriančiais atributais:

72

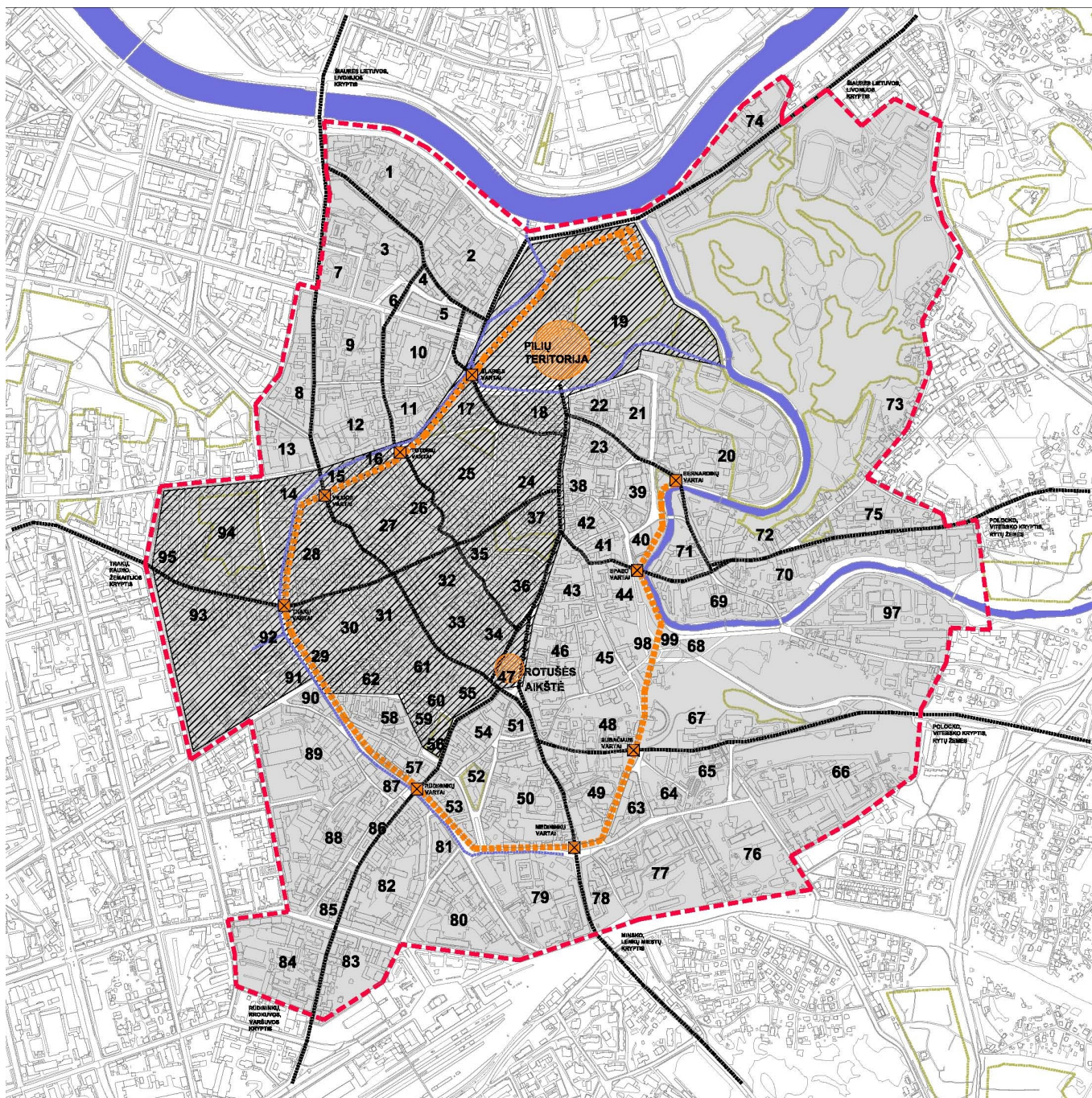
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra unitų kapinės
Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra unitų maldos namai
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartale yra katalikų kapinės
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė

Toks mažas išskirtinių bruožų kiekis, ir toks gausus ir sodrus bendrųjų bruožų rinkinys gali byloti apie tam tikrą miesto dalies kosmopolitiškumą, bruožų bendrumą su kitose miesto dalyse aptinkamai bruožais. Lenkijos krypties kelių zona apima Pilies gatvės traktą nuo pilių komplekso iki Rotušės aikštės, iš kur vėduokliška pasklinda iki Rūdininkų vartų (Šv. Stepono gatvės) ir Medininkų vartų (kurie turėjo aptarnauti ne tik Lydos kryptį, bet ir išsišakojant pietines kryptis – link Lenkijos miestų). Šaltiniuose Rūdininkų traktas minimas kaip „karalių kelias“, kuriuo atvykdavo Abiejų tautų valdovai iš Krokuvos (ir vėliau Varšuvos). Taigi, greičiausiai ši „karališka“ miesto dalis todėl ir yra pasižyminti visais bendriniais bruožais, nes čia tiesiog nėra vietos vienai konfesijai – prie svarbiausio miesto trakto stengiasi susiburti visi. Todėl čia randame ir katalikų kapines, vienuolynus, maldos namus, ir stačiatikių kapines bei maldos namus (bet nėra vienuolyno – „stačiatikiškas vienuolynas“ yra prie išskirtinių bruožų, taip yra todėl, kad Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje tokie vienuolynai buvo vos du – Bazilijonų ir Šv. Dvasios, tai, palyginti su kitų objektų dažniu, yra pakankamai išskirtina). Taip pat ir su unitais – šioje zonoje yra jų vienintelis vienuolynas, iš stačiatikių konfesijos perimtas Bazilijonų kompleksas.

„Lietuviškų žemių krypties“ kelių įtakos zonos kvartaluose nustatome šiuo išskirtinius bruožus:

kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartale yra judėjų maldos namai
Kvartalą riboja judėjiško pavadinimo gatvė

Galime numanyti, kad šios zonos išskirtinumas – katalikiškumas – yra atsiradęs seniausias miesto gyvavimo etapais, dar prie krikštų XIV amžiuje. Šioje zonoje yra pranciškonų bažnyčios ir vienuolyno kompleksas ir Šv. Mikalojaus bažnyčia, objektai, konkuruojantys dėl seniausių katalikiškų maldos namų vardo.

Pav. 3 Lietuvių-prūsų žemių (vakarinių LDK miestų) krypties kelių įtakos zona

Tikra išimtis – judėjų maldos namai ir judėjiško pavadinimo gatvė. Tačiau toks išskirtinumas randamas visos zonos, kurios apima 32 kvartalą, kuris ilgą laiką buvo vienintelis apie žydų bendruomenę liudijantis teritorinis vienetas. Nors po XVII amžiaus vidurio privilegijos galime manyti žydų bendruomenę paplitus žymiai platesniame areale, tačiau sinagoga ir Žydų gatvė (vėliau Sinagogos gatvė) liko 32 kvartale.

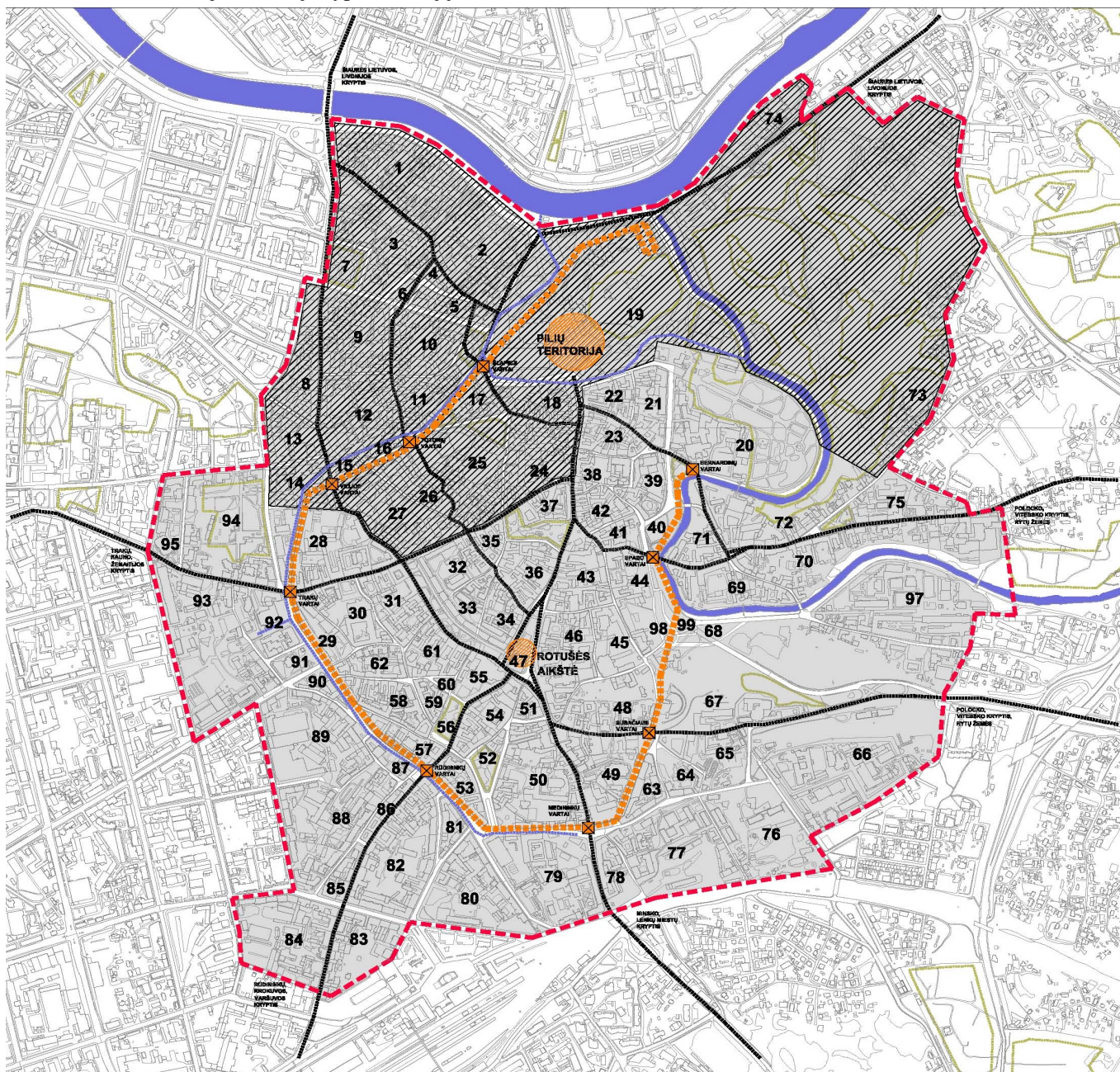
Zonos bendrieji bruožai rasti šie:

- Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
- Kvartale yra reformatų kapinės
- Kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
- Kvartale yra reformatų maldos namai

Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra katalikų kapinės

Visi šie bruožai miesto kontekste pasikartoja dažniau, mieste galime rasti kvartalų ir kitose zonose, kurie turėtų reformatų kapines (12 kvartalas) arba maldos namus (38, 43, 61 kvartalai), kurių kaimynystėje būtų kvartalas su judėjiškais bruožais (visi kvartalai aplink 32-ąjį). „Katalikiško pavadinimo gatvė“ yra unikalus niveliuojantis, bendrasis bruožas, kurį galime rasti visose miesto dalyse.

Pav. 4 Šiaurės, Livonijos miestų krypties kelių įtakos zona

„Vokiškų šiaurinių miestų krypties“ kelių įtakoje randame šiuos bruožus:

Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra judėjų maldos namai
Kvartalą riboja judėjiško pavadinimo gatvė

Šie bruožai yra pakankamai panašūs į „lietuviškų žemių krypties kelių“ zonoje nustatytus išskirtinumus. Čia galima įžvelgti tam tikrą koreliaciją – už lietuviškų žemių vakarų kryptimi irgi randame vokiškus miestus Prūsijoje (Varmijos-Mozūrijos žemėse). Gali būti, šių zonų panašumai susiję būtent dėl vokiškumo faktoriaus, pirmiausiai stimuliuojančio protestantizmą (vokiškos žemės yra reformacijos lopšys), taip pat turinčio kažkokios įtakos judėjams. Juk Vilniaus žydai save vadino aškenaziais, tai hebrajiškas Vokietijos pavadinimas – Aškenazas, taigi, save vadino „vokiečiais“ (plg. žydai sefardai kilę iš Sefaro, hebrajiškai Ispanijos).

Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartale yra reformatų kapinės
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra katalikų kapinės
Kvartale yra reformatų maldos namai
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas

Lietuviškų krypties kelių ir vokiškų krypties kelių įtakų zonų panašumas dar labiau išryškėja palyginus bendruosius šių zonų bruožus, kurie beveik sutampa. Toks panašumas šių krypties zonoje leistų identifikuoti pakankamai vienalytę teritoriją, kurios skiriamieji bruožai – solidūs katalikų konfesiniai objektai, esantys tolerantiškame santykiyje su protestantiškais ir judėjiškais religiniais centrais.

„Pilies įtakos zonoje“ (tiesioginėje ir periferinėje) [1 žemėlapis] nustatome tokius išskirtinius bruožus:

Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartale yra katalikų kapinės
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas

Šioms dviem zonoms galime išskirti kai kuriuos dėsningumus. Arčiau pilies, arba didesnėje pilies įtakoje, turime beveik išskirtinai konfesinius katalikų objektus (žr. bendrųjų bruožų pilkąją dalį), tačiau kadangi tai miesto kontekstu nėra išsiskiriantis bruožas, paliekame katalikiškumą bendriesiems atributams. Tačiau juo toliau nuo pilies (pilies periferinė įtakos zona), tuo daugiau atsiranda išskirtinių bruožų - tai ir katalikų, ir stačiatikių konfesiniai objektai, taip pat kvartalais su reformatiškais ar unitiškais bruožais kaimynystėje.

Prie bendrųjų, niveliuojančių parametrų priskirsime katalikiškumą prie pilies esančioje zonoje (visi 5 bendrieji bruožai susiję su katalikybe).

Toliau nuo pilies esanti zona pasižymi bendraisiais bruožais, būdingais ir kitose vietose (pagal kitus parametrus aprašomomos) esančioms kvartalų grupėms – tai ir katalikiško ar stačiatikiško pavadinimo gatvės, reformatiški, judėjiški ar unitiški atributai arba jų kaimynystė gretimuose kvartaluose.

Rotušės įtakos zonoje kvartalai pasižymi šiais išskirtinumis (pilka spalva pažymėti arčiau rotušės esančių kvartalų išskirtiniai bruožai):

Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra Unitų kapinės
Kvartale yra Unitų maldos namai
Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
Kvartale yra judėjų maldos namai
Kvartalą riboja judėjiško pavadinimo gatvė
Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė
Kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas

Žemiau sužymėti kvartalų rotušės įtakos zonoje bendrieji bruožai (pilka spalva pažymėti arčiau rotušės esančių kvartalų bendrieji bruožai):

Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra katalikų kapinės
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra reformatų maldos namai
Kvartale yra reformatų kapinės
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų judėjų konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra katalikų kapinės

Sulyginę išskirtinių ir bendrųjų bruožų sąrašus, galime apibendrinti, kad Rotušės kaimynystėje esantys kvartalai išsiskiria unitų, stačiatikių ir judėjų konfesiniais objektais, o

katalikų konfesiniai objektai lieka niveliuojantis bruožas, tai yra, būdingas visai „rotušės kaimynystės“ zonai. Beje, stačiatikių ir unitų konfesiniai objektai yra išskirtiniai tik toliau nuo rotušės esančiuose kvartaluose, o arčiau rotušės esančiose teritorijose šie objektai tampa niveliuojančiu, bendru rodikliu, kartu su katalikų konfesiniais objektais.

Kvartalai, esantys **toliausiai nuo miesto sienos** (pačiame centre, semantiškai „saugiausioje“ vietoje), turi šiuos išskirtinius atributus:

Kvartale yra judėjų maldos namai
Kvartalą riboja judėjiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra stačiatikių maldos namai

Pakankamai įdomus rezultatas. Ta vieta, kuri tarsi turėtų būti labiausiai prestižinė, semantiškai saugiausia (nes yra toliausiai nuo miesto sienos, prie kurios ir vyktų mūšis miesto apgulties atveju), atitenka nedominuojančioms konfesijoms. Tokį efektą dar būtų galima paaiškinti stačiatikių atžvilgiu: ši bendruomenė įsikūrė centrinėje senamiesčio dalyje dar tada, kai tai buvo priemiestis, o pagrindinis miesto centras buvo pilių teritorija. Nuo XIV amžiaus vidurio ten egzistavo stačiatikių maldos namai. Todėl miestui išsiplėtus stačiatikiai tiesiog gavo naudos dėl savo ankstyvo įsikūrimo, nors po 1387 metų krikšto ir nebuvo dominuojanti bendruomenė ir konfesija katalikiškame Vilniuje. Kiek keistesnis yra žydų bendruomenės gyvavimo šioje vietoje klausimas. Nors ir itin tolerantiška, LDK visuomenė vistiek diskriminavo žydus dėl religijos, kartais kildavo pogromai, kiekviena veikla nebuvo savaime leistina, o reikėdavo kunigaikščio privilegijos. Todėl žydų įkurdinimas 32 kvartale, seniausių katalikiškų objektų apsuptyje (Šv. Jono, Šv. Dvasios bažnyčios) liudija apie kažkokį išskirtinį šios bendruomenės vaidmenį miesto gyvenime. Galima spėti, kad tai yra ekonominė svarba.

Toliau nuo centro, **arčiau miesto sienos** esančių kvartalų išskirtinumas yra šie:

Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas

Šioje zonoje randame beveik visų konfesijų objektus – išskyrus judėjų. Todėl konfesinių objektų gausa nėra išskirtinis bruožas. Šiuo atveju išskiriame katalikų vienuolyno buvimą. Taip yra todėl, kad daugelis bažnyčių buvo su vienuolynais, tačiau atsiranda ir bažnyčių be vienuolyno – tarkime, Šv. Mikalojaus bažnytelė, tokiu atveju vienuolynas tampa nebe „savaime suprantamas“, bendras bruožas, tačiau įgauna ir tam tikro išskirtinumo. Tačiau kadangi šis išskirtinumo rodiklis pagrįstas viso labo vieno objekto egzistencija, tai nėra statistiškai patikimas duomuo, todėl katalikišką bažnyčią be vienuolyno turėtume laikyti labiau išimtimi šioje zonoje. Tiesa, kitose zonose tokių pasitaiko ir daugiau – pvz., katedra, Šv. Onos/Šv. Barboros

koplyčios. Visos kitos turi kokio nors pobūdžio visuomeninius priestatus – vienuolynus, špitoles, mokyklas (universitetą).

Arčiausiai miesto sienos (tačiau vis dar sienos viduje) esantys kvartalai pasižymi šiais išskirtinumais:

- Kvartale yra Unitų vienuolynas
- Kvartale yra stačiatikių maldos namai
- Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
- Kvartale yra Unitų kapinės
- Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė

Kaip bendrieji bruožai gali būti aprašomi katalikų konfesinių objektų buvimas, katalikiško pavadinimo gatvės, katalikiški kvartalai kaimynystėje. Tačiau kadangi po Bresto unijos stačiatikių vienintelė cerkvė ir buvo prie pat miesto sienos, 49 kvartale, o kitur jos buvo paverstos į unitų cerkves, tai yra išskirtinis (nors ir tik vieno objekto) statistinis bruožas – stačiatikių maldos namai ir vienuolynas. Tokia pati situacija ir su unitais – ilgainiui 50 kvartale liko vienintelis visame mieste unitų vienuolynas, nors unitų maldos namų randame ir kitose zonose – todėl unitų vienuolynas yra ženklus šios zonos išskirtinumas.

Už miesto sienos įsikūrę kvartalai turi šiuos nustatytus išskirtinumus:

- Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
- Kvartale yra katalikų kapinės
- Kvartale yra stačiatikių maldos namai

Iš karto derėtų pakomentuoti, kad šiaip stačiatikių vienuolynams nėra būdinga būti už miesto sienos, tačiau situacija buvo iškreipta carinės valdžios nurodymu pavertus Jėzaus širdies bažnyčią ir vizitiečių vienuolyną stačiatikių religiniu centru 1865 metais, taip baudžiant 1864 metų sukilimo dalyvius katalikus už maištą.

Prie bendrųjų rodiklių reikia priskirti šiuos:

- Kvartale yra reformatų kapinės
- Kvartale yra reformatų maldos namai
- Kvartale yra katalikų vienuolynas
- Kvartale yra katalikų maldos namai

Beveik visi reformatų konfesiniai objektai su laiku buvo perkelti už miesto sienos: kalvinų maldos namai iškelti į 28B kvartalą, kapinės į 94. Todėl reformatiški konfesiniai objektai už miesto sienos yra labiau taisyklė, o ne išskirtinumas.

Taip pat yra ir su katalikų vienuolynais bei bažnyčiomis. Katalikiškų objektų plėtra vyko tolygiai miesto centre, vėliau persikėlė ir už miesto sienos. Už sienos yra keletas svarbių ir senų vienuolynų – Šv. Jurgio, Šv. Petro ir Povilo, Misionierių, Jėzaus Širdies, todėl katalikiškų konfesinių objektų buvimas už miesto sienos yra labiau bendrinis rodiklis.

Žemiausiose miesto terasose esantys kvartalai nepasižymi pirminiais konfesiniais bruožais:

Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas

Jų bruožai labiau antraeiliai, kalbantys apie tai, kas kvartalą riboja arba kas yra kvartalo kaimynystėje. Tačiau yra labai aiškūs bendriniai bruožai:

Kvartale yra katalikų kapinės
Kvartale yra reformatų kapinės
Kvartale yra reformatų maldos namai
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartale yra katalikų vienuolynas

Iš šio sąrašo galime spręsti, kad žemiausiose upių slėnių terasose esantys kvartalai daugumoje turėjo katalikų ir reformatų konfesinius objektus.

Vidutinėse terasose randame šiuos išskirtinius kvartalų bruožus:

Kvartale yra Unitų kapinės
Kvartale yra Unitų maldos namai
Kvartale yra reformatų maldos namai
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartale yra judėjų maldos namai

Matome, kad šioje zonoje katalikų konfesiniai objektai yra niveliuojantis veiksnys, dominuojantis konfesinėje pusiausvyroje, o unitų, reformatų, stačiatikių ir judėjų konfesiniais objektai yra šios zonos išskirtinumas.

Aukščiausiose terasose išskiriame šiuos išskirtinius bruožus:

Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra katalikų kapinės
Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė

Bruožai pakankamai neryškūs, giminingi su bendraisiais, niveliuojančiaisiais bruožais:

Kvartale yra Unitų kapinės
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartale yra Unitų maldos namai
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra katalikų maldos namai

Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra stačiatikių kapinės

Zonos išskirtinumas – kad čia nėra reformatų ar judėjų konfesijų apraiškų, tačiau teritorija ryškiai siejasi su katalikų, stačiatikių ir unitų konfesijomis. Tiesa, šios apraiškos yra bendrinės, būdingos ir kitoms aptariamoms zonoms, tačiau išskirtiniai bruožai yra neryškūs, antraeiliai – kaip antai stačiatikiško ar katalikiško pavadinimo gatvė.

2.1.4. Sinchroninė atribucija. 1795 metai

Siekiant nustatyti kvartalų istorinės atminties, kuri buvo išaiškinta diachroninės analizės metu, pasireiškimo mastą, nagrinėjamo laikotarpio (1300-1795) pabaigoje 1795 metams papildomai atlikta sinchroninė struktūrinė–tipologinė kvartalų analizė.

Sinchroniniame pjūvyje galime naudotis turtingesniais istoriniais šaltiniais, suteikiančiais žinių apie to meto miesto erdvinę kompoziciją, kvartalų struktūrą ir formą, todėl įvesta dar viena parametrų grupė – funkciniai-erdviniai bruožai. Tikėtasi, kad šių dviejų tyrimų duomenų sugretinimas leistų „stereoskopiškiau“ apžvelgti konfesinių kvartalų istorinius savitumus.

Sinchroninėje atribucijoje galime naudotis turtingesniais istoriniais šaltiniais, suteikiančiais žinių apie to meto miesto erdvinę kompoziciją, kvartalų struktūrą ir formą, todėl įvesta dar viena parametrų grupė – funkciniai-erdviniai bruožai.

Galime išskirti **kompozicinius bruožus** (pavyzdžiui, kvartale yra bokštas, kvartale yra vieša erdvė). 1795 metais visos senamiesčio bažnyčios jau turi susiformavusią architektūrinę išraišką (vėlesniais XIX amžiaus cariniais perstatymais buvo keista, nors ir drastiškai, bet daugiausia tik išorės apdaila). Taigi, tos bažnyčių varpinės, kurias matome šiandieną, jau buvo pastatytos (tiesa, ne visos išliko – nugriauta pranciškonų vienuolyno gotikinė varpinė). Taip pat jau buvo susiformavusios viešos erdvės – kai kur kaip gatvių išplatėjimai, kitur kaip kvartalo dalis – kurdonerai, sodai, aikštės.

Svarbus erdvinis parametras – kvartalo **ribos**. Kvartalą gali riboti vieša erdvė (aikštė), vanduo (Vingrės, Vilnios, Neries upės), gatvė, arba gynybinis įrengimas (miesto siena).

Taip pat šiame laikotarpyje turime galimybę aprašyti kvartalo **funkciją**. Daugelis kvartalų Vilniaus senamiestyje yra gyvenamosios-ūkinės paskirties. Tokiame kvartale pastatytuose pastatuose dažniausiai yra ir dirbama, ir gyvenama. Dauguma tų kvartalų, kurie turi kokios nors konfesijos maldos namus, yra ir gyvenamosios-ūkinės veiklos, tokie kvartalai laikomi mišriais. Taip pat yra kvartalų, kuriuose yra tik konfesiniai objektai – bažnyčios, vienuolynai, kapinės, ir jokia pasauliečių gyvenamoji ar ūkinė veikla nėra vykdoma. Tokie kvartalai yra grynai konfesiniai.

Pagal Grunerto planą nesunkiai galime suskaičiuoti **posesijų skaičius kvartale** - nustatyti kvartalo tankį. Pagrindinės išskiriamos grupės būtų kvartalai su mažiau nei 5 sklypais (posesijomis), kvartalai su 5-15 sklypų, ir kvartalai su daugiau nei 15 sklypų. Šie rodikliai galima siejasi su kontingentu – mažesniu tankiu sau gali leisti gyventi turtingesni miestiečiai – pirkliai, didikai, bažnyčios hierarchai. Tokiame retesnio sudalinimo kvartale tikėtina, kad yra daugiau tvarkos (nes mažiau šeimininkų, ko pasekoje yra lengvesnė aplinkos kontrolė). Tankiau sudalintuose kvartaluose greičiausiai sau gali leisti gyventi vidutinės klasės atstovai – paprasti pirkliai, pasiturintys amatininkai. Tankiausiai sudalintuose sklypuose tikėtina, kad gyvena vargingiausioji bendruomenės dalis. Yra ir kitokių prielaidų – kad itin tankiai sudalintuose Stiklių gatvės rajono kvartaluose gyvenę žydai tokį smulkumą pasiekė ne dėl vargingos egzistencijos, o dėl itin bendruomeniško gyvenimo būdo, kai kartais netgi nėra aiškos ribos tarp skirtingų posesijų.

Konfesinio objekto svarbą galime nusakyti **konfesinių posesijų ploto santykiu su viso kvartalo plotu**. Štai daugelis Vilniaus senamiesčio kvartalų visai neturi jokių konfesinių sklypų – juose nėra kapinių, bažnyčios ar vienuolyno – tokiu atveju santykis lygus 0. Kito tipo kvartalai, kuriuose konfesinės posesijos kvartale sudaro nedidelę dalį: 0 - 0.3 viso ploto. Taip pat gali būti, kad kvartale ženklia masės dalį sudaro konfesinės posesijos, jų santykis 0.3 - 0.7, tai 24, 50 kvartalai. Ketvirtoji grupė – kai didžiąją kvartalo dalį sudaro konfesinės posesijos, jų santykis yra 0.7-1, pavyzdžiui, 20 kvartalas. Atitinkamai gali spręsti apie konfesijos turtingumą ir įtaką – pavyzdžiui, greičiausiai visą kvartalą užėmusi konfesija yra turtingesnė ir įtakingesnė už tą, kurios sklypo plotas sudaro tik dešimtadalį viso kvartalo ploto.

Grunerto plano dėka galime nustatyti **užstatymo pobūdį** – ar kvartale bent vienos posesijos pagrindis statinys yra mūrinis, arba ar kvartale bent vienos posesijos pagrindinis statinys yra medinis. Natūraliai padarysime išvadą, kad tie kvartalai, kuriuose nei viena posesija neturi mūrinio pastato, yra neturtingi, o kuriuose yra mūrinių pastatų – yra apgyvendinti labiau pasiturinčių asmenų.

Giminingas parametras yra ir **perimetro suformavimas** - kvartalo perimetras gali būti pilnai suformuotas, arba kvartalas gali turėti perimetrinio užstatymo formavimosi apraiškų. Iš to galime spręsti apie kvartalo vietos strategiškumą – paklausiose vietose esančių kvartalų perimetrai pilnai suformuoti, o prastesnėse vietose – yra tuščių tarpų, kuriuose norinčių statyti neatsiranda.

Skirstymą galime atlikti ir pagal **kvartalo formą** - kvartalas yra labiau stačiakampis, kvartalas yra labiau trikampis arba kvartalas yra labiau netaisyklingos formos. Šio skirstymo prasmės labiau semantinio pobūdžio – ar kvartalas yra tvarkingas, ar suplanuotas atsitiktinai.

Toliau galime atrasti koreliacijų tarp kvartalo formos ir konfesinių arba kitų funkcinių erdvių parametrų.

Remiantis sinchroninio pjūvio duomenimis, galime padaryti suvestinį kvartalų aprašą: nustatyti, koks yra bruožų profilis:

- kvartalo su katalikiška bažnyčia ir vienuolynu;
- kvartalo su stačiatikių cerkve ir vienuolynu;
- kvartalo su reformatų maldos namais;
- kvartalo su judėjų maldos namais;
- Kvartalo su unitų cerkve ir vienuolynu.

„Katalikiško“ kvartalo profilis:

Su katalikiška bažnyčia:

Išskirtiniai bruožai

Kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
Posesijų skaičius virš 15
Konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0 - 0.3
Už miesto sienos
Kvartale yra bent vienas medinis pastatas
Tiesioginė Rotušės įtakos zona
Kvartale yra konfesinės veiklos
Kvartale yra vieša erdvė
Kvartale yra bokštas
Konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.7 - 1
Konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.3 - 0.7
Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartale yra katalikų kapinės

Bendriniai bruožai

Posesijų skaičius 5-15
Toliau nuo miesto sienos
Žemiausios terasos
Periferinė Rotušės įtakos zona
Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
Rytų miestų krypties kelių įtakoje
kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Aukščiausios terasos
kvartalą riboja gatvė
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
Posesijų skaičius iki 5
Kvartalas pilnai suformuotu perimetru
Tiesioginė pilies įtakos zona
Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė
Kvartalą riboja vieša erdvė
vidutinės terasos
Periferinė pilies įtakos zona
kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
kvartale yra administracinės veiklos
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartalas labai trikampis
kvartalas labiau netaisyklingos geometrijos
Kvartalas labiau keturkampis
kvartalą riboja vanduo
Lietuviškų žemių krypties kelių įtakoje
Arčiausiai miesto sienos

Su katalikišku vienuolynu:

Išskirtiniai bruožai

Lietuviškų žemių krypties kelių įtakoje
Arčiausiai miesto sienos
Už miesto sienos
Posesijų skaičius virš 15
Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
Tiesioginė Rotušės įtakos zona
kvartale yra konfesinės veiklos
Kvartale yra vieša erdvė
Kvartale yra bent vienas medinis pastatas
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra katalikų maldos namai
Kvartale yra katalikų kapinės
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.7 - 1
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.3 - 0.7
Kvartale yra katalikų vienuolynas
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas

Bendriniai bruožai

Posesijų skaičius iki 5
Rytų miestų krypties kelių įtakoje
kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0 - 0.3
Periferinė Rotušės įtakos zona
Žemiausios terasos
Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė
Tiesioginė pilies įtakos zona
Aukščiausios terasos
Periferinė pilies įtakos zona
Posesijų skaičius 5-15
Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Toliau nuo miesto sienos
kvartalą riboja gatvė
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
kvartalas labiau netaisyklingos geometrijos
Kvartalas labiau keturkampis
Kvartalas pilnai suformuotu perimetru
vidutinės terasos
kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalą riboja vieša erdvė
Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje
Kvartalas labiau trikampis
kvartalą riboja vanduo

„Stačiatikiško“ kvartalo profilis:

Su stačiatikių cerkve:

Išskirtiniai bruožai

Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų
stačiatikių konfesinių pastatų remontas

Bendriniai bruožai

Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų
turintis kvartalas
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
kvartalą riboja gatvė
Periferinė Rotušės įtakos zona
Posesijų skaičius 5-15
Rytų miestų krypties kelių įtakoje
kvartale yra konfesinės veiklos
Kvartalas labai trikampis
Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
Aukščiausios terasos
Kvartale yra katalikų maldos namai
Arčiausiai miesto sienos
Kvartale yra katalikų vienuolynas
kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis
kvartalas
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra vieša erdvė
Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų
katalikų konfesinių pastatų remontas
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.
3 - 0. 7

Su stačiatikių vienuolynu:

Išskirtiniai bruožai

Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra stačiatikių maldos namai
Kvartale yra stačiatikių vienuolynas
Kvartale yra stačiatikių kapinės
Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų
stačiatikių konfesinių pastatų remontas

Bendriniai bruožai

Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų
turintis kvartalas
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
kvartalą riboja gatvė
Periferinė Rotušės įtakos zona
Posesijų skaičius 5-15
Rytų miestų krypties kelių įtakoje
kvartale yra konfesinės veiklos
Kvartalas labai trikampis
Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
Aukščiausios terasos
Kvartale yra katalikų maldos namai
Arčiausiai miesto sienos
Kvartale yra katalikų vienuolynas
kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų
turintis kvartalas
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra vieša erdvė
Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų
katalikų konfesinių pastatų remontas
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu -
0. 3 - 0. 7

„Unitiško“ kvartalo profilis

Su unitų cerkve:

Išskirtiniai bruožai

Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra Unitų Vienuolynas
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų
unitų konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra Unitų maldos namai
Kvartale yra Unitų kapinės

Bendriniai bruožai

kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų
turintis kvartalas
Aukščiausios terasos
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
Posesijų skaičius iki 5
Kvartalas pilnai suformuotu perimetru
kvartalą riboja gatvė
Kvartalas su perimetro formavimo
paraiškomis
vidutinės terasos
Toliau nuo miesto sienos
Periferinė Rotušės įtakos zona
Periferinė pilies įtakos zona
Kvartalas labiau keturkampis
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų
katalikų konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
Rytų miestų krypties kelių įtakoje
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu -
0 - 0.3
Kvartalas labai trikampis
Kvartalą riboja vieša erdvė
Arčiausiai miesto sienos
kvartale yra konfesinės veiklos
kvartalą riboja vanduo
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra vieša erdvė
Posesijų skaičius virš 15
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu -
0.3 - 0.7
kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų
turintis kvartalas
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu -
0.7 - 1

Su unitų vienuolynu:

Išskirtiniai bruožai

konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.3 - 0.7
kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra Unitų maldos namai
Kvartale yra Unitų kapinės
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų unitų konfesinių pastatų remontas
Kvartale yra Unitų Vienuolynas

Bendriniai bruožai

kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos kvartalą riboja gatvė
Periferinė Rotušės įtakos zona
Kvartalas labiau keturkampis
kvartale yra konfesinės veiklos
Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje
Aukščiausios terasos
Arčiausiai miesto sienos
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra vieša erdvė
Posesijų skaičius virš 15

“Reformatiško“ kvartalo (su reformatų maldos namais) profilis:

Išskirtiniai bruožai

Lietuviškų žemių krypties kelių įtakoje
konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0 - 0.3
Kvartale yra reformatų kapinės
Kvartalą riboja reformatiško pavadinimo gatvė
Kvartale aptariamam laikotarpiu vyko esamų reformatų konfesinių pastatų remontas

Bendriniai bruožai

Kvartalą riboja vieša erdvė
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
Kvartalas pilnai suformuotu perimetru
kvartalą riboja gatvė
Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
Kvartalas labiau trikampis
vidutinės terasos
Kvartale yra bent vienas medinis pastatas
Toliau nuo miesto sienos
Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
Kvartalas labiau keturkampis
Už miesto sienos
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra bokštas
Kvartale yra vieša erdvė
Posesijų skaičius 5-15
Periferinė Rotušės įtakos zona
Žemiausios terasos
kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
kvartale yra konfesinės veiklos
Periferinė pilies įtakos zona
kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
Posesijų skaičius virš 15

“Judėjiško“ kvartalo (su sinagoga) profilis:

Išskirtiniai bruožai

Toliausiai nuo miesto sienos
kvartale yra administracinės veiklos
Kvartalą riboja judėjiško pavadinimo gatvė
Kvartale yra judėjų maldos namai

Bendriniai bruožai

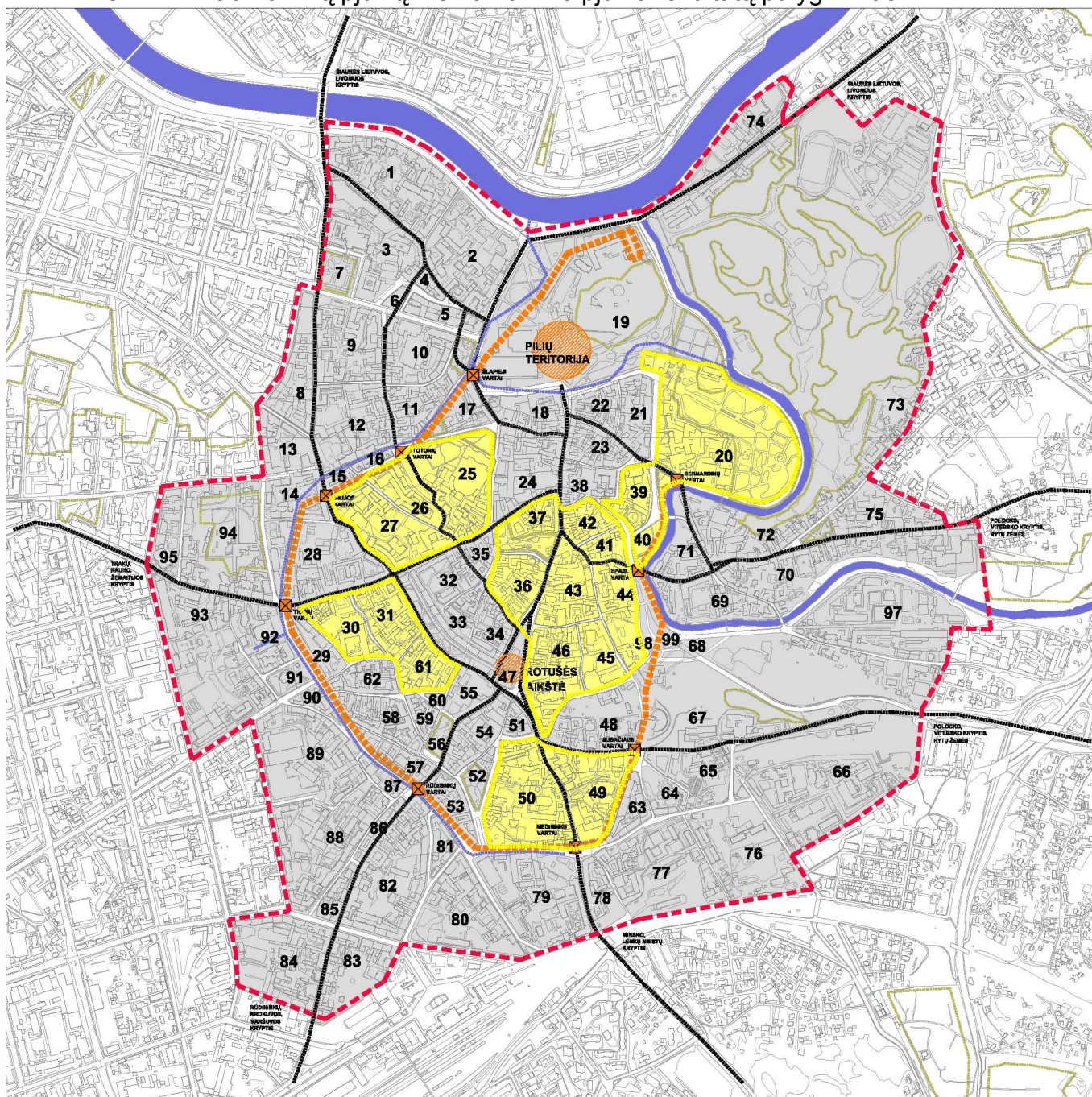
kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų
bruožų turintis kvartalas
Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
kvartalą riboja gatvė
vidutinės terasos
Periferinė Rotušės įtakos zona
Kvartalas labiau keturkampis
Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo
gatvė
Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje
kvartale yra konfesinės veiklos
Kvartalas pilnai suformuotu perimetru
kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų
bruožų turintis kvartalas
Posesijų skaičius virš 15
Lietuviškų žemių krypties kelių įtakoje
konfesinių posesijų santykis su kvartalo
plotu - 0 - 0,3
kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų
bruožų turintis kvartalas

Profiliai sudaryti atribucijos skaičiavimuose įvedus filtravimą pagal profilio charakterį, pvz. „katalikų maldos namai“, „unitų vienuolynas“ ir panašiai. Tokiu būdu galime patikrinti visų kitų bruožų egzistavimą kartu su kuriuo nors konkrečiu savitumu. Tarkime, filtruodami bruožus per savitumą „katalikų maldos namai“, gauname tipiško, etaloninio kvartalo su katalikų bažnyčia bruožų sąvadą.

Į aukščiau pateiktas profilių lenteles išrinkti tie bruožai, kurių egzistavimo dažnis leidžia teigti jį buvus būdingu filtruojančio bruožo aplinkoje. Lentelėse yra dvi sekcijos: išskirtiniai bruožai, ir bendriniai bruožai. Esminis skirtumas yra išskirtinumo mastas. Kitaip tariant, bendrinius bruožus turi visi ar dauguma filtruojančio savitumo kvartalų. Pvz., filtruodami per savitumą „katalikų maldos namai“ gauname, kad labiausiai bendras tokiems kvartalams bruožas yra „katalikų vienuolynas“. Katalikiškoje aplinkoje bažnyčios ir vienuolyno pora yra labai dažnai pasitaikanti ypatybė. Tačiau lyginant su kitomis kvartalų grupėmis, tarkime, kvartalais su unitų cerkvėmis, tai tampa išskirtinumu, nes unitų cerkvės kartu su vienuolynu kvartale būna išimtiniais atvejais.

Toliau šie profiliai padės nustatyti abstraktaus, etaloninio konfesinio rajono bruožų sąrašą, tapatybės „pasą“.

2.1.5. Diachroninių pjūvių ir sinchroninio pjūvio rezultatų palyginimas.

Pav. 5 Tiriamos kvartalų grupės

Palygindami diachroninių pjūvių ir sinchroninio pjūvio rezultatus, galime nustatyti, kiek tvirta yra kvartalo ar kvartalų grupės „istorinė atmintis“. Pavyzdžiui, sinchroniniame pjūvyje tirdami, tarkim, 50 kvartalą, jį priskiriame unitiškesiems, ir susiedami jo konfesiškumą su geografiniais arba erdviniais–funkciniais parametrais neišvengiame tokių išvadų, kaip: „Kvartalų su unitų cerkve ir vienuolynu būdingi bruožai – netolima miesto sienai dislokacija rytinių LDK miestų krypties kelių įtakoje aukščiausiose reljefinėse terasose, periferinėje miesto rotušės įtakoje“. Tačiau ši išvada, nors visiškai teisinga, atspindi tik 1795 metų „realijas“, tuo tarpu iš diachroninių pjūvių žinome, kad ankstesniais laikotarpiais šis vienuolynas priklausė stačiatikių konfesijos

„jurisdikcijai“. Taigi, norėdami aptarti konfesiškumo ir geografinių ar erdvinių parametrų sąsajas, visų pirma turime nustatyti, kiek tvirtas tas konfesiškumo rodiklis aptariamuoju laikotarpiu – 1795 metais.

Šiam tyrimui parinktos kelios anksčiau aprašytos įdomesnių kvartalų grupės.

Jų konfesiškumo situacija turėtų pakankamai vaizdžiai nupasakoti viso miesto konfesinę situaciją. Tiesa, išsamiam konfesiniam vaizdui gauti skaičiavimus reikėtų atlikti kiekvienam kvartalui atskirai, tačiau to neapsiimama daryti dėl keleto priežasčių – kurių svarbiausia yra statistinė paklaida.

25, 26, 27 kvartalų grupės sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

25, 26, 27 kvartalų sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

Stabilumo koeficientas sinchroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	0,81568833 konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.7 - 1
	0,83899371 kvartale yra administracinės veiklos
	0,89143082 Kvartale yra vieša erdvė
	0,91764937 Kvartale yra katalikų kapinės
	0,92289308 Kvartale yra katalikų maldos namai
	0,93221523 Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
	0,93834823 Periferinė pilies įtakos zona
	0,93834823 Kvartale yra katalikų vienuolynas
	0,93834823 kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
	0,94386792 Toliau nuo miesto sienos
	0,95042256 kvartale yra konfesinės veiklos
	0,95620607 Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje
Nivelijuojantys bruožai	0,95754717 Arčiausiai miesto sienos
	0,96134696 kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
	0,96370899 Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
	0,97200491 vidutinės terasos
	0,978826 konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0 - 0.3
	0,97885634 Kvartale yra bent vienas medinis pastatas
	0,98939394 Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
	0,98962648 kvartalą riboja gatvė
	0,99010016 Posesijų skaičius iki 5
	0,99010016 Kvartalas pilnai suformuotu perimetru
	0,99047869 Kvartale yra bokštas
	0,99047869 Posesijų skaičius 5-15
	0,99047869 kvartalas labiau netaisyklingos geometrijos
	0,99058569 Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
	0,99108351 Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
	0,99205337 Periferinė Rotušės įtakos zona
	0,99205337 Kvartalas labiau keturkampis
	0,99966134 kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas

Stabilumo koeficientas diachroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	0,66489625 Kvartale aptariamu laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
	0,67349932 Kvartale yra bokštas
	0,70322459 Kvartale yra katalikų kapinės
	0,72033827 Kvartale yra katalikų vienuolynas
	0,73981073 Kvartale yra vieša erdvė
	0,74262202 kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
	0,75826015 Kvartale yra katalikų maldos namai
Nivelijuojantys bruožai	0,81569309 Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
	0,97269201 Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
	0,99121339 Kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas

Šiai kvartalų grupei diachroniniuose skaičiavimuose nustatyti išskirtiniai bruožai „katalikų konfesinių objektų remontas“, „katalikų maldos namai, vienuolynas, kapinės“ ir „vieša erdvė“ sutampa su sinchroniniuose skaičiavimuose nustatytais išskirtiniais bruožais. Taip pat stabilūs išlieka ir nivelijuojantys bruožai „kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė“ ir „kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas“.

Tai galima pakomentuoti taip: ši kvartalų grupė visada buvo katalikiška, todėl katalikiškų objektų išskirtinumas ir sinchroniniame, ir diachroniniame skaičiavime tik patvirtina šios kvartalų grupės konfesinį „veidą“.

Kai kurie bruožai pakeitė savo pobūdį. Bruožai „kvartale yra bokštas“ ir „kaimynystėje yra katalikiškas kvartalas“ diachroniniuose pjūviuose pažymėti kaip išskirtiniai, o 1795 metų pjūvyje jie virsta niveliuojančiais. Taip pat diachroniniuose rezultatuose pažymėtas kaip niveliuojantis bruožas „kaimynystėje yra reformatiškas kvartalas“ sinchroniniame pjūvyje virsta išskirtiniu. Taip atsitinka dėl šių bruožų nepastovumo. Daugelyje nagrinėtų diachroninių pjūvių kvartalai dar neturėjo bokštų (bažnyčios neturėjo varpinių), vėlesniuose laikotarpiuose jie atsirado. Todėl diachroniniuose rezultatuose jie minimi kaip išskirtiniai. Tačiau 1795 metų situacijoje dauguma krikščioniškų maldos namų jau turėjo varpines, todėl šio bruožo pasikartojimo dažnumas jį paverčia niveliuojančiu – dažnu įvariose situacijose.

49 ir 50 kvartalų grupės sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

**49 ir 50 kvartalų sinchroninio ir diachroninių
pjūvių palyginimas**

Stabilumo koeficientas sinchroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	0,51808176 Kvartale yra stačiatikių maldos namai 0,51808176 Kvartale yra stačiatikių vienuolynas 0,51808176 Kvartale yra stačiatikių kapinės 0,51808176 Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas 0,51808176 Kvartale yra Unitų Vienuolynas 0,69077568 Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė 0,69077568 Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų unitų konfesinių pastatų remontas 0,77712264 Kvartale yra Unitų maldos namai 0,77712264 Kvartale yra Unitų kapinės 0,82893082 Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė 0,82893082 konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.3 - 0.7
Niveliuojantys bruožai	0,90664308 kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas 0,92709368 Kvartale yra bokštas 0,92709368 Kvartale yra vieša erdvė 0,94606235 Arčiausiai miesto sienos 0,95941067 Aukščiausios terasos 0,96215184 Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje 0,96931426 kvartale yra konfesinės veiklos 0,97521273 Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas 0,97859888 Kvartale yra katalikų vienuolynas 0,97859888 kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas 0,97859888 Posesijų skaičius virš 15 0,98015468 Periferinė Rotušės įtakos zona 0,98942076 kvartalą riboja gatvė 0,99006847 Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos 0,99040477 Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas 0,99111293 Kvartale yra katalikų maldos namai 0,9926188 Kvartalas labiau keturkampis 0,99344115 Posesijų skaičius 5-15 0,99621659 kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas 0,99726111 Rytų miestų krypties kelių įtakoje 0,99848485 Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis 0,99915768 Kvartalas labiau trikampis

Stabilumo koeficientas diachroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	0,63966702 Kvartale yra katalikų maldos namai 0,66081912 Kvartale yra katalikų vienuolynas 0,6626486 Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas 0,69945024 kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas 0,70800956 Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų unitų konfesinių pastatų remontas 0,73375213 Kvartale yra vieša erdvė 0,75237234 Kvartale yra bokštas 0,76523132 Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas 0,78953204 Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
Niveliuojantys bruožai	0,83178422 Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas 0,87160976 Kvartale yra stačiatikių kapinės 0,88627709 Kvartale yra stačiatikių maldos namai 0,92585866 Kvartale yra stačiatikių vienuolynas 0,93798565 Kvartale yra Unitų maldos namai 0,93798565 Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas 0,95661749 Kvartale yra Unitų kapinės

Šioje grupėje sutampa šie diachroninių ir sinchroninių skaičiavimų išskirtiniai bruožai: „kvartalą riboja stačiatikiško pavadinimo gatvė“ ir „kvartale vyko unitų konfesinių pastatų remontas“. Šie bruožai suteikia labai nedaug informacijos apie kvartalų grupės konfesinį charakterį.

Tačiau šioje grupėje itin daug bruožų pakeitė savo pobūdį. Diachroninėje analizėje išskirtiniu buvę bruožai „kvartale yra katalikų bažnyčia, vienuolynas“ sinchroninėje dalyje tampa niveliuojančiais bruožais, o atributai „kvartale yra unitų cerkvė, vienuolynas, kapinės“ ir „kvartale yra stačiatikių cerkvė, kapinės, vienuolynas“ iš niveliuojančių diachroniniame pjūvyje tampa išskirtiniais sinchroniniame.

Galime numanyti to priežastis – inversija įvyksta dėl Bresto unijos poveikio, kai dauguma stačiatikių cervių virsta unitiškomis. Tačiau diachroniniame pjūvyje tai nėra ženklu – nes bendras pasikartojimo dažnis vistiek lieka nemažas, o gerai jaučiama sinchroniniame pjūvyje, kuriame, pjaudami tik per 1795 metus, nevertiname laikotarpių prieš tai ir po to. O to meto Vilniuje stačiatikių objektas bebuvo likęs tik vienas, buvo smarkiai sumažėję ir unitams priklausančių cerkvių, todėl stačiatikiškumas ir unitiškumas tampa išskirtiniais bruožais.

Kadangi šios grupės atveju diachroninių ir sinchroninių skaičiavimų duomenys išsiskiria, reikėtų vadovautis diachroninių tyrimų medžiaga. Ji patikimesnė, nes apima žymiai ilgesnį kvartalų grupės gyvavimo laiką – ir iki 1795 metų, ir po. Todėl visgi reikėtų teigti, kad bendrieji šios grupės bruožai – tai unitų ir stačiatikių objektai, o grupės išskirtinumas – katalikų bažnyčia ir vienuolynas (Šv. Teresės bažnyčia su vienuolynu ir Aušros vartų koplyčia).

20, 39, 40 kvartalų grupės sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

Nei vienas šio kvartalo išskirtinių bruožų nesutampa ir diachroniniame, ir sinchroniniame skaičiavime. Tačiau svarbios informacijos suteikia sutampantys bendrieji bruožai: „kvartale yra katalikų maldos namai, vienuolynas“, „kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas“, taip pat „kvartale yra bokštas“. Iš šių duomenų galime spręsti, kad kvartalo charakteris – katalikiškas, tačiau profilis nėra išskirtinis kitų katalikiškų kvartalų atžvilgiu. Įdomi bruožo „kvartale yra katalikų kapinės“ pozicija – diachroniniuose pjūviuose jis yra bendrinis bruožas, sinchroniniame – išskirtinis. Gali būti, kad taip atsitinka dėl vieno šioje kvartalų grupėje esančių katalikų kapinių išskirtinumo: vienas plotas aptarnavo keletą bažnyčių ir vienuolynų. Miesto kontekste įprastinis derinys – vienos kapinės prie vienos bažnyčios, šiuo atveju vienos kapinės tenka 3 bažnyčioms ir vienuolynams – Šv. Mykolo, Šv. Pranciškaus ir Bernardo, Šv. Onos su bernardinų, bernardinų ir klarisių vienuolynais. Tokiu būdu šioje grupėje „katalikų kapinės“ patenka į niveliuojančių bruožų sąrašą dėl nuolatinio pasikartojimo skirtingais laikotarpiais,

tačiau 1795 metų pjūvyje tai jau išskirtinis bruožas dėl mažo pasikartojimo lyginant su bažnyčiomis.

20, 39, 40 kvartalų sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

Stabilumo koeficientas sinchroniniame skaičiavime		
Išskirtiniai bruožai	0,78419811	Kvartale yra Unitų maldos namai
	0,78419811	Kvartale yra Unitų kapinės
	0,81324249	konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0,7 - 1
	0,83647799	Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė
	0,85548885	kvartalą riboja vanduo
	0,88875786	Kvartale yra vieša erdvė
	0,9148978	Arčiausiai miesto sienos
	0,9148978	Kvartale yra katalikų kapinės
	0,92941999	Žemiausios terasos
	0,92941999	Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
	0,92941999	konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0,3 - 0,7
Nivelijuojantys bruožai	0,93553459	Periferinė pilies įtakos zona
	0,93553459	Kvartale yra katalikų vienuolynas
	0,93553459	Kvartale yra bokštas
	0,93553459	kvartalas labiau netaisyklingos geometrijos
	0,94757272	kvartale yra konfesinės veiklos
	0,95054317	Rytų miestų krypties kelių įtakoje
	0,95846436	Kvartale yra katalikų maldos namai
	0,96780761	Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
	0,97091195	Tiesioginė pilies įtakos zona
	0,97091195	Posesijų skaičius iki 5
	0,98121271	vidutinės terasos
	0,98427673	Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
	0,98427673	Posesijų skaičius 5-15
	0,98750874	kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
	0,98958333	Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
	0,99174528	Kvartalas labai trikampis
	0,99265608	kvartalą riboja gatvė
	0,99410875	Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
	0,99733914	kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
	0,99796908	Kvartalą riboja vieša erdvė

Stabilumo koeficientas diachroniniame skaičiavime		
Išskirtiniai bruožai	0,66157096	Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
	0,6626486	Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas
Nivelijuojantys bruožai	0,69198233	Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas
	0,71883984	Kvartale yra katalikų maldos namai
	0,74529951	Kvartale yra stačiatikių maldos namai
	0,75487973	Kvartale yra stačiatikių kapinės
	0,75561955	Kvartale yra katalikų kapinės
	0,76315064	kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
	0,76604047	Kvartale yra katalikų vienuolynas
	0,78626932	Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas
	0,78626932	Kvartale yra vieša erdvė
	0,80182997	Kvartale aptariamam laikotarpiui vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
	0,81025197	Kvartale yra bokštas
	0,83571761	Kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
	0,92787123	Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė
	0,93798565	Kvartale yra Unitų maldos namai
	0,95661749	Kvartale yra Unitų kapinės

Unitiški bruožai šioje kvartalų grupėje yra „kvartale yra unitų maldos namai ir kapinės“. Diachroniniame pjūvyje tai nivelijuojantys bruožai, sinchroniniame – jau išskirtiniai. Ši inversija jau aptarta anksčiau – bruožų pasikartojimas visuose laikotarpiuose miesto kontekste yra pakankamai dažnas, kad bruožas taptų nivelijuojančiu. Tačiau 1795 metais unitiškumas yra jau retesnė savybė, todėl šie bruožai tampa šios kvartalų grupės išskirtiniais atributais.

Kvartalų grupėje lieka ir pora erdvinių-funkcinių atributų. „Kvartale yra bokštas“ ir sinchroniniame, ir diachroniniame pjūviuose yra nivelijuojantis bruožas. Galime daryti išvadą, kad šis bruožas čia pakankamai pastovus, tačiau neišskirtinis kitų kvartalų ar jų grupių atžvilgiu. Tačiau konfesinė kvartalų grupės veikla yra pakankamai „vieša“, matoma, apie ją stengiamasi vizualiai prabilti bokšto (varpinės) pagalba. Tai pagrindinis skirtumas tarp konfesinių senųjų srovių krikščionių (stačiatikių, katalikų, net ir unitų) ir „autsaiderių“ judėjų, protestantų, musulmonų, kurių viešas drąsus priminimas apie save – pavyzdžiui, bokštas maldos namų architektūroje – galėjo iššaukti riaušes, neramumus, smurto protrūkius.

36, 37, 41, 42, 43, 45, 46 kvartalų grupės sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

36, 37, 41, 42, 43, 44, 45, 46 kvartalų sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

Stabilumo koeficientas sinchroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	0,73637317 Kvartalą riboja Unitiško pavadinimo gatvė 0,73637317 Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų unitų konfesinių pastatų remontas 0,78239649 kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas 0,82841981 Kvartale yra Unitų maldos namai 0,82841981 Kvartale yra Unitų kapinės 0,85352344 Posesijų skaičius virš 15 0,85910203 Toliausiai nuo miesto sienos 0,8836478 konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0.3 - 0.7 0,8974548 Kvartalas pilnai suformuotu perimetru 0,90731694 Kvartalą riboja vieša erdvė 0,9124624 vidutinės terasos 0,92046646 Tiesioginė Rotušės įtakos zona 0,92450761 Kvartale yra bent vienas medinis pastatas 0,92995774 Vokiškų žemių krypties kelių įtakoje 0,93015558 Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
Niveliuojantys bruožai	0,93462748 kvartalo kaimynystėje yra judejiškų bruožų turintis kvartalas 0,93560606 Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis 0,93634987 Posesijų skaičius iki 5 0,93887579 Kvartale yra bokštas 0,9467655 Rytų miestų krypties kelių įtakoje 0,9467655 Toliau nuo miesto sienos 0,95680468 Posesijų skaičius 5-15 0,95680468 kvartalas labiau netaisyklingos geometrijos 0,96648978 Arčiausiai miesto sienos 0,96648978 Periferinė Rotušės įtakos zona 0,96648978 kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas 0,96648978 Kvartalas labiau keturkampis 0,96907757 Kvartale yra katalikų kapinės 0,96907757 konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0 - 0.3 0,97161679 Kvartalas labai trikampis 0,97787008 kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas 0,98499915 Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė 0,9874869 Kvartale yra katalikų maldos namai 0,9882903 Kvartale yra katalikų vienuolynas 0,99029495 Lenkijos miestų krypties kelių įtakoje 0,99410377 kvartalą riboja vanduo 0,99585477 konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0 0,99700896 kvartalą riboja gatvė 0,99899273 kvartale yra konfesinės veiklos 0,99936358 Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas 0,99939882 Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos

Stabilumo koeficientas diachroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	0,63118151 Kvartale yra katalikų kapinės 0,63642603 Kvartale yra reformatų maldos namai 0,65478183 Kvartale yra katalikų maldos namai 0,68126463 Kvartale yra katalikų vienuolynas 0,73738294 kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas 0,7786835 Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė 0,77877715 Kvartale yra bokštas 0,83178422 Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
Niveliuojantys bruožai	0,89752797 Kvartalo kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas 0,89865179 Kvartale yra Unitų kapinės 0,93798565 Kvartale yra Unitų maldos namai 0,93798565 Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų stačiatikių konfesinių pastatų remontas 0,94297164 Kvartalą riboja Stačiatikiško pavadinimo gatvė 0,94401275 Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų judejų konfesinių pastatų remontas 0,95022336 Kvartale yra stačiatikių kapinės 0,9530898 Kvartale yra stačiatikių maldos namai 0,95337717 Kvartale yra stačiatikių vienuolynas 0,99698645 Kvartalo kaimynystėje yra unitiškų bruožų turintis kvartalas

Šioje grupėje nėra ryškesnių sutampančių niveliuojančių ar išskirtinių bruožų. Tačiau yra ryškių konfesiškumą liudijančių bruožų, kurių tipas keitėsi. Prioritetiniai katalikiški požymiai – „kvartale yra katalikų maldos namai, kapinės, vienuolynas“, „šalia yra katalikiško pavadinimo gatvė, katalikiškų bruožų turintis kvartalas“ diachroniniame pjūvyje pažymėti kaip išskirtiniai, tačiau sinchroniniame pjūvyje jie jau tampa niveliuojančiais. Ir atvirkščiai, unitiškumą liudijantys bruožai „unitų kapinės, maldos namai“, „unitiškas kvartalas kaimynystėje“ iš niveliuojančių diachroniame tyrime tampa išskirtiniai sinchroniniame.

To priežastys kelios. Šioje kvartalų grupėje katalikiškumas visoje istorijos eigoje buvo pakankamai retas reiškiny, atsiradęs daugiausia XVII amžiuje Kontrreformacijos įtakoje. Kitais laikais čia esantys maldos namai priklausė stačiatikiams, vėliau unitams, kai kurie vėl keitė priklausomybę į katalikišką, caro valdymo metais kai kurie katalikiški objektai, niekada anksčiau nepriklausę kitoms konfesijoms, buvo paversti stačiatikių cerkvėmis. Todėl diachroniniame pjūvyje šioje grupėje esantys bruožai, susiję su katalikiškumu – kapinės, maldos namai, vienuolynas, katalikiško pavadinimo gatvė – yra laikomi išskirtiniais, unikaliais.

Tačiau situacija keičiasi ją vertinant iš 1795 metų perspektyvos. Tuomet jau katalikiškumas nėra išskirtinumas. Daugelis cerkvių yra nunykę arba perstatytos į katalikų bažnyčias, katalikų bažnyčių tankis yra didesnis nei bet kada anksčiau. Todėl katalikiškumas tampa niveliuojančiu veiksniu, šią kvartalų grupę pastatančiu į ilgą eilę kitų katalikiškų kvartalų.

Katalikiškumas 1795 metų situacijoje nėra išskirtinumas, šiuo bruožu pasižymi itin daug teritorijų.

Analogiškas, tik atvirkštinis, virsmas šioje zonoje matomas su unitiškumu. Unitiškumas, kaip niveliuojantis bruožas diachroniniame tyrime virsta išskirtiniu sinchroniniame. Taip atsitinka dėl priežasčių, jau aptartų 49-50 kvartalų grupės analizėje. Diachroniniame tyrime apžvelgiamas platus chronologinis laukas, per kurį unitiškų bruožų yra nemažai ir viso miesto kontekste. Sinchroniniame pjūvyje, 1795 metais unitiškų maldos namų likę tik 4, iš jų 2 yra šioje kvartalų grupėje. Todėl toks menkas dažnumas šiame laikotarpyje verčia unitiškumą laikyti išskirtiniu bruožu, unikaliu šiai kvartalų grupei.

30, 31, 61 kvartalų grupės sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

Šioje grupėje nėra ryškių išskirtinių bruožų, sutampančių sinchroniniame ir diachroniniame tyrimuose. Tačiau yra keletas sutampančių svarbių atributų niveliuojančių, bendrinių bruožų sekcijoje. Tai „katalikų maldos namai, vienuolynas“, „kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė“, „kvartale yra vieša erdvė“. Taigi galima teigti, kad šio kvartalo charakteris per visus istorinius laikotarpius liko nepakitęs – tai katalikiškų kvartalų grupė. Atributas „vieša erdvė“ sufleruoja apie tam tikrą pasitikėjimą savimi, globėjišką toną: miesto sienos ribose išlaikyti viešą erdvę – kurdonerą, atsitraukimą nuo gatvės geresniam kulto objekto apžvelgiamumui – gali sau leisti tik turtinga, gerai organizuota religinė grupuotė. Panašias išvadas galime daryti ir kalbėdami ir apie prie komplekso buvusį varpinės bokštą. Šių dienų terminais, bokštas – taip pat „viesųjų ryšių“ įrankis, tik pigesnis išlaikyti – nes jam reikia mažesnio žemės ploto. Tačiau „bokštas“ sinchroniniame pjūvyje patenka į išskirtinių kategoriją, nes kiti nagrinėjami kvartalų grupės vienetai bokšto neturi: Šv. Mikalojaus bažnyčios

architektūra pakankamai kukli, bebokštė, o liuteronų maldos namų varpinė nėra vizualiai gerai apžvelgiama, jos urbanistinė komponuotė tarsi maskuoja matomumą.

30, 31, 61 kvartalų sinchroninio ir diachroninių pjūvių palyginimas

Stabilumo koeficientas sinchroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	
0,69706499	Kvartale yra reformatų kapinės
0,69706499	Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų reformatų konfesinių pastatų remontas
0,78419811	Kvartale yra reformatų maldos namai
0,88473633	kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
0,88875786	kvartalo kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas
0,9148978	Kvartale yra katalikų kapinės
0,9148978	konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0 - 0,3
0,9148978	konfesinių posesijų santykis su kvartalo plotu - 0,7 - 1
0,92941999	Lietuviškų žemių krypties kelių įtakojė
0,92941999	Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
0,93553459	Kvartale yra bokštas
0,94103774	Toliau nuo miesto sienos
Nivelijuojantys bruožai	
0,94757272	kvartale yra konfesinės veiklos
0,95846436	Kvartale yra katalikų maldos namai
0,96081931	Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
0,97091195	Kvartalas pilnai suformuotu perimetru
0,9709993	kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
0,97376543	Kvartalas su perimetro formavimo paraiškomis
0,98024764	Tiesioginė Rotušės įtakos zona
0,98427673	Posesijų skaičius 5-15
0,98707744	Vokiškų žemių krypties kelių įtakojė
0,98750874	Kvartale yra katalikų vienuolynas
0,98750874	Kvartale yra vieša erdvė
0,98750874	Posesijų skaičius virš 15
0,98750874	kvartalas labiau netaisyklingos geometrijos
0,9890787	Periferinė Rotušės įtakos zona
0,9890787	Kvartalas labiau keturkampis
0,99265608	kvartalą riboja gatvė
0,99312835	Posesijų skaičius iki 5
0,99331761	vidutinės terasos
0,99361242	Kvartale yra gyvenamosios-ūkinės veiklos
0,99410875	Kvartale yra bent vienas mūrinis pastatas
0,9946178	Aukščiausios terasos
0,99807033	Artčiausiai miesto sienos

Stabilumo koeficientas diachroniniame skaičiavime	
Išskirtiniai bruožai	
0,63500859	kvartalo kaimynystėje yra katalikiškų bruožų turintis kvartalas
0,66489625	Kvartale aptariamų laikotarpiu vyko esamų katalikų konfesinių pastatų remontas
Nivelijuojantys bruožai	
0,71078856	Kvartale yra katalikų vienuolynas
0,73873706	Kvartale yra bokštas
0,7632238	Kvartalą riboja katalikiško pavadinimo gatvė
0,76459556	Kvartale yra katalikų maldos namai
0,79735362	Kvartale yra vieša erdvė
0,83779562	Kvartale yra katalikų kapinės
0,89865179	kvartalo kaimynystėje yra judėjiškų bruožų turintis kvartalas
0,91716184	Kvartale yra reformatų maldos namai
0,94401275	Kvartale yra reformatų kapinės

2.2. Konfesinių rajonų sąsajos su tiriamais kvartalų bruožais

Pagal nustatytą katalikiško kvartalo profilį (kuris susideda iš kvartalo su katalikų bažnyčia bruožų ir kvartalo su katalikų vienuolynu bruožų) galime apibrėžti tipiško katalikų konfesijos kvartalo sąsajas su miesto geografinės struktūros elementais – keliais, miesto centrais, miesto siena, reljefu.

Vertinimas atliekamas 1795 metų situacijoje, kurioje istorinių duomenų gausa leidžia daryti ne tik istorinius, bet ir menotyrinius apibendrinimus – rasti miesto kvartalų erdvinių, funkcinių bruožų savitumus.

Pagal sinchroninės atribucijos metodiką, aprašytą anksčiau, išskiriame katalikiško, stačiatikiško, unitiško, judėjiško ir protestantiško kvartalo būdingų bruožų profilį. Profilyje yra dviejų tipų atributai (bruožai, savitumai) – bendriniai ir išskirtiniai. Trumpai jie gali būti apibūdinti

taip: bendriniai (periferiniai) nurodo tiriamos kvartalų grupės išskirtinumus prieš kitų grupių kvartalus, išskirtiniai (branduoliniai) rodo išskirtinumus tiriamos kvartalų grupės viduje – pavyzdžiui – kvartalo su reformatų kapinėmis bendrinis bruožas yra būti už miesto sienos, o išskirtinis – miesto sienos viduje. Kitaip tariant, tarp kvartalų su reformatų kapinėmis dauguma yra už miesto sienos, ir tai šiuos kvartalus skiria nuo kvartalų su katalikiškomis kapinėmis, tačiau lyginant reformatiškų kapinių kvartalus tarpusavyje („branduolyje“) tai nėra išskirtinis bruožas, išskirtinumu tampa buvimas miesto sienos ribose (liuteronų kapinės prie liuteronų maldos namų).

2.2.1. Katalikų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais

Bendrieji kvartalų su katalikiškomis bažnyčiomis reljefo savitumai nepastebėti, skaičiavimuose prie bendrinių rodiklių randame visus tris „reljefinius“ atributus – žemiausios terasos, visutinės terasos, aukščiausios terasos. Tai reiškia, kad tiesioginė koreliacija tarp kvartalo su katalikų bažnyčia ir reljefo šiuo tyrimu nenustatyta.

Taip pat nėra rasta tiesioginių sąsajų su miesto ašimis. Kvartalai su katalikiškomis bažnyčiomis išsidėstę prie visų krypčių kelių – šiaurės (Livonijos), pietų (Lenkijos), rytų (Gudijos), Vakarų (lietuviškų žemių, Prūsijos). Tiesa, šiek tiek žemesniu, beveik artimu vidurkiui, delta rodikliu išsiskiria kvartalai Lietuviškų žemių krypties įtakoje, tai reiškia, kad tarp katalikiškų kvartalų buvimas „lietuviškų žemių krypties kelių įtakoje“ yra išskirtinis bruožas, retesnis bendrame miesto kontekste.

Kalbant apie katalikiškų kvartalų išsidėstymo koreliaciją su miesto centrais, galime nustatyti tokius dėsningumus: katalikiški kvartalai labai panašiai išsidėstę pilies įtakos zonose (tiesioginėje ir periferinėje) ir periferinėje rotušės įtakos zonoje. Tai bendriniai rodikliai. Tačiau tarp katalikiškomis bažnyčiomis pasižyminčių kvartalų išskirtinis bruožas – tiesioginė Rotušės įtakos zona, taigi, kvartalų šalia rotušės ir su katalikiška bažnyčia nėra daug.

Bendriniai katalikiškų bažnyčių kvartalų ryšiai su miesto siena – buvimas miesto sienos viduje, „intramūre“. Rodiklis „arčiausiai miesto sienos“ pasižymi žemesniu delta koeficientu, beveik artimu vidurkiui, todėl tai galima laikyti išskirtinesniu bruožu. Ryškiai išskirtinis atributas – buvimas už miesto sienos. Taip pat reikia pažymėti, kad nėra nei vieno kvartalo su katalikų bažnyčia „toliausiai nuo miesto sienos“.

Kvartalų su katalikiškomis bažnyčiomis konfesiniai bendriniai bruožai daugiausia susiję su kitų konfesijų kaimynyste. Su unitais katalikiškos bažnyčios kvartalą sieja bruožai „kaimynystėje yra unitiškas kvartalas“, „kvartalą riboja unitiško pavadinimo gatvė“. Šie bruožai

rodo netolimą ir dažną kvartalų su katalikų maldos namais kaimynystę su unitais, iš ko galėtume spręsti, kad tarp šių konfesijų teritorinės įtampos apraiškų nebuvo. Su stačiatikių konfesija katalikišką kvartalą sieja analogiški bruožai „kaimynystėje yra stačiatikiškų bruožų turintis kvartalas“, „kvartalą riboja stačiatikiško pavadinimo gatvė“. Su protestantiškąja konfesija katalikiškus kvartalus sieja kaimynystė – prie bendrinių bruožų randame „kaimynystėje yra reformatiškų bruožų turintis kvartalas“.

Kaip išskirtinis bruožas rezultatuose figūruoja „stačiatikių konfesiniai objektai“ – cerkvė, vienuolynas, kapinės. Šis išskirtinumas sąlygotas vieno atvejo – 49 kvartale esančio dviejų konfesijų mazgo. Čia yra ir Šv. Teresės bažnyčia su basųjų karmelitų vienuolynu, ir Šv. Dvasios cerkvė su stačiatikių vienuolynu. Toks atvejis yra išskirtinis ne tik tarp kvartalų su katalikiškais maldos namais ir vienuolynais, bet viso miesto kontekste. Paprastai tie kvartalai, kuriuose atsirasdavo kelių konfesijų objektai, tokį dualizmą išlaikydavo neilgai (plg. Kalvinų koplytėlė 41 kvartale).

Kalbant apie erdvinius parametrus – katalikiškų maldos namų kvartalas neturi išskirtinės formos. Prie bendrinių bruožų randame ir „stačiakampis kvartalas“, ir „trikampis kvartalas“, ir „netaisyklingos formos kvartalas“. Tai reiškia, kad katalikiškos bažnyčios dažnos visų formų kvartaluose.

Taip pat nenustatome jokio išskirtinumo kalbant apie perimetro suformavimą. Katalikiškų bažnyčių kvartalų bendriniais bruožais yra ir suformuotas perimetras, ir pilnai nesuformuotas perimetras.

Kvartalui su katalikų bažnyčia yra būdingas mūrinis užstatymas – bruožas „kvartale yra mūrinis namas“ randamas prie bendrinių bruožų. Tuo tarpu medinis užstatymas pažymėtas prie išskirtinimų. Tai reiškia, kad katalikiški kvartalai visi kartu pasižymi geresne statybos kokybe, brangesnėmis statybos medžiagomis, o medinė statyba lieka retesnis reiškinys.

Taipogi galime nustatyti, kad tankesnis kvartalų sudalinimas katalikiškiems kvartalams nėra būdingas. Prie bendrinių bruožų randame „kvartale yra 1-15 posesijų“, o „kvartale yra virš 15 posesijų“ yra katalikiškiems kvartalams išskirtinis bruožas. Interpretuoti galima keliais būdais: arba teigti, kad katalikų bendruomenės yra pajėgesnės išlaikyti stambesnę sklypą (todėl jų skaičius kvartale mažesnis), arba susieti tankumo faktorių su miesto centru (toliausia nuo miesto sienos) faktoriumi. Kaip tik centre sklypai yra patys tankiausi, nes čia žemės kaina pati didžiausia (dėl palankių sąlygų verslui, saugumo – toli nuo miesto sienos). Ir kaip tik pačiame centre katalikų maldos namų ir vienuolynų visai nėra – jiems labiau būdinga būti juostose tarp miesto centro ir miesto sienos. Kvartalų nedidelis tankumas – svarbus erdvinis katalikiško kvartalo bruožas.

Katalikiško kvartalo būdingos ribos – nenustatytos, kvartalai yra ribojami visų tipų perskyrimais – upėmis (Neris, Vingrė, Vilnia), gatvėmis, viešomis erdvėmis, gynybiniais įrengimais (miesto siena, bastėja).

Katalikiško kvartalo konfesinės teritorijos santykis su viso kvartalo plotu yra labai įvairus, vieno išskirtinio nustatyti negalime.

Būdinga katalikiško kvartalo funkcija – gyvenamoji-ūkinė (neskaitant konfesinės). Kvartalai, kuriuose būtų tik konfesinė veikla, yra išskirtiniai, jų nėra daug – tik 20 kvartalas (taip pat ir stačiatikiškas-unitiškas 40 kvartalas).

Kvartalų su vienuolynais analizė praktiškai 100 % patvirtina tyrimo pagal katalikų bažnyčias rezultatus. Tiesa, atsiranda kiek daugiau geografinių išskirtinumų – buvimas arčiausiai miesto sienos bažnyčių atveju dar buvo bendrinis bruožas (tiesa, ribinis – delta koeficientas buvo labai artimas vidurkiui), vienuolynų atžvilgiu jis jau tampa išskirtiniu bruožu, tokia pati situacija ir su „lietuvių žemių krypties kelių įtakos zona“.

Apibendrinus medžiagą, galime suformuluoti bendrinių katalikiško kvartalo (su katalikiškas konfesiniais objektais) bruožų sąvadą, „pasą“:

- Katalikiškas kvartalas dažniausiai yra pilies įtakos zonoje, taip pat, kiek atitrauktas, aplink rotušę;
- Dažniausiai sutinkamas visose miesto dalyse, tik kiek rečiau vakarinėje;
- Katalikiškas kvartalas nesutinkamas pačiame miesto centre, toliausiai nuo miesto sienos, tačiau dažnas sienai artimesnėse zonose. Retesnis atvejis – katalikų kvartalas už miesto sienos;
- Aplink katalikišką kvartalą galime sutikti visų kitų konfesijų kvartalų – galime manyti Vilniaus katalikus buvus pakankamai tolerantiškus. Tolerancija vietomis tokio lygio, kad viename kvartale atsiranda ne tik katalikų, bet ir kitos konfesijos – stačiatikių – objektų.
- Katalikiškas kvartalas daugiausia apstatytas mūriniais pastatais, atvejais, kad kvartale bent vienos posesijos pagrindinis statinys būtų medinis, yra reti.
- Kvartalo tankis dažniausiai yra iki 15 posesijų. Tai lemia ramesnį, ne tokį intensyvių urbanistinį charakterį, bei „laisvesnės“ architektūros apraiškas;
- Katalikiški kvartalai neturi išskirtinių reljefo, kvartalo formos, perimetro suformavimo bruožų, ribojančių elementų ar išsiskiriančio konfesinės posesijos santykio su viso kvartalo plotu.

2.2.2. Stačiatikių konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais

Atlikti teisingus įvertinimus stačiatikiškam kvartalui 1795 metais yra labai keblu dėl to, kad tais metais stačiatikių konfesinių objektų buvo tik viename kvartale – 49. Visose kitose vietose cerkvės jau buvo nunykusios, perstatytos į katalikų bažnyčias arba atiduotos unitams. Todėl „stačiatikiško kvartalo“ bruožų nustatymas daugiau yra vieno kvartalo aprašymas. Kita vertus, galbūt kaip tik šio vienintelio stačiatikių kvartalo bruožai ir yra patys „stačiatikiškiausi“ – nes išliko vienintelis, kaip tik šiais savitumais pasižymintis stačiatikių konfesinių objektų kompleksas.

Stačiatikiški bruožai absoliučiai sutampa kvartalams su stačiatikių cerkve ir stačiatikių vienuolynu – dėl aukščiau aprašytos situacijos.

Kvartalas priskirtinas Rotušės periferinei įtakos zonai. Dalinė priklausomybė nuo Rotušės išliko turbūt daugiausiai dėl savivaldos ypatumų – miesto magistratė turėdavo būti vienodas suolininkų katalikų ir stačiatikių skaičius, matyt, įtaka išliko ir po Bresto unijos. Tuo tarpu jokio vaidmens valstybės valdyme stačiatikiai neturėjo, matyt, todėl ir jokio numanomo ryšio su pilimi nėra.

49 kvartalas yra rytų krypties kelių zonoje (Subačiaus gatvė – per Subačiaus vartus – vedė link Smolensko, Vitebsko, Naugarduko, o Medininkų vartai – per Medininkus į Lydą, Minską). Šis bruožas likęs nuo tų laikų, kai rytų gudiški miestai buvo stačiatikiški, iki Bresto unijos, o rytinė pilies gatvės pusė vis dar atitiko „civitas ruthenica“ aprašymą. Vėliau didžioji rytinės Pilies gatvės teritorijos dalis virto unitiška teritorija, tačiau šis vienas objektas liko stačiatikiškas. Gali būti, kad teritorijos nuošalumas lėmė tai, kad šio kvartalo nepalietė konfesinis virsmas po Bresto unijos įsigaliojimo.

Reljefo prasme – šis kvartalas priskirtinas prie aukščiausių terasų. Aukščiausias terasas galime laikyti neprioritetine zona svariausios – katalikų – konfesijos plėtros strategijoje, taip pat administraciniai miesto ir valstybės centrai išsidėstę žemiau – rotušė ir pilis.

Miesto sienos atžvilgiu šis kvartalas yra prie pat miesto sienos. Tai, kad stačiatikių šventovė nebuvo perkelta už miesto – kaip reformatų – galime laikyti savotišku konfesijos svarbos, įtakos rodikliu. Tačiau lyginant su katalikų arba unitų – pagrindinių konfesijų – objektais, matome išskirtinumą, nes katalikų ir unitų objektai dažniausiai yra kiek toliau nuo miesto sienos, pačiame miesto centre, urbanizuotame branduolyje.

Konfesiniai parametrai neiškalbūs – tame pačiame kvartale yra ir katalikų vienuolynas su bažnyčia. Viso miesto kontekste matome, kad toks dualumas yra išskirtinis bruožas, bet kadangi stačiatikių atžvilgiu medžiagos lyginimui turime nedaug, negalime padaryti svarių išvadų. Tačiau visgi reikia įvertinti, kad ankstesniais laikais (diachroninės atribucijos tyrimas)

stačiatikių objektai nesidubliuodavo viename kvartale su kitų konfesijų objektais. Tokiu būdu visgi reikėtų priskirti katalikų konfesinius objektus tame pačiame kvartale prie kvartalo išskirtinių bruožų sąrašo.

Kvartalo funkciniai-erdviniai parametrai, vėlgi dėl tiriamų objektų kritinės masės nebuvimo, nėra absoliučiai įtikinantys. Visgi galime išskirti, kad šiam kvartalui būdingi mūriniai statiniai (nors toliau nuo miesto centro paprastai labiau būdingi mediniai), kvartalo perimetras nėra pilnai suformuotas. Posesijų tankis pakankamai mažas – nuo 5 iki 15 sklypų kvartale, tačiau toks bruožas būdingas daugeliui toliau nuo centro esančių kvartalų. Charakteringa kvartalo forma – trikampis. Taip pat reikia išskirti, kad kvartale liko ir bokštas, ir vieša erdvė – statuso ir prabangos ženklai. Taigi, nors ir smarkiai nunykus, stačiatikių konfesija išlaikė „pirmarūšės“ konfesijos požymius. Tiesa, tik viename kvartale.

Apibendrinus medžiagą, galime suformuluoti bendrinių stačiatikiško kvartalo (su stačiatikiškais konfesiniais objektais) bruožų sąvadą, „pasą“:

- Stačiatikių kvartalas yra netiesioginėje Rotušės įtakos zonoje;
- Kvartalas patenka į rytinių kryptų kelių įtakos zoną;
- Kvartalas yra aukščiausių reljefinių terasų zonoje;
- Kvartalas yra prie pat miesto gynybinės sienos – kvartalo riba sutampa su siena;
- Šalia stačiatikiško kvartalo yra ir katalikiškų, ir unitiškų teritorijų, katalikiškų objektų yra net tame pačiame kvartale (Aušros vartai, Šv. Teresės bažnyčia);
- Stačiatikiškame kvartale dominuoja mūriniai pastatai, perimetras nėra iki galo suformuotas, vyksta ūkinė ir agrarinė veikla;
- Kvartalo tankumas nėra didelis – dominuoja pakankamai dideli sklypai, jų kvartale yra iki 15, kvartalo forma – trikampė;
- Kvartale yra iš vieša erdvė, ir bokštas (varpinė).

2.2.3. Unitų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais

Kvartalų su unitų cerkvėmis tankis taip pat nėra didelis, tačiau pakankamas, kad būtų galima padaryti pirminius apibendrinimus. Tuo tarpu unitų vienuolynas 1795 metais Vilniuje tėra vienintelis – 50 kvartale esantis bazilijonų vienuolynas su Švč. Trejybės maldos namais, todėl kaip ir stačiatikiško kvartalo atveju, tai tėra vieno kvartalo aprašymas, neleidžiantis daryti išvadų dėl statistinės kritinės masės nebuvimo.

Kvartalai su unitų cerkve paprastai yra aukščiausiose ir vidutinėse terasose. Žemiausiose reljefo zonose unitų cerkvių nėra visai. Galime numanyti, kad tai yra „civitas ruthenica“ laikų

paveldas, kuomet visos konfesijos užsiėmė savo vietas Vilniaus struktūroje. Vėliau vienos konfesijos – pavyzdžiui, katalikų, plėtėsi, ir įsiterpė ir į anksčiau kitoms konfesijoms priklausiusias teritorijas, tuo tarpu kitos konfesijos plėtros praktiškai nevykdė (unitai), o egzistavo savo istorinėje vietoje. Greičiausiai stačiatikių (vėliau unitų) įsikūrimas rytinėje miesto dalyje sietinas ne tik su rytinių miestų kryptų keliais, bet su „pirmojo teise“ – „civitas ruthenica“ yra vienas pirmųjų miesto (kuris XIV amžiaus pirmoje pusėje tilpo pilies teritorijoje ir kalnų parke – Kreivojo miesto zonoje) priemiesčių. Miestas tuo metu buvo pagoniškas, o pirmieji krikščionys (tai buvo stačiatikiai) sukūrė priemiestį. Priemiestis greičiausiai buvo įkurtas pragmatiškai parinktoje vietoje – netoli (bet ir ne per arti) nuo pilies, netoli nuo vandens, sausoje vietoje, greta pagrindinio kelio. Taip sutapo, kad tokia vieta buvo kaip tik ten, kur vėliau šaltiniai aprašo „rusėnų miestą“ – „civitas ruthenica“.

Atsargų atstumą unitų konfesiniai objektai nuo administracinių centrų (pilies ir rotušės) išlaiko ir vėliau – kvartalai su unitiškais cerkvėmis paprastai yra periferinėje rotušės ir periferinėje pilies įtakos zonose. Taip greičiausiai nesąmoningai pabrėžiamas semantinė riba – unitų konfesija tarsi atskirta nuo miesto ir valstybės valdymo (nors magistrato suolininkų lygybės reikalavimas vis dar veiksnus).

Unitų cerkvių kvartalai miesto sienos atžvilgiu dėstosi taip: arčiausia miesto sienos, toliau nuo miesto sienos. Nėra nei vieno unitų kvartalo už miesto sienos, nei pačiame centre, toliausiai nuo miesto sienos.

Konfesiniai unitiško kvartalo bruožai susiję su kaimyninėmis teritorijomis. Unitiško kvartalo būdingi kaimynai – stačiatikiški kvartalai ir katalikiški kvartalai. Tiesa, bruožo „kaimynystėje yra stačiatikiškas kvartalas“ delta koeficiento reikšmė pakankamai žema, todėl tai tampa beveik išskirtiniu bruožu. Galima numanyti, kad tokie ir yra realūs to laikotarpio stačiatikių ir unitų santykiai – šiek tiek įtempti, nes stačiatikiai po Bresto unijos iš antros pagal svarbą konfesijos nukrito į sąrašo galą, o dominuojančią poziciją teko užleisti unitams. Galima daryti išvadą, kad stačiatikiais liko patys uoliausi ir atkakliausi tikintieji, taip pat galima teigti, kad perbėgėlius pas unitus jie laikė eretikais, išdavikais, išduodančiais tikėjimą.

Vienas funkcinių-erdvinių bruožų, būdingesnių unitų cerkvę turinčiam kvartalui būtų mūriniai pastatai, ir nei vienas kvartalas neturi vienos posesijos, kur pagrindinis statinys būtų medinis. Tai rodo tam tikrą bendruomenės turtingumą.

Taip pat galima išskirti unitiško kvartalo tankumą – jis arba labai mažas (iki 5 sklypų kvartale) arba labai didelis (virš 15 sklypų). Šis rodiklis susijęs su unitų objektų išsidėstymu miesto centro atžvilgiu. Kai kurie objektai yra prie pat centro, vienas yra toliau. Centrinų objektų kvartalų tankumas didesnis – tai būdinga visiems centre esantiems kvartalams, o arčiau miesto sienos esančio kvartalo tankumas mažesnis.

Perimetro suformavimo savitumai taip pat yra nevienodi – centre esančių unitų objektų kvartalai pasižymi pilnai suformuotais perimetrais, o toliau nuo miesto centro esantis 50 kvartalas neturi pilnai suformuoto perimetro. Tai bendra tendencija, būdinga visiems kvartalams tolstant nuo centro miesto sienos link.

Išskirtinis unitiškų kvartalų bruožas – kvartalą riboja vanduo. Taip atsitinka dėl to, kad svarbus unitiškas 40 kvartalas su dviem cerkvėm – Spaso ir Marijos soboru – yra prie pat Vilnios.

Unitiškam kvartalui būdinga trikampio forma.

Nėra būdingo konfesinės posesijos ploto santykio su viso kvartalo plotu. Prie bendrinių bruožų randame visų tipų kvartalo/posesijos ploto santykius: 0-0,3, 0,3 – 0,7, 0,7 -1.

Unitiško kvartalo vienijantis bruožas – bokštas (varpinė). Iš visų unitų maldos namų 1795 metais bokšto neturėjo tik Paraskevijos cerkvė.

Apibendrinus medžiagą, galime suformuluoti bendrinių stačiatikiško kvartalo (su stačiatikiškais konfesiniais objektais) bruožų sąvadą, „pasą“:

- kvartalas dažniausiai yra vidutinėse ir aukštesiose miesto reljefo terasose;
- unitų kvartalas dažniausiai yra rytų krypčių kelių įtakojė, periferinėje pilies ir rotušės įtakos zonoje;
- kvartalas yra arba prie pat miesto sienos, arba kiek toliau nuo jos. Nėra unitų kvartalų pačiame miesto centre ir už miesto sienos;
- Šalia unitiško kvartalo randame katalikiškas ir stačiatikiškas teritorijas;
- Unitų kvartalams būdingi mūriniai pastatai, posesijų su pagrindiniu mediniu pastatu nėra iš viso;
- Unitišką kvartalą dažnai riboja vanduo, dažna trikampio kvartalo forma, būdingos architektūrinės dominantės - bokštai;
- Unitų kvartalai neturi specifinių perimetro suformavimo, tankumo rodiklių, jie atitinka bendramiestinio konteksto tendencijas.

2.2.4. Reformatų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais

Kvartalai su reformatiškais maldos namais aptariamam laikotarpiu tėra 3 – liuteronų bažnyčia prie Vokiečių gatvės 31 kvartale, ir kalvinų maldos namai 28 kvartale bei Lukiškių kapinių koplytėlė 12 kvartale. Kaip ir unitų, stačiatikių ir judėjų atveju, pakankamai keblu padaryti tikslius apibendrinimus turint nedaug tiriamų objektų – tada analizė virsta ne būdingų bruožų paieška, bet konkrečių kvartalų bruožų aprašymu.

Kvartalas su reformatiškais maldos namais reljefo požiūriu dažniau būna vidutinėse-žemesnėse terasose. Vidutinėse terasose yra naujoji kalvinų bažnyčia (28 kv.) ir liuteronų maldos namai, žemesnėse - 12 kvartalo koplytėlė.

Miesto ašių atžvilgiu reformatų kvartalo būdingas bruožas – lietuviškų žemių ir šiaurinių vokiškų miestų krypties kelių įtakoje. Galimas paaiškinimas – lenkiška kontrreformacijos kontrolė siekė išgyvendinti protestantus iš miesto centro, todėl pasirinktos mažiausiai „viešos“ miesto vietos – Vingrės užpelkėjimai ties vieninteliais į lietuviškas žemes vedančiais Trakų vartais. Liuteronai greičiausiai dėl savo nuosaikumo buvo neiškeldinti, tuo tarpu šaltiniuose aprašoma daug kivirčių tarp kalvinų ir katalikų. Konfliktai buvo dar viena priežastis, pakursčiusi reformatų iškėlimą už miesto. Senoji kalvinų Lukiškių koplytėlė savo reikšmės neteko XVII amžiuje pastačius naują reformatų bažnyčią, bet vis dar buvo naudojama iki pat XX amžiaus. Čia reformatai įsikėlė Radvilų pakviesti, į jiems priklausančią teritoriją, todėl toks pragmatiškas sprendimo motyvas įsikurti būtent toje vietoje greičiausiai nustelbia kitus galimus išvedžiojimus.

Miesto sienos atžvilgiu reformatiškam kvartalui būdinga būti už miestos sienos (kalvinų objektai) ir toliau nuo miesto sienos (liuteronai). Tai sietina su aukščiau aprašytais kalvinų konfliktais ir liuteronų nuosaikumu.

Miesto centrų atžvilgiu reformatų kvartalai įsikuria periferinėje pilies ir periferinėje rotušės įtakos zonoje. Tai sietina su reformatų nedalyvavimu nei miesto, nei valstybės valdyme.

Konfesiniai reformatiško kvartalo savitumai siejasi su katalikiškais ir judėjiškais kvartalais kaimynystėje. Kadangi katalikiški kvartalai 1795 metais buvo itin dažni, tai tokia kaimynystė turbūt buvo praktiškai neišvengiama. Įdomesnis bruožas – judėjų kvartalo kaimynystėje buvimas (liuteroniško 31 kvartalo atveju). Gali būti, kad šių „antrarūšių“ (diskriminuojamų) konfesijų įsikūrimas XVI amžiuje šioje zonoje sietinas su kažkokiu šios miesto dalies „neprestižiškumu“, kurios priežasčių ir pobūdžio šiandieną nustatyti deja negalime.

Erdviniai reformatiško kvartalo parametrai nėra labai iškalbingi. Reformatų kvartalams būdingi tiek mūriniai, tiek mediniai pastatai, tačiau toks išsiskyrimas greičiausia sąlygotas liuteroniško kvartalo buvimo miesto sienos viduje, o kalvinų kvartalų už miesto sienos. Tai atitinka bendramiestines tendencijas – centre daugiau mūrinių pastatų, kurių mažėja tostant link sienos ir už jos.

Taip pat nėra apibrėžtas ir kvartalo perimetro suformavimas – būdingas ir suformuotas, ir nesuformuotas perimetrai, tačiau tai vėlgi labiau siejasi ne su konfesiškumu, o su atstumu nuo miesto centro.

Nėra išskirtinės kvartalo formos – reformatiški kvartalai pasižymi tiek keturkampiais, tiek trikampiais kvartalais.

Kvartalų tankis taip pat labiau sietinas ne su konfesija, o su atstumu iki centro. Todėl liuteroniško kvartalo tankis didesnis (virš 15 posesijų), o kalvinų kvartalai suskirstyti ne taip intensyviai – juose yra 5-15 posesijų kvartale.

Pažymėtinas nedidelis reformatiškų kvartalų konfesijinių posesijų dydis – konfesinės posesijos santykis su viso kvartalo plotu yra 0-0,3. Tai galima susieti su apskritai protestantiškai kultūrai priskiriamu kuklumu, taupumu, pragmatiškumu. Šių bendruomenių nariai tiesiog nematė reikalo rūpintis tokiais reprezentaciniais parametrais kaip bokštas (nors visgi liuteroniškame kvartale nedidelė varpinė yra), išskirtinė prabangi architektūra, puikus jos apžvelgiamumas. Šie dalykai visada, ypač kontrreformacijos laikmečiu rūpėjo katalikams. Tą patį galima įžvelgti ir lyginant protestantų ir katalikų apeigas: protestantiškos kuklios ir paprastos, o katalikiškos prabangios, darančios įspūdį, sumenkinančios stebėtoją.

Apibendrinus medžiagą, galime suformuluoti bendrinių reformatiško kvartalo (su reformatų maldos namais) bruožų sąvadą, „pasą“:

- reformatų kvartalai dažniau yra žemesnėse-vidutinėse miesto reljefo terasose;
- reformatų kvartalai yra tik vakarų-šiaurės krypčių kelių įtakoje;
- Kalvinų kvartalams būdinga būti už miesto sienos, liuteronams – toliau nuo miesto sienos, prie centro;
- Reformatų kvartalai yra periferinėse pilies ir rotušės įtakos zonose;
- Tipiški protestantiško kvartalo kaimynai – judėjiški, katalikiški kvartalai;
- Reformatų konfesinės posesijos kvartaluose yra nedidelės – sudaro iki trečdalis viso kvartalo ploto
- Reformatiški kvartalai neturi išskirtinių kvartalo formos, perimetro suformavimo bruožų, ribojančių elementų ar išsiskiriančio posesijų tankio. Taip pat nėra duomenų apie būdingą medinį arba mūrinį užstatymą: reformatiškuose kvartaluose yra abiejų tipų pastatų.

2.2.5. Judėjų konfesinių rajonų sąsajos su geografiniais, konfesiniais ir funkciniais-erdviniais parametrais

Judėjiško kvartalo nagrinėjimo problematika – šio „vieneto“ dažnis. 1795 metais žinome tik vieną kvartalą su judėjų sinagoga – 32, taip pat žinome Žvejų priemiestyje buvusias kapines. Todėl šiuo atveju tai ne tipiškų bruožų analizė, o tiesiog vieno kvartalo aprašymas.

Žydiškas kvartalas išsiskiria savo centrine miesto atžvilgiu padėtimi – jis yra vidutinėse terasose, toliausiai nuo miesto sienos.

Miesto ašių atžvilgiu judėjų kvartalas yra lietuviškų-vokiškų žemių krypties kelių įtakoje (šiaurės-vakarų kryptys).

Judėjų kvartalas labiau sietinas su rotušė – nors tiesioginio pavaldumo ir nėra, jis yra periferinėje rotušės įtakos zonoje.

Konfesiniai bruožai – kvartalas supamas judėjiškų, katalikiškų ir reformatiškų bruožų turinčių kvartalų. Ryšys su katalikiškais kvartalais nestebina, nes tuo metu katalikiškų objektų dažnis mieste buvo aukštas, tačiau įdomi koreliacija su reformatų kvartalais – abiejų konfesijų kvartalai įkurdinami tų pačių krypties įtakos zonoje, kaimynystėje. Galbūt tai išdava kažkokio šiai dienai nežinomo tos miesto dalies parametro, lėmusio, kad čia būdavo įkurdinami „atskalūnai krikščionys“ ir „viešpaties žudikai“ judėjai, tų laikų visuomenėje tikrai diskriminuojamos bendruomeninės grupės.

Judėjų kvartalo erdviniai-funkciniai bruožai būdingi visiems centre esantiems kvartalams. Čia dominuoja mūriniai pastatai, posesijų tankis aukštas – virš 15 sklypų kvartale, kvartalas pasižymi suformuotu perimetru. Būdingas judėjams bruožas – nedidelis konfesinis sklypas santykyje su viso kvartalo plotu, tas pats bruožas pastebimas ir kitų nedominuojančių religijų kvartaluose.

Apibendrinus medžiagą, galime suformuluoti bendrinių judėjiško kvartalo (su sinagoga) bruožų sąvadą, „pasą“:

- Judėjiškas kvartalas yra vidutinėse reljefo terasose, vakarų-šiaurės krypties kelių įtakoje;
- Kvartalas artimesnis rotušės administraciniam centrui;
- Judėjų kvartalas yra pačiame miesto centre, toliausiai nuo miesto sienos. Čia daugiau nėra nei vienos konfesijos objektų (išimtis yra XVI-XVIII amžiais Stiklių ir Pilies gatvių kampe buvusi Voskresensko cerkvė, neišlikusi);
- Judėjų kvartalo kaimynystėje randame katalikiškus, reformatiškus, judėjiškus kvartalus;
- Judėjų kvartalo konfesinė (sinagogos) posesija santykyje su viso kvartalo plotu yra nedidelė;
- Judėjų kvartalo erdviniai-funkciniai parametrai nėra išskirtiniai kitų miesto centrinėje dalyje esančių kvartalų atžvilgiu – dominuoja mūriniai statiniai, kvartalo perimetras pilnai suformuotas, posesijų tankis – daugiau nei 15.

2.3. Skyriaus apibendrinimas.

Įvertinus kvartalų „istorinę atmintį“ diachroninės atribucijos metodu, ir pasitikrinus rezultatus sinchroninio pjūvio struktūrinės-tipologinės atribucijos modeliavimo rezultatais, atliktas charakteringų konfesinių požūriū kvartalų grupių įvertinimas pagal geografinius, konfesinius ir funkcinius-erdvinius parametrus. Taip pat nustatytas tipiško įvairių konfesijų kvartalo profilis, būdingų bruoų sąvadas, tapatybės „pasas“, etaplonas – kokie savitūmai būdingi katalikiškam, stačiatikiškam, reformatiškam, judėjiškam kvartalui.

Galima atlikti šiuos apibendrinimus:

- Diachroninės atribucijos metodu galime išskirti, kurių kvartalų „istorinė atmintis“ siejasi su viena arba kita konfesija, taip pat kokie su viena ar kita konfesija siejamam kvartalui būdingi geografiniai parametrai;
- Diachroninės atribucijos metodu atliktą tyrimą patikslinę sinchroniniu pjūviu 1795 metais gauname ryškesnį kvartalų „istorinės atminties“ modelį – matome, kurių kvartalų savitūmai nepakito visu egzistavimo periodu, o kurie savo pradinį charakterį pakeitė.
- Sinchroninis pjūvis įgalina susieti ne tik kvartalų konfesinius parametrus su geografiniais parametrais, bet ir ieškoti koreliacijos su funkciniais-erdviniais bruoais;
- **Katalikiški kvartalai** siejasi tiek su miesto rotušė, tiek su pilimi, katalikų kvartalas dažnas visoje senamiesčio teritorijoje (kiek mažiau – vakarinėje dalyje). Pačiame centre katalikiškų kvartalų nėra, taip pat retai pasitaiko už miesto sienos, dažniausiai sutinkami juostose tarp cento ir miesto sienos. Pagrindė vyrauja mūrinis užstatymas, tankis – iki 15 posesijų. Katalikų kvartalo kaimynystėje sutinkame visų kitų konfesijų teritorijas, išimtiniais atvejais katalikų kvartale yra ir stačiatikių konfesinių objektų. Išskirtinių reljefo, kvartalo formos, perimetro suformavimo bruoų katalikų kvartalas neturi;
- **Staćiatikių kvartalai** daugusia siejasi tik su rotušės administraciniu centru, aptinkamas rytinėje miesto dalyje, aukščiausiose reljefo terasose, glaudžiame santykiyje su miesto siena. Stačiatikių kvartalo kaimynystėje randame katalikų, unitų zonas, katalikų objektai netgi įsiterpę į stačiatikių kvartalą, tačiau šalia nėra judėjų, reformatų teritorijų. Stačiatikių kvartalas pakankamai retai sudalintas, su ūkine ir agrarine veikla (daržai), dominuoja mūro pastatai, perimetras nėra suformuotas, kvartalo charakteringa forma – trikampė. Stačiatikių kvartalas pasiūžymi vieša erdve, varpine.
- **Unitų kvartalai** būdingai randami vidutinėse ir aukščiausiose terasose, rytinėje miesto dalyje, pilies ir rotušės netiesioginėje įtakoje. Unitų kvartalas būna šalia centro, rečiau prie gynybinės miesto sienos. Visai nėra unitų kvartalų pačiame miesto centre, ir už miesto sienos. Būdingi kaimynai – katalikai ir stačiatikiai. Unitų kvartaluose visai nedominuoja medinis užstatymas – daugiausia sutinkama mūrinio. Kvartalams būdinga trikampė forma, vandens

kaimynystė, vertikalios dominantės – varpinės. Išskirtinių perimetro suformavimo, tankumo rodiklių unitiški kvartalai neturi;

- **Reformatų kvartalai** dažnesi žemesnėse-vidutinėse reljefo terasose, vakarinėje-šiaurinėje miesto dalyje. Kalvinų kvartalai randami už miesto sienos, pilies netiesioginėje įtakoje, liuteronų – intramūre, arčiau rotušės. Būdinga katalikų, judėjų zonų kaimynystė, konfesinė posesijos nedidelės. Reformatų kvartalas nepasižymi išskirtine forma, perimetro suformavimu, posesijų tankiu ar užstatymo tipu (mediniu ar mūriniu);

- **Judėjų kvartalas** randamas vidutinėse reljefo terasose, pačiame miesto centre, vakarinių-šiaurinių kelių įtakoje, netoli rotušės. Charakteringa kaimynystė – katalikiškos, reformatiškos teritorijos. Sinagogos sklypas, palyginti su visu kvartalu, yra nedidelis. Kiti parametrai – mūriniai pastatai, trikampė forma, pilnai suformuotas perimetras, didelis posesijų tankis – nėra išskirtiniai, jie būdingi visai miesto centro zonai;

- Ryškus Vilniaus bruožas – pačio centro (teritorijos tarp Pilies, Vokiečių ir Dominikonų/Šv. Jono gatvių) nekonfesiškumas. Čia yra tik judėjų sinagoga, jokių kitų konfesijų kulto pastatų čia nėra. Stačiatikiška invazija į šią miesto dalį su Voskresensko cerkve, ir katalikiška su Pijorų bažnyčia baigėsi nesėkmėmis – šie maldos namai nunyko ar net nebuvo baigti.

- Katalikų bažnyčių tankis visame mieste yra didelis, katalikiški kvartalai ribojasi su bet kokios kitos konfesijos kvartalu. Tai reiškia, kad katalikiška teritorija 1795 metais buvo visas Vilniaus senamiestis;

- Galime išskirti dviejų tipų unitų zonas: pasaulietinis ir dvasinis. Pasaulietinis unitizmo centras yra Latako/Pilies gatvių rajone, čia randame cerkves be vienuolyno, nesuformuotą perimetrą, medinius pastatus. Tuo tarpu 50 kvartale yra dvasinis unitų centras, cerkvė kartu su vienuolynu, išsiskiria pilnai suformuotas perimetras, mūro pastatai kvartale. Šios dvi zonos kartu nesudaro vientisos teritorijos, tarp jų įsiterpia katalikų objektai;

- Vienintelis 1795 stačiatikiams „priklausęs“ kvartalas ir jo objektai taip pat yra išskirtiniai, lyginant su prieš Bresto uniją stačiatikių turėtais maldos namais. Jų dauguma buvo medinės cerkvės, neatlaikiusios XVII amžiaus suiručių, tuo tarpu mūrinis stačiatikų cerkvės ir vienuolyno kompleksas išliko stačiatikių, nepasidavė Bresto unijai;

- Todėl galime išskirti zoną aplink Medininkų vartus kaip svarbią slaviškos krikščionybės dvasinę vietą, kurioje ir unitai, ir stačiatikiai turi svarbiausias šventyklas, konfesinius centrus;

- Judėjų rajonų išskirtinumas – itin puiki vieta. Tai pats miesto centras, kvartalai ribojami į pagrindines puses vedančių kelių, netoliese administraciniai miesto centrai. Keista tai, kad bendruomenė, istorijos eigoje ne kartą diskriminuota, patyrusi teisinį ir fizinį smurtą, yra įkurdinama pačioje geriausioje miesto intramūro vietoje. Gali būti, kad tokį išskirtinumą lėmė

ekonominė judėjų bendruomenės svarba – todėl XVI-XVII amžių privilegijomis jiems leista įsikurti „derlingoje“ ekonominėje aplinkoje;

- Katalikų ir stačiatikių kvartaluose pastebimas netradicinis kompozicijos būdas – suporuoti maldos namai: Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios kompleksas bei Švč. Dievos motinos soboro ir Spaso cerkvės junginys;
- Katalikų konfesinių kvartalų vienas esminių skirtumų nuo kitų krikščionių konfesijų yra vienuolynai: dauguma katalikiškų bažnyčių turi vienuolynus, špitoles, kitokių socialinių pareigų – universitetas, dekanikumas, profesų namai. Gali būti, kad tai lėmė bendruomenės turtingumas – funduojant katalikišką bažnyčią su vienuolynu, jai skiriama ir žemė užmiestyje (dvaras, kaimas, palivarkas) sau išlaikyti. Kai kurias atvejais dovanojamas rūpesti kitu pelningu objektu – pvz. mokesčių rinkimu prie Žaliojo tilto.
- Ryškius išskirtinius architektūros bruožus nustatyti galime katalikų konfesiniuose rajonuose – tai daugiausiai kontrreformacijos sąlygoti puošnūs barokiniai bažnyčių tūriai, ir XIX a. stačiatikių cerkvių architektūroje. Kitos konfesijos išskirtinių planavimo ar architektūros elementų nepaliko.

IŠVADOS

1. Vilniaus senamiesčio teritorijoje nuo XIV amžiaus galime nustatyti egzistavus konfesiniu pagrindu išsiskyrusias teritorijas. Konfesinės teritorijos gyvavo visais miesto egzistencijos laikotarpiais iki šių dienų.

- Remiantis konfesinių objektų analize įvairiais laikotarpiais galime išskirti katalikų, stačiatikių, protestantų, unitų, judėjų ir musulmonų įtakojamas teritorijas. Svarbiausiais konfesinės teritorijos rodikliais, remdamiesi K. Lyncho „landmarks“ koncepcija, laikome maldos namus, vienuolynus, kapines. Pasinaudojame gatvėvardžiais.
- Konfesinių teritorijų raidoje galime išskirti keletą raidos etapų su skirtinga konfesine vystymosi dinamika, sąlygota esminių politinių įvykių. Tai pagoniškas etapas (iki 1387 metų krikšto), nuosaikios plėtros etapas (nuo krikšto iki XVI amžiaus pabaigos politinių įvykių: Bresto unijos, Liublino unijos, kontrreformacijos pradžios), ir konkurencijos etapas (nuo XVII amžiaus pradžios iki 1795 metų III Abiejų Tautų respublikos padalijimo).
- Pirmasis etapas yra pagoniškas, šiuo laikotarpiu dominuojanti konfesija yra stabmeldžiai, išpažįstantys politeistinį animistinį kultą. Šiame etape atsiranda pirmosios krikščioniškos konfesijos, ir užima savo pirmąsias teritorijas. Šių teritorijų vieta nesikeičia iki šių dienų. Pagoniškajame etape galime išskirti pagonišką miesto dalį dabartinio Kalnų parko teritorijoje (Kreivasis miestas), pagonišką šios miesto dalies pobūdį patvirtina archeologiniai radiniai. Pirmosios krikščioniškos teritorijos įsikuria kaip tuometinio miesto pilies teritorijoje priemiesčiai. Pagoniškos epochos stačiatikių zona, kurią identifikuojame remdamiesi pirmųjų cerkvių dislokacijos vietomis, yra dabartinių Pilies, Latako ir Bokšto gatvių rajone. Švč. Trejybės cerkvės, įkurtos panašiu laiku, aplinkoje, remiantis archeologiniais duomenimis, gyvenama šioje epochoje nebuvo, todėl konfesinės stačiatikių teritorijos identifikuoti negalime. Katalikų konfesiniai objektai nustatyti pilių teritorijoje ir dabartinės Vokiečių gatvės kaimynystėje, šalia Trakų kelio. Todėl pirmosios katalikiškos konfesinės teritorijos apibrėžiamos pilių komplekso ribose, ir 30-31, 61-62 kvartalų zonoje.
- Antrajame etape dominuojančia religija tampa krikščionybė, ir abi krikščioniškos konfesijos – katalikai ir stačiatikiai - vykdo nuosaikią sistemišką plėtrą. Stačiatikių konfesiniai objektai išsidėsto rytinėje Pilies gatvės dalyje iki Vilnelės, atkarpoje nuo Medininkų vartų iki bernardinų komplekso. Tuo remdamiesi, šią zoną galime išskirti kaip stačiatikių konfesinę teritoriją. Katalikų objektų plėtra vyksta šiaurės ir vakarų kryptimis, apimama platesnė teritorija, paliekant didesnius „neįsisavintus“ plotus tarp

konfesinių objektų. Tuo remiantis, vakarinę miesto pusę nuo pilių komplekso ir pilies gatvės iki dabartinės Savivaldybės aikštės galime apibrėžti kaip katalikų konfesinį rajoną. Katalikų teritorija taip pat tampa ir dabartinių Šv. Onos, bernardinų ir Šv. Mykolo bažnyčių zona. Toliau nuo centro atsirandantys katalikų ir stačiatikių objektai – Antakalnyje, Rasose - ženklų rajonų nesudaro. Šiame laikotarpyje taip pat veiklą pradeda protestantų konfesija, tačiau jų objektų plėtra sistemiško pobūdžio neįgauna, todėl galima teigti, kad protestantų konfesiniai rajonai nesusiformavo.

- Trečiajame etape kontrreformacijos dėka dominuoti ima katalikiška konfesija, jų objektų plėtra ir politika kitų konfesijų atžvilgiu įgauna agresyvų pobūdį, po pasekoje protestantų „taškinės“ teritorijos iškeliamos už miesto sienos, vakarų kryptimi. Čia, nuosekliai plečiant kapines, susiformuoja nedidelis protestantiškas konfesinis rajonas. Tuo tarpu katalikų konfesinių objektų plėtra apima visas senamiesčio zonas, persimeta į ligtolinę stačiatikių konfesinę teritoriją rytinėje Pilies gatvės dalyje. Šiuo laikotarpiu visas senamiestis – intramūro teritorija ir artimiausi istoriniai priemiesčiai – gali būti apibrėžti kaip katalikų konfesinė teritorija. Daugėja smarkiai nuo centro nutolusių katalikų objektų – Paneriuose, Žvejuose, Verkiuose, tačiau ženklų konfesinių teritorijų šie satelitiniai objektai nesuformuoja. Stačiatikių konfesija šioje epochoje patiria Bresto schizmos neigiamus padarinius – skilimas neigiamai atsiliepia tiek stačiatikių, tiek unitų konfesijų teritoriniams užmojams. Stačiatikių konfesijai lieka tik vienas cerkvės ir vienuolyno kompleksas prie Medininkų vartų. Jų konfesija teritorijos nebesuformuoja, o virsta „taškine“ stačiatikių zona. Unitų paveldėtos stačiatikių cerkvės palaipsniui nunyksta per gaisrus ir karus, savo pozicijas užleidžia katalikų konfesiniams objektams. Todėl šiame etape unitų konfesinė teritorija identifikuojama Pilies ir Latako gatvių rajone bei prie Medininkų vartų. Kitaip tariant, slaviškos krikščioniškos konfesijos grįžta į iki krikšto buvusį „*status quo*“. Šiame laikmetyje teritorines apraiškas įgauna judėjų konfesija, jų Didžioji sinagoga randama sklype Vokiečių ir Dominikonų gatvių kampe. Čia, remiantis šiuo kulto pastatu, bei karaliaus 1633 privilegija, galime pažymėti judėjų konfesinę teritoriją. Atkreiptinas dėmesys, kad judėjų konfesija XVIII amžiuje „infiltravo“ ir kitus rajonus, tačiau neišsami medžiaga apie to laiko judėjų konfesinius objektus tikslesnių išvadų padaryti neleidžia.

2. Konfesinių rajonų ribos yra nepastovios, neaiškos, priklausomos nuo valstybės vidaus ir išorės politikos.

- Nuolatinį konfesinių rajonų plėtimąsi arba nykimą skatina įvairūs politiniai įvykiai, kurių geografija gali būti labai plati. Tyrime nustatyta, kad įmanoma, jog multikonfesiškumą

XIV amžiaus Vilniuje lėmė Kryžiaus karų vyksmas, kurių vienas buvo nukreiptas ir į Lietuvą. To pasekoje politiškai buvo stiprinama karinė galia, kam pasiekti reikėjo vakarų amatininkų sugebėjimų, o jiems privilioti Gedimino laikų Vilniuje ir buvo pastatytos pirmosios katalikų bažnyčios. Stačiatikių konfesijos atsiradimas gali būti įtakotas mongolų antpuolių Rusioje XIII-XIV amžiais. Gali būti, kad dalis pabėgėlių stačiatikių rado prieglobstį LDK, taip pat ir Vilniuje.

- Galima rasti ir dar tolimesnių įvykių atgarsių, turėjusių įtakos Vilniaus konfesinių teritorijų raidai. Vienas tokių – Konstantinopolio žlugimas ir po to sekęs rytų apeigų bažnyčios galios centrų persiskirstymas. Siekiant išvengti dalies gyventojų konfesinės priklausomybės naujam stačiatikybės centrui Maskvoje, buvo inicijuota ilgai brendusi Bresto bažnytinė unija, po kurios Vilniuje pasirodo nauja konfesija – unitai, paveldėję daugumą stačiatikių konfesinių teritorijų. Tačiau unitų konfesija nebuvo aktyvi, nevykdė plėtros, užleisdavo savo teritorijas katalikams. Dėl to gali būti kalta unitiško identiteto stoka, taip pat nelaiku įvykęs susiskaldymas, negalėjęs atsilaikyti prie gerai organizuotą kontrreformaciją.
- Smarkus impulsas Vilniaus konfesinių teritorijų balanso pokyčiams buvo XVI amžiaus Reformacija. Trumpas protestantų spurto laikotarpis privertė susitelkti katalikų bažnyčios hierarchus. To pasekoje buvo įkurtas įtakingas jėzuitų ordinas, nuslopinęs protestantų ambicijas. Prasidėjo agresyvi konfesinių objektų plėtra, taigi, plėtėsi ir katalikų konfesinės teritorijos. Ženklius architektūros pokyčiai – atsiranda puošnius baroko stilius, turėjęs savo didybę priblokšti katalikybės nauda ir galia suabejojusius.

3. Konfesiniai rajonai išdėstyti neatsitiktinėse miesto vietose, kurios siejasi su miesto struktūros elementais – miesto ašimis, administraciniais centrais, reljefu, miesto siena. Taip pat nustatyta koreliacija tarp kvartalų struktūrinių-tipologinių bruožų ir konfesiškumo.

- Remiantis atliktu kvartalų tyrimu struktūrinės-tipologinės atribucijos metodu, galime aiškiai nustatyti kiekvienai konfesijai būdingo kvartalo „bruožų profilį“. Tyrimą atlikus 4 etapais, galime teigti, kad matematinės statistikos formule nustatytų koreliacijų tikslumas pakankamas apibendrinimams padaryti.
- Katalikiško kvartalo profilis nesiejamas su konkrečiu administraciniu miesto centru. katalikų kvartalas dažnas visoje senamiesčio teritorijoje (kiek mažiau – vakarinėje dalyje). Pačiame centre, tarp Pilies, Vokiečių, Dominikonų ir Šv. Jono gatvių, katalikiškų kvartalų visai nėra, taip pat retai pasitaiko už miesto sienos, dažniausiai sutinkami intramūro juostose tarp centro ir miesto sienos. Pagrindė vyrauja mūrinis užstatymas, posesijų

tankis kvartale nėra didelis. Katalikų kvartalo kaimynystėje sutinkame visų kitų konfesijų teritorijas, išimtiniais atvejais katalikų kvartale yra ir stačiatikių konfesinių objektų (49 kvartalo atvejis). Išskirtinių reljefo, kvartalo formos, perimetro suformavimo bruožų katalikų kvartalas neturi;

- Stačiatikiško kvartalo profilis daugusia siejamas su rotušės administraciniu centru, aptinkamas rytinėje miesto dalyje, aukščiausiose reljefo terasose, glaudžiamame santykiuose su miesto siena. Stačiatikių kvartalo kaimynystėje randame katalikų, unitų zonas, katalikų objektai netgi įsiterpę į stačiatikių kvartalą, tačiau šalia nėra judėjų, reformatų teritorijų. Stačiatikių kvartalas pakankamai retai sudalintas, su ūkine ir agrarine veikla (daržai), dominuoja mūro pastatai, perimetras nėra suformuotas, kvartalo charakteringa forma – trikampė. Stačiatikių kvartalas pasižymi vieša erdve, varpine. Reikia paminėti, kad „ikibrestinis“ stačiatikių kvartalas pasižymėjo platesniu arealu ir įvairesnėmis savybėmis, tačiau po Bresto unijos arealą paveldėjus unitams, aptariamo laikotarpio stačiatikių kvartalo bruožai būtent tokie. Tiesa, vėlesnėje, carinėje epochoje atkūrus stačiatikių geografinį paplitimą, gražinant unitų konfesinius objektus, status quo buvo atkurtas;
- Unitų kvartalai būdingai randami vidutinėse ir aukščiausiose terasose, rytinėje miesto dalyje, pilies ir rotušės administracinių centrų netiesioginėje įtakoje. Unitų kvartalui būdinga būti šalia centro (tolimesniuose nuo miesto sienos arealuose), rečiau prie gynybinės miesto sienos. Visai nėra unitų kvartalų pačiame miesto centre, ir už miesto sienos. Būdingi unitų kaimynai – katalikai ir stačiatikiai. Unitų kvartaluose visai nedomino medinis užstatymas – daugiausia sutinkama mūrinio. Kvartalams būdinga trikampė forma, vandens kaimynystė (Vilnelė), vertikalios dominantės – varpinės. Išskirtinių perimetro suformavimo, tankumo rodiklių unitiški kvartalai neturi;
- Reformatų kvartalai dažnesi žemesnėse-vidutinėse reljefo terasose, vakarinėje-šiaurinėje miesto dalyje. Kalvinų kvartalai randami už miesto sienos, pilies netiesioginėje įtakoje, liuteronų – intramūre, arčiau rotušės. Būdinga katalikų, judėjų zonų kaimynystė, konfesinė posesijos nedidelės. Reformatų kvartalas nepasižymi išskirtine forma, perimetro suformavimu, posesijų tankiu ar užstatymo tipu (mediniu ar mūriniu);
- Judėjų kvartalas randamas vidutinėse reljefo terasose, pačiame miesto centre, vakarinių-šiaurinių kelių įtakoje, netoli rotušės. Charakteringa kaimynystė – katalikiškos, reformatiškos teritorijos. Sinagogos sklypas, palyginti su visu kvartalu, yra nedidelis. Kiti parametrai – mūriniai pastatai, trikampė forma, pilnai suformuotas perimetras, didelis posesijų tankis – nėra išskirtiniai, jie būdingi visiems miesto centro zonoje esantiems ir kitų konfesijų kvartalams;

- Ryškus Vilniaus bruožas – pačio centro (teritorijos tarp Pilies, Vokiečių ir Dominikonų/Šv. Jono gatvių) nekonfesiškumas. Čia yra tik judėjų sinagoga, jokių kitų konfesijų kulto pastatų čia nėra. Istorijos eigoje keletas bandymų įkurti čia stačiatikių arba katalikų konfesinius objektus (stačiatikiška invazija į šią miesto dalį su Voskresensko cerkve, ir katalikiška su Pijorų bažnyčia) baigėsi nesėkmėmis – šie maldos namai nunyko ar net nebuvo baigti statyti;
- Katalikų bažnyčių tankis visame mieste yra didelis, katalikiški kvartalai ribojasi su bet kokios kitos konfesijos kvartalu. Tai reiškia, kad katalikiška teritorija 1795 metais buvo visas Vilniaus senamiestis;
- Galime išskirti dviejų tipų unitų zonas: pasaulietinis ir dvasinis. Pasaulietinis unitizmo centras yra Latako/Pilies gatvių rajone, čia randame cerkves be vienuolyno, nesuformuotą perimetrą, medinius pastatus. Tuo tarpu 50 kvartale yra dvasinis unitų centras, cerkvė kartu su vienuolynu, išsiskiria pilnai suformuotas perimetras, mūro pastatai kvartale. Šios dvi zonos kartu nesudaro vientisos teritorijos, tarp jų įsiterpia katalikų objektai. Vienintelis 1795 stačiatikiams „priklausęs“ kvartalas ir jo objektai taip pat yra išskirtiniai, lyginant su prieš Bresto uniją stačiatikių turėtais maldos namais. Jų dauguma buvo medinės cerkvės, neatlaikiusios XVII amžiaus suiručių, tuo tarpu mūrinis stačiatikių cerkvės ir vienuolyno kompleksas išliko stačiatikių, nepasidavė Bresto unijai. Todėl galime išskirti zoną aplink Medininkų vartus kaip svarbią slaviškos krikščionybės dvasinę vietą, kurioje ir unitai, ir stačiatikiai turi svarbiausias šventyklas, konfesinius centrus;
- Judėjų rajonų išskirtinumas – itin puiki vieta. Tai pats miesto centras, kvartalai ribojami į pagrindines puses vedančių kelių, netoliese administraciniai miesto centrai. Keista tai, kad bendruomenė, istorijos eigoje ne kartą diskriminuota, yra karaliaus privilegija įkurdinama pačioje geriausioje miesto intramūro vietoje. Gali būti, kad tokį išskirtinumą lėmė ekonominė judėjų bendruomenės svarba – todėl bendruomenei leista įsikurti „derlingoje“ ekonominėje aplinkoje;
- Katalikų ir stačiatikių kvartaluose pastebimas netradicinis kompozicijos būdas – suporuoti maldos namai: Šv. Onos ir Bernardinų bažnyčios kompleksas bei Švč. Dievos motinos soboro ir Spaso cerkvės junginys;
- Katalikų konfesinių kvartalų vienas esminių skirtumų nuo kitų krikščionių konfesijų yra vienuolynai: dauguma katalikiškų bažnyčių turi vienuolynus, špitoles, kitokių socialinių pareigų – universitetas, dekanikumas, profesų namai. Gali būti, kad tai lėmė bendruomenės turtingumas – funduojant katalikišką bažnyčią su vienuolynu, jai skiriama

ir žemė užmiestyje (dvaras, kaimas, palivarkas) ar kitas pelną nešantis objektas (Žaliojo tilto rinkliava) sau išlaikyti;

- Ryškius išskirtinius architektūros bruožus nustatyti galime katalikų konfesiniuose rajonuose – tai daugiausiai kontrreformacijos sąlygoti puošnūs barokiniai bažnyčių tūriai, ir XIX a. stačiatikių cerkvių architektūroje. Kitų konfesijų išskirtinių planavimo ar architektūros elementų aptariamame laikotarpyje rasti nepavyko.

4. Gairės tolesniems temos tyrimo darbams

- Temos nagrinėjimo laiko apimtyje neleidžia išanalizuoti konfesinių kvartalų ypatumų XIX – XX amžiaus situacijoje. Todėl tolesni tyrimai turėtų apimti ir konfesinių rajonų raidą iki pat šių dienų, galutiname rezultate eksponuojant margos ir sudėtingos polikultūriškos Vilniaus istorinės situacijos likučius šiuolaikinės miesto struktūros kontekste;
- Tolesni tyrimai turėtų nustatyti Vilniaus miesto atskirų teritorijų tapatumą ne vien konfesinių atžvilgiu. Ypatingą dėmesį derėtų skirti Vilniaus rajonų erdvinių-funkcinių bruožų istorinei atminčiai, tapatybei nustatyti, tokiu būdu miesto planavimui pasiūlant naują įrankį, naują idėjinį sluoksnį: miesto erdvių istorinė atmintis;
- Konfesinės situacijos analizė toliau turi būti gilinama, naudojant šiame tyrime dėl laiko stokos nenaudotus instrumentus – šventųjų vardų semantika, vienuolių ordinų veiklos principų analizė, vienuolynų paskirties studijos. Taip pat per konfesinę prizmę gali būti įvertinta ir konfesijų kvartaluose esančių pastatų architektūra – planavimas, dekoras, detalės;
- Kadangi polikultūrinė ir daugiakonfesinė tolerantiška Vilniaus istorinė socialinė terpė yra viena didžiausių miesto kultūrinio palikimo vertybių, ateities tyrimuose galima ir reikia ieškoti būdų, kaip tai pažymėti, įamžinti, keliant miesto įvaizdį miesto svečiams ir ugdant miestiečių savimone.

Žemėlapių sąrašas

13. Vilniaus miesto struktūros elementai, M 1:10 000, parengta autoriaus;
14. Vilniaus miesto apgyvendintos zonos XIV a. pabaigoje, pagal K. Katalyną, M 1:10 000;
15. Vilniaus miesto apgyvendintos zonos XVI a. pradžioje, pagal K. Katalyną, M 1:10 000;
16. Vilniaus miesto apgyvendintos zonos XVII a., pagal K. Katalyną, M 1:10 000;
17. Žinomi Vilniaus miesto konfesiniai objektai nuo ankstyviausių laikų iki 1387 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
18. Žinomi Vilniaus miesto konfesiniai objektai nuo 1387 m. iki XVI a. pabaigos, M 1:10000, parengta autoriaus;
19. Žinomi Vilniaus miesto konfesiniai objektai nuo XVI a. pabaigos iki 1795 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
20. Žinomų Vilniaus miesto kapinių schema. Visi laikotarpiai. M 1:15 000, parengta autoriaus;
21. Numanomos Vilniaus miesto konfesinės teritorijos nuo ankstyviausių laikų iki 1387 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
22. Numanomos Vilniaus miesto konfesinės teritorijos 1387 m. iki XVI a. pabaigos, M 1:10000, parengta autoriaus;
23. Numanomos Vilniaus miesto konfesinės teritorijos nuo XVI a. pabaigos iki 1795 m., M 1:10000, parengta autoriaus;
24. K. Grunerto "Vilniaus miesto planas" (be Lukiškių, Pohuliankos, Žvejų priemiesčių), 1808 m.

Lentelių sąrašas

4. Vilniaus bažnyčių ir vienuolynų sąvadas, 1323 – 1800 m.;
5. Vilniaus viešųjų kapinių sąrašas;
6. Tipologinė-struktūrinės atribucijos skaičiuojamųjų bruožų pasikartojimo dažnių lentelė

Illustracijos

6. Schema "Rytų krypties kelių įtakos zona", parengta autoriaus, psl. 62;
7. Schema "Lenkijos ir pietinių LDK miestų krypties kelių įtakos zona", parengta autoriaus, psl. 64;
8. Schema "Lietuvių-prūsų žemių (vakarinių LDK miestų) krypties kelių įtakos zona", parengta autoriaus, psl. 66;
9. Schema „Šiaurės, Livonijos miestų krypties kelių įtakos zona“, parengta autoriaus, psl. 67;
10. Schema "Tiriamos kvartalų grupės", parengta autoriaus, psl. 81.

Literatūros sąrašas

1. LDK kasdieninis gyvenimas. Vilnius: VDA leidykla, 2001.
2. Juozas Jurginis. Vilniaus miesto istorija. Vilnius: Mintis, 1968.
3. Leonardo Benevolo. Europos miesto istorija. Vilnius: Baltos Lankos, 2001.
4. Vladas Drėma. Dingęs Vilnius. Vilnius: Vaga, 1991.
5. Napoleonas Kitkauskas. Vilniaus Pilys. Vilnius: Mokslas, 1989.
6. Edvardas Gudavičius. Lietuvos Istorija. I tomas. Vilnius: LRS leidykla, 1999.
7. Z. Kiaupa, J. Kiaupienė, A. Kuncevičius. Lietuvos istorija iki 1795 metų. Vilnius: A. Varno P.Į., 2000.
8. Alfredas Bumblauskas. Senosios Lietuvos istorija: 1009-1795. Vilnius: R. Paknio leidykla. 2007.
9. Algirdas Baliulis ir kt. Trakų miestas ir pilys. Vilnius: Mokslas, 1991.
10. Norman Davies. Europos istorija. Vilnius: Vaga, 2002.
11. Norman Davies. Dievo žaislas: Lenkijos istorija. I tomas. Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 2008.
12. Egidijus Aleksandravičius. Carų Valdžioje. Vilnius: Baltos Lankos, 1996.
13. Peter Dinzelbacher. Europos mentaliteto istorija. Vilnius: Aidai, 1998.
14. Lietuvos Architektūros Istorija I. Vilnius: Mokslas, 1987.
15. Lietuvos Architektūros istorija II. Vilnius: Mokslas, 1994.
16. Vilniaus Architektūra. Vilnius: Mokslas, 1985.
17. Kazys Šešelgis. Miestų raida: sąlygos ir rezultatai. Vilnius: Technika, 1996.
18. Kazys Šešelgis. Lietuvos urbanistikos istorijos bruožai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.
19. Jurgis Vanagas. Miesto teorija. Vilnius: VDA leidykla, 2003.
20. Zigmantas Kiaupa. Lietuvos miestai (albumas). Vilnius: Šviesa, 2007.
21. Almantas Samalavičius. Miesto kultūra. Vilnius: Technika, 2008.
22. Žydų gyvenimas Lietuvoje: parodos katalogas. Vilnius: Žara, 2007.
23. Kevin Lynch. The Image Of The City. Londonas: Ruthledge press, 1960.
24. Vilniaus fotografija (albumas). Vilnius: Lietuvos Nacionalinis Muziejus, 2001.
25. A. Kasperavičienė. Įvairių konfesijų senosios Vilniaus kapinės. Istorinis tyrimas. Vilnius: PKI, 1987.
26. Rimantas Buivydas. Semantiniai senamiesčio meninės sąrangos ypatumai. Straipsnis iš grupinio kvalifikacijos kėlimo darbo "Meninė Vilniaus senamiesčio architektūros sąranga" 1.01.ARAR 02 T. E.
27. Algimantas Miškinis. Lietuvos urbanistika: istorija, dabartis, ateitis. Vilnius: Mintis, 1991.
28. K. Binkis, P. Tarulis. Vilnius 1323-1923. Kaunas: Švyturys, 1923.
29. Denis Wood. The Power Of Maps. Londonas: Guilford press, 1992.
30. Vilniaus archeologijos atlasas. Lietuvos istorijos instituto DVD. Vilnius: LII, 2007.
31. Romualdas Firkovičius. Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorijos apybraižos XIII-XX a. Istoriniai tyrimai, I tomas. F5-5033, Vilnius: PKI, 1989. VAA.
32. Romualdas Firkovičius. Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorijos apybraižos XIII-XX a. Istoriniai tyrimai, II tomas. F5-5563, Vilnius: PKI, 1990. VAA.

33. Romualdas Firkovičius. Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorijos apybraižos XIII-XX a. Istoriniai tyrimai, III tomas. F5-6123. Vilnius: PKI, 1991. VAA.
34. Romualdas Firkovičius. Kulto pastatai ir jų vietos Vilniaus mieste. Katalikų bažnyčių istorijos apybraižos XIII-XX a. Istoriniai tyrimai, IV tomas. F5-6415. Vilnius: PKI, 1992. VAA.
35. Vytautas Jurkštas. Vilniaus Senamiesčio tūrinė-erdvinė kompozicija // Urbanistika ir architektūra. UDK 711.424 (474.5).
36. A. Spelskis, R. Spelskis. Vilniaus architektūros ansamblių erdvinės kompozicijos ypatumai // Urbanistika ir architektūra. UDK 72.01.
37. L. Tagman. Prekybos pastatų dominavimas XIX a. Lietuvos miestų centrinių dalių plano struktūroje // Urbanistika ir Architektūra. ISSN 1392-1630.
38. Vytautas Petrušonis. Apie miesto semantikos tyrimus // LTSR Architektūros klausimai, VII (I), V.: 1981. p. 19-32;
39. Vytautas Petrušonis. Vietovės kultūrinio tapatumo subjektyvus substratas // Urbanistika ir architektūra, XXVI tomas, Nr. 1, 2002, p. 18-36;
40. Vytautas Petrušonis. Vietovės kultūrinio tapatumo semantinio modelio struktūra // Urbanistika ir architektūra., XXVII tomas, Nr. 3, 2003, p. 99-110.
41. K. Katalynas, G. Vaitkevičius. Vilniaus miesto raida XIV- XVII amžiais // Baltų archeologija 1995, Nr. 4 (7).
42. K. Katalynas. Trumpa Vilniaus senamiesčio archeologinių tyrimų apžvalga. nepublikuota.
43. K. Katalynas. Vilniaus plėtra XIV-XVII a. Vilnius: Diemedis, 2006.
44. LDK kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai. Straipsnių rinkinys. Vilnius: Aidai, 2001.
45. Salomonas Atamukas. Lietuvos žydų kelias. Vilnius: Alma Littera, 2007.
46. Aivas Ragauskas. Vilniaus miesto valdantysis elitas XVII a. antroje pusėje. Vilnius: Diemedis, 2002.
47. Mykolas Balinskis. Vilniaus miesto istorija. Vilnius: Mintis, 2007.
48. Mindaugas Paknys. Vilniaus miestas ir miestiečiai 1636 m. Vilnius: VDA leidykla, 2006.
49. Žydai Lietuvos ekonominėje-socialinėje struktūroje. Straipsnių rinkinys. Vilnius: LII leidykla, 2006.
50. P. Jučas, A. Maceika, A. Merkys, M. Mulevičius, A. Raulinaitis, J. Pinkus. Vilniaus rekonstrukcijos projektas. Istorinė dalis. Kvartalų tyrimai. Vilnius: PKI, 1958. VAA.
51. T. Dambrauskaitė. Senamiesčio regeneravimo projektas. Amatininkų cechų namų lokalizavimo istoriniai tyrimai. Vilnius:PKI, 1990, VAA.
52. S. Jučienė. Senamiesčio regeneravimo projektas. Vilniaus senamiesčio teritorijos augimas ir miesto planinė struktūra. Vilnius: PKI, 1972. VAA.
53. T. Dambrauskaitė. Senamiesčio regeneravimo projektas. Teritorijos tarp Lapų ir Naugarduko gatvių istoriniai tyrimai. Vilnius: PKI,1990. VAA.
54. T. Dambrauskaitė. Senamiesčio regeneravimo projektas. Priemiesčio tarp Mindaugo, Aguonų, Naugarduko ir Basanavičiaus gatvių istoriniai tyrimai. Vilnius: PRPI,1990. VAA.
55. V. Jurkštas. Vilniaus senamiesčio gatvių pavadinimai. Vilnius: PKI, 1971. VAA.

56. R. Racevičienė. Senamiesčio regeneravimo projektas. 69 kvartalo istoriniai tyrimai. Vilnius: PRPI, 1988. VAA.
57. R. Racevičienė. 70 kvartalo istoriniai tyrimai. Vilnius: PRPI, 1989. VAA.
58. M. Banikonienė, A. Raulinaitis. Vilniaus miesto Užupio 71 kvartalo istoriniai tyrimai. Vilnius: SMRGD, 1966. VAA.
59. R. Racevičienė. 71 kvartalo istoriniai tyrimai. Vilnius: PRPI, 1989. VAA.
60. Romualdas Firkovičius. 72 kvartalo istoriniai tyrimai. Vilnius: PRPI, 1988. VAA.
61. Sentikių istorijos apžvalga. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.ldm.lt/Parodos/Sentikyste.htm>.
62. Bresto Unijos prielaidos ir unitų istorijos apžvalga [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: http://www.katalikuleidiniai.lt/index.php?lng=lt&content=pages&page_id=81.
63. Žydų papročių ir istorijos apžvalga. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.zydai.lt/>.
64. Žydų papročių, kultūros ir istorijos apžvalga [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.judaicvilnius.com/en>.
65. Žydų papročių, kultūros ir istorijos apžvalga. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.litjews.org>.
66. Žydų papročių, kultūros ir istorijos apžvalga. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.jewishstudies.lt>.
67. Žydų papročių, kultūros ir istorijos apžvalga. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://litvakai.mch.mii.lt>.
68. Visų Vilniaus vienuolynų architektūros istorijos apžvalgos. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://vienuolynai.mch.mii.lt/vilniaus.htm>.
69. Kasinėjimų Šnipiškių žydų kapinėse archeologinė ataskaita, kapinių istorinė apžvalga. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.lietuvospilys.lt/data/zydai.htm>.
70. E. Meilus. Šnipiškių žydų kapinių istorijos apžvalga, archeologinių tyrimų suvestinė, tvarkymo pasiūlymai. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=14283452>.
71. Vilniuje išlikusių žydų bendruomenės objektų sąrašas su trumpais aprašymais. [žiūrėta 2008 04 25]. Prieiga per internetą: http://www.heritage.lt/epd/2004/vilnius/vilniaus_obj.htm.